T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

İBN HALDUN'UN UMRANININ İZİNDE OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞU VE YÜKSELİŞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASLIHAN CENGİZ

KOCAELİ 2020

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

İBN HALDUN'UN UMRANININ İZİNDE OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞU VE YÜKSELİŞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASLIHAN CENGİZ

Danışman: Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve
No:29/07/2020-18

KOCAELİ 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER……..……I
ÖNZSÖZ……...……III
ÖZET……..……..…….....IV
ABSTACT……..…….....……..…….....V
GİRİŞ…….……..……..….....1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İBN HALDUN'UN ÜMRANINA GENEL BİR BAKIŞ……2

1.1.Tarih Anlayışı……2

1.2.Cemiyet Anlayışının Analizi…….3

1.3.Asabiyet Kavramı ve Amacı…….4

1.4.Devlet Görüşü……8

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ'NİN KÖKENLERİ……12

2.1. İbn Haldun'un Ümranı Çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Padişahları……..15

2.2. Gazi Osman; Gaza Anlayışı……...……17

2.3. Orhan Bey Dönemi…….....…20

2.4. Beylikten Devlete I. Murad……...……23

2.5. Fetretten Umrana I. Mehmet Dönemi……...29

2.6. Umranlaşmadan Devlete II. Murad Dönemi……...…….32

2.7 Osmanlı'da Yeni Bir Padişah; Fatih Sultan Mehmed Dönemi…….……..37

2.8. Osmanlı Devleti'nde Kardeş Kavgası; II. Bayezid…….……...…41

2.9. Osmanlı'da Yavuz Bir Dönem; Yavuz Sultan Selim Dönemi……..48

2.10. Yükselen Osmanlı'nın Padişahı; Kanuni Sultan Süleyman Dönemi……....55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLI'NIN ASABİYESİNİN KURULUŞUNDAN YÜKSELİŞİNE ETKİ EDEN DİĞER FAKTÖRLER

3.1."Asabiye" 'nin Kuruluşu ve Yapısı……..……..…….……64

3.2.Kapitülasyonlar ve Asabiye……..…….....70

3.2.1.Sınırlı Ayrıcalıklar Verilmesi…….....78

3.2.2.Geniş İmtiyazlar Tanınması…….……..79

3.3.Kapütülasyon Düzeni ve Kapsamı Hakkında……...81

3.3.1.Adli Konularda Tanınan Ayrıcalıklar ve Asabiye……..……..81

3.3.2. Ticari Konularda Tanınan Ayrıcalıklar ve Asabiye……82

3.3.2. İdari Konularda Tanınan Ayrıcalıklar ve Asabiye ……..……83

SONUÇ…….....……..…..…...86

KAYNAKÇA……..……...99

ÖZGEÇMİŞ……..……...…...……102

ÖNSÖZ

Her medeniyet kendi var edicisi ile hayatını devam ettirebilir… İnsan, medeniyetlerin kurucusu ve yok edeni. Her cemiyet insanın sahip çıkması koşuluyla doğar büyür gelişir, insanın medeniyete sahip çıkmaması ile de medeniyetlerin çöküşü kaçınılmaz olacaktır. Bu çalışmada Ibn Haldun bir umranın kuruluş teorisyeni olarak incelenmiştir. Osmanlı'nın medeniyetleşme yolundaki asabiyesinin hem güçlenmesi hem sarsılması, hükümdarların Haldun'un hükümdarlık alametlerini yerine getirdiğinde güçlü asabiyeye sahip olmaları, yerine getirmediğinde ise asabiyesinin sarsıldığını gözlemlenmiştirdir. Orta Çağ'da Batı'nın düşünce yapısı yetersiz kaldığında Doğu'da keşfedilen bir yıldız… Ibn Haldun, Marx gibi önemli düşünürlerden dört buçuk asır önce yaşamasına rağmen her çağdaki görüşleri sanki o çağda yaşıyormuşçasına insanlığa yol göstermiştir. Haldun, bizlerinde parçası olduğu İslam medeniyetinin yükselmesine ve kurulmasında emeği olan en önemli figürlerdendir. Bu tez ile kültürel mirasımızı bir nebze olsun beslemek ve sahip çıkmak hedeflenmektedir.

Tezler yoğun ilgi ve zaman isteyen çalışmalar sonunda yazılır. Haldun'un da dediği gibi hocalar ve üstatlar olmadan ilerleyemez. Bu süreçte bana destek olan tüm hocalarıma özellikle tez danışmanım Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca küçüklüğümden beri "Hadi kızım, yaparsın kızım!" diyerek elini hiç üzerimden çekmeyen annem Serapi'ye, babama, abime ve her zaman yanımda olup desteğini ve ilgisini hiç esirgemeyen hayat arkadaşım Batuhan'a sonsuz minnetlerimi sunarım.

Aslıhan CENGİZ

Temmuz 2020, Kocaeli

ÖZET

Dünyada yaşanan değişim birkaç yüzyıldır Batılı düşünce tarzı ile açıklanmaya çalışılmış ancak tam olarak yeterli olamamıştır. Tüm bu seyreden süreç sonrasında farklı kaynakları araştırma sürecine girilmiştir. Batılıların dışında var olan bir medeniyet daha vardı. Doğunun yıldızı İbn Haldun bu ihtiyaç sayesinde keşfedilmeye başlandı.

İbn Haldun ya tarihçi ya da sosyolog olarak anlatılmıştır. Bu tezde İbn Haldun'u bir umran kurucusu, devlet kuruluş ve çöküş terorisyeni olarak ele almaktadır. Toplumsal varlık üzerine eğilen İbn Haldun yeni bir bilimin kurucusu olarak kabul edilir, bu bilimin adı İlm-i Umran olarak adlandırılmaktadır.

İnsan toplumsal bir varlıktır. Yeryüzünde devamlılığını sağlamak ister, bunun için de toplu bir şekilde yaşamak ve tehlikelere karşı toplu bir şekilde hareket etmek ister. Ekonomik ve sosyal yapı açısından da toplu bir şekilde yaşamak ister. Asabiyetin önemine değinirken cemiyetlerin devlet olabilmesi için en elzem şart olarak betimler. Asabiyeti olmayan ya da zayıf olan toplumlar devlet kuramazlar ve yakın zamanda yok olmaya mecburdurlar veya başka devletler üzerlerinde tahakküm kurabilirler.

Bu tezde İbn Haldun bir tarihçi ve devlet teorisyeni olarak incelenecek ve Osmanlı'nın medeniyete geçişi umranlaşması irdelenecektir.

Osmanlı köklü bir devlettir. İbn Haldun Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinde yaşamıştır ve en ünlü eseri Mukaddime'dir. Mukaddime'nin üç cildinde devlet hakkında önemli stratejik bilgiler vermektedir. Osmanlı'nın kuruluş padişahlarından, yükseliş padişahlarına kadar bir değerlendirme yapılacaktır. Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda hükümdar kararlarının devletin asabiyesini hem güçlendirip hem zayıflattığını ancak soy birliğinden nesep birliğine geçmenin Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzattığı sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, İbn Haldun, Osmanlı Devleti, Siyaset Teorisi, Asabiyet, Umran

ABSTRACT

Throughout the last few centuries, the process of change in the world has not been able to fully explain the concept of enlightenment and at the end of this process, the process of researching the sources outside of the enlightenment has been entered. The re-discovery of Ibn Khaldun took place in this context.

Ibn Khaldun has often come to the forefront with the identity of historian and sociologist. In our article we consider Ibn Khaldun as a civilization theorist. Ibn Khaldun is a new founder of the so-called "Ilm-i Umran". The topic of Umran's identity is the domain of social existence.

Man is a social entity. It feels the need to live together in order to survive on earth, to be together against danger, to come together economically and sociologically. The most important condition for the societies to become a state is irritable. Non-irrational communities cannot go on the path of nationalization. It is inevitable for the weak or weak states or states to be forced to disappear or to fall under the yoke of other states.

In this article, starting from Ibn Khaldun's historian personality, he will examine the nervous theory and the theories he wrote on the states and the steps that the Ottoman Empire put forward in the way of the apostasy.

The Ottoman Empire is an old state. Ibn Khaldun lived during the establishment of the Ottoman Empire and his most famous work is Mukaddime. He gives important strategic information about the state in his three books. An evaluation will be made from the founding sultans of the Ottoman to the sultans of ascension. Qualitative research method was used in this study. As a result of the study, it can be concluded that the rulers' decisions strengthened and weakened the state's irritability, but switching from the pedigree to the unity was prolonging the life of the Ottoman State.

Key words: Civilization, Ibn Khaldun, Ottoman State, Political Theory, Nationalism, Prosperity

GİRİŞ

Dünya üzerinde yönetimlere, devletlere ve insanlara yön göstermiş önemli kişiler olagelmiştir. Ancak bu önemli kişilerden büyük bir bölümü yaşadıkları çağda susturulmuş veya değeri bilinmemiştir. İbn Haldun bu dehalardan birisidir. İbn Haldun'un çeşitli konular hakkında eserleri bulunmaktadır. Tarih, coğrafya, bilim tarihi, eğitim tarihi, iktisat sosyoloji, din sosyolojisi, hukuk ve siyaset gibi çeşitli alanlarda eserler miras bırakmıştır. Hem doğudaki hem batıdaki araştırmacılar İbn Haldun'un düşüncelerine kendi eserlerinde yer vermiştir. Dünyada yaşanan değişim süreci son yüzyıllarda batının aydınlanma düşüncesi tam anlamıyla açıklanamamıştır ve bu süreçte batının dışında kalan kaynakların araştırılması için yönelimler başlamıştır. İbn Haldun'un yeniden keşfi batının aydınlanma düşüncesini karşılayamamasından kaynaklanmıştır.

İbn Haldun hakkında birçok araştırma yapılmasının sebeplerinden birisi de sosyopolitik değişim hakkında değişik bir perspektif sunmasıdır. İbn Haldun değişim üzerinde önemle durmuş, yaşanan çağın değişmesiyle insanların huylarının ve davranışlarının yön değiştirdiğini bunun da devletlerin yapısına sirayet ettiğini savunmuştur. İnsanı devinim halinde algılamış sosyal ve siyasi yapılara etkisindeki değişimin yavaş ve etkili olduğunu ileri sürmüştür.

Bu tezde İbn Haldun'un eserlerinden ve onun hakkında yapılmış olan çalışmalardan faydalanılacaktır. İbn Haldun'un umran kavramı çerçevesine Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve yükselişi farklı bir perspektiften açıklanmaya çalışılacaktır. Bu tezde kaynak tarama-belge tarama ve buna bağlı olarak içerik yorumlama yöntemine başvurulmuştur. Ibn Haldun'un Mukaddime eseri ana kaynak olarak kullanışmış ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yükselişine kadar geçen dönem Mukaddime' de yer verilen asabiye teorisi üzerinden yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İBN HALDUN'UN ÜMRANINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1.Tarih Anlayışı

İbn Haldun İslam'ın olduğu toprakların yetiştirmiş olduğu en değerli düşünürlerden birisidir. O, sıradan bir tarihçi olarak görülemez. İbn Haldun tarih ilminin kurucusu olarak kabul görürken diğer yandan da sosyolojinin kurucusudur.

"İbn Haldun'un hedefi, masal'cıların masallarını yakmaktır" (F. Clement & J. F. A, 1987:106). İbn Haldun ünlü eseri Mukaddimenin ilk yapraklarında dönemini ve önceki tarihi eleştirir. Bu eleştirel tutum o dönemde yapılagelmemiş bir durumdur. İbn Haldun'da tarihçi olduğunu savunan çoğu kişiye tarihçi olmadıklarını söylemiş, yazdıkları eserlerin masal veya hikâye olduğunu savunmuştur. "*İslâmiyet çağı tarihçilerinin büyükleri, geçmiş gün ve çağların haberlerini topladılar, bu haberleri eserlerinde andılar ve eserlerinde bunları bize emanet bıraktılar. Sonradan gelen tufeyliler bu bilgi ve haberleri, bâtıldan ibaret olan yalan haberlerle karıştırdılar; bunlar bu bâtıl nesneleri ya doğru sandılar veya kendileri uydurdular"* (Haldun, 1997:5).

İbn Haldun tarihçi kimliğini kullanarak olayların arkasındaki sonuçlara bakmış ve neden-sonuç çerçevesinde tarihi olayları incelemiştir. Tarihçinin neden-sonuç ilişkisine dayalı ele almadığı bir olayla tarih biliminin özüne vakıf olamayacağını savunmuştur. İbn Haldun'un tarihi farklı bir bakış açısıyla incelemesi insanların ve kavimlerin durumlarının incelenmesine, devlet sınırlarının nasıl genişlediğine ya da daraldığına, devletlerin güçlerinin yani asabiyesinin hangi durumda arttığına hangi durumlarda azaldığına ve devletlerin çöküşüne kadar dünyayı nasıl inşa ettiklerine dayanır.

Tarih her zaman geleceğe dönük olmalıdır ve. tarih geçmişten hikâyeler anlatmaktan ibaret değildir. İbn Haldun bu yüzden tarih anlayışını değiştiren bir bakış açısı sunmuştur.

1.2. Cemiyet Anlayışının Analizi

Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahrete gerçekten inanıyorsanız onu, Allah'a ve ahrete gerçekten inanıyorsanız onu, Allha'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir.

Nisa Suresi 58-59

İnsan toplumsal bir varlıktır. Dünya üzerinde varlığını devam ettirebilmeyi amaçlar, bir arada yaşamak, tehlikelere karşı bir arada bulunmak, ekonomik ve sosyolojik bakımdan bir araya gelmek ihtiyacı hisseder. İnsan diğer canlılardan farklıdır yaratılmıştır, sosyal ihtiyaçlarından dolayı topluluk oluşturmaya meyilli yaratılmıştır. İlk çağlardaki zamanlardan beri meydana gelen doğa olayları ve yabani hayvanlar insanları varlığını sürdürebilmek için bir arada yaşamaya itmiştir.

Buna ek olarak insan doğasıyla ilgili en önemli konulardan biri de insanın insana ihtiyaç duyduğu kadar düşman da olmasıdır. İnsanlar arasındaki düşmanlığın hiçbir zaman son bulmayacağını savunan İbn Haldun, insanın toplum içinde kendisine daima bir dost/topluluk arayışı içinde olacağını bunun da topluma şekil vereceğine değinir. "*Dostlardan güzel sözler ve iyilikler ümit olunur"* (Haldun, 1997:14). İyi bir insanın dost arayışı toplumu da iyi yapar, insanlar arasında kıskançlık, kin vs. kötü duyguların yeşermediği toplum devamlı olarak iyilik düşünür. İnsan toplu yaşama isteğine sahip olduğu için "cemiyetin ideal üyesi" olmak için çaba sarf eder.

İbn Haldun insanın davranışlarının cemiyetin etkisiyle ortaya çıktığına değinir. İnsanı, "alışkanlıkların oğlu" olarak tasvir eder. Bu duruma Hz. Peygamberimizin "Her doğan çocuk İslam fıtratı üzerine doğar. Sonra onu Hıristiyan veya Mecusi yapar" sözü dayanak noktası olarak gösterilebilir. Mukaddime'de cemiyetlerin

yapısına değinirken aynı zamanda cemiyetleri kaba ve sert yaradılışlı olarak tasvir etmektedir.

Haldun toplumları göçebe ve yerleşik olarak iki açıdan incelemiştir. Göçebe toplumları ayakta tutan şeyi "asabiyet" olarak tanımlar. Asabiyet insanları bir araya getiren birbirine kenetleyen aynı zamanda belirli kuralları olan "şey" dir. Asabiyetin kesin bir tanımlaması var olmamakla birlikte asabiyet kavramına daha sonraki konularda ayrıntılı olarak değinilecektir.

Göçebe cemiyetlerin düzensiz olmasına rağmen belirli hukuki kuralları vardır. Göçebe topluluklarda bir şef veya kabilenin büyüğü önderlik etmektedir. Şefe itaat ve hürmet mecburdur, şefe karşı gelinmemelidir bireyler sadece kurallara uymakla yükümlüdür fakat şef "sadece ben ne dersem o olur öl emri verirsem öldürülmesi elzemdir" mantığında bir önder değildir kabilenin ileri gelen büyükleri bu duruma izin vermez.

İbn Haldun göçebelik aşamasında az ile mutlu olan insanın yerleşik hayata geçtiğinde daha fazlasına sahip olmasına rağmen mutlu olamayacağını savunur. Yerleşik hayat süren insanı "heterojen" olarak görür. Göçebelikteki homojen yapı yok olup bireysellik ön plana çıkmaya başlar. Cemiyetlerin medeniyete yönelme yolunda çalışma hayatı baş gösterir ve bazı iş bölüşümleri ortaya çıkar. Göçebelikte herkes kendi işi ile meşgul olurken, yerleşik hayatta uzmanlaşmaya gidilir böylece sınıfsal yapıların ortaya çıkması durumu kaçınılmaz olur.

1.3. Asabiyet Kavramı ve Amacı

İbn Haldun'un hakkında birçok eserler yazılmıştır, adı en çok duyulan kavramı "asabiyet" tir. İbn Haldun'a ait olan bu kavram tek bir kalıba sığmayacak kadar çeşitlilik içermektedir. Birkaç tanımından bahsedilecek olunursa;

"…düşmanların saldırısından 'korunmak, saldırıları kovmak ve istilalar, kişilerin bir araya toplanmasıyla olur ve buna asabiyet adı verilir." (Haldun, 1997:352)

"Bir nesilden gelenlerin bir araya toplanarak bir kuvvet, kudret ve üstünlük sahibi olmaları ve bir ideal etrafında toplanmalarıdır" (Haldun, 1997:373)

"o, kuvvetli boy diğer soy ve boyları kendi idaresi altına alır ve bunları büyük bir asabiyet haline getirir." (Haldun, 1997:354)

“Asabiyetten maksat olan korunma ve kuvvetle üstün gelme ancak nesep ve kardeşlik vasıtasıyla elde edilir.” (Haldun, 1997:463)

Asabiyetin sözlük anlamına inilecek olunursa: “A-Sabe” sözcüğünden gelmektedir. Arapça kökenli olan bu sözcük baba tarafından akrabaların oluşturduğu topluluk anlamını taşımaktadır. Bu yapılan tanımlama, önümüzdeki konulardaki asabiyet kavramını kafalarda yer edindirecek şekilde olmalıdır. Asabiyet kavramını, aynı soydan gelen kişiler arasında yardımlaşma, tehlikelere karşı birlikte hareket etmek için kan bağından doğan ancak sonradan inanç birliğine dönüşen bir kavram olarak tanımlamak doğru olacaktır.

Çağdaş düzende siyaset felsefesi genellikle iki karşıt görüş arasında şekillenmektedir. Bunlardan ilk tarafın temelinde faydacılık, liberterlik, eşitlik gibi kavramları içinde barındıran liberal demokrasi yer alırken, diğer tarafta ise feminizm, cemaatçilik, marksizm gibi düşünce biçimleri yer almaktadır.

20. Yüzyılın sonlarına doğru Marksizm bu grup içerisindeki liderliğini cemaatçiliğe bıraktığını görülmektedir. İbn Haldun’un siyaset felsefesi ise yukarıda bahsi geçen düşünce yapılarına alternatif sunan “üçüncü yol” olarak tanımlanabilir. İbn Haldun’un teorisi asabiyet kavramına dayandığı açıktır ve bu kavram siyaset felsefesinin özünü içeren eşitlik, güç, hak, erdem, özgürlük, meşruiyet gibi ölçütlerden biri olarak Haldun tarafından kabul görmektedir. Ibn Haldun’un toplumları kendi dinamiklerine göre değiştiğini belirlemesi Haldun’un ileri görüşlü bir düşünür olduğunu kanıtlar niteliktedir. 1332-1406 yılları arasındaki tespitleri 21. yüzyılda hala geçerliliğini devam ettirmektedir.

Haldun her şeyin bir devinim halinde olduğunu ve değiştiğine değinirken devletlerin ve insanlar gibi doğma, gelişme, erginleşme, yaşlanma, ölüm evreleri gibi dinamik olduğunu her şeyin birbirine bağlı olduğunu savunur. Toplumlar değişik evrelerden geçer; ilkel yaşamın Haldun'a göre göçebeliğin var olduğu dönem, devlet kurma dönemi ve yerleşik hayata geçişle gerçekleşen durgunluk ve yıkılma dönemi. Haldun'un üç dönem yaklaşımının doğruluğunu tarihsel olayların birbirini tetiklemesi; Rönesans ve etkisi sonucunda gerçekleşen 1789 Fransız İhtilali ve onun da etkisi ile Sanayi Devrimi'nden sonra erişilen düşüncesel gelişmeler ile Marx'ın analizleri sonucunda gözlemlenmektedir.

Üç dönem yaklaşımı incelenirken bu dönemlerin bilimsel açıklanabilmesi için aklın egemenliğinin gerçekleşmesi gerekmekteydi. Buna bağlı olarak gerçekleşen Rönesans ile akıl hakimiyeti, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan feodal üretim ilişkileri ve kapitalist düşünce tarzının var olması bilimsel açıklanması için temel oluşturmaktaydı.

Marx her gerçekliğin temelinde ekonominin kurallarının çalıştığını haricinde her şeyin bir gölgeden ibaret olduğu düşüncesine karşılık Haldun çözülen ve ölen her şeyin doğuş, doğma ve var oluş kavramlarından oluştuğunu savunmaktadır. Burada bir tez- anti tez ilişkisi gözlemlenmektedir. Bir canlının dünyaya gelmesi ile birlikle doğumuyla birlikte ölüm kavramını da içerisinde taşımaktadır. Marx sadece ekonomik yapıların insan üzerinde etkisini vurgularken Haldun insan için kültürü de temel olarak almaktadır.

Karl Marx'ın geliştirmiş olduğu tarihi determinizm kavramı aslında Haldun'un düşünce sistemi içerisinde yer almaktaydı. Marx'a göre din, etik, siyaset, dil gibi entelektüel gerçekler yalnızca ekonominin sonuçları olabilir kendi başlarına var oluşları anlamsız kalmaktadır. Haldun da bir devletin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde temel amacı ekonomi olarak görmektedir. Diğer faktörler ikincil faktörlerdir.

Karl Marx'a göre insanların ihtiyaçlarının karşılanması ya da karşılanmaması, isteklerinin dile gelmesi tarihin bir sürecidir. İnsanları hayvanlar ile kıyasladığında

insanların ihtiyaçlarını sabit olarak görmez ekonomik koşullara bağlı olarak isteklerini değişim halinde tanımlar. Haldun tarih sahnesinde yaşanan değişimlerde maddi boyuta önem verir ancak tek unsur olarak tanımlamamaktadır. Marx ise tarihsel değişimi toplum için maddi boyutta görür. Marx tarihin değişimini kölelik, feodalite, kapitalist, sosyalist ve komünist evrelerden geçeceğini Haldun ise tarihte bir sonun olmadığını savunmaktadır. Haldun'a göre kültür bağımsız değil insana referanstır. Devlet aygıtı üzerinden incelendiğinde devletin kurulmasında ya da çöküşünde ekonomik yapı, siyaset toplumsal yapı ve mali sistem de etkilidir. Devletin gelişmesi ile siyasi otorite de güçlenir ve tüm bunlar Ibn Haldun'un asabiyet teorisine çıkmaktadır.

Asabiyet kavramı kendi başına anlaşılır bir kavram değildir. Asabiyetin özünü anlamak için bazı kavramların anlamlarını ve işlevlerini bilmek önemlidir. Umran, hadaret, bedavet, riyaset, mülk ve insan tabiatı asabiyet kavramını destekleyen ve anlaşılır kılan kavramlardır. İbn Haldun hadarette yani yerleşik düzende ve huzur be güven içinde yaşayan bireylerin gelecek adına kaygı gütmediklerinden dolayı asabiyetlerinin zayıf olduğundan yola çıkmış ve asabiyetin bedavette ortaya çıktığını savunmuştur. Bedavette yani göçebe yaşam tarzında insanları diğer kabilelerden, boylardan ya da insanlardan koruyabilecek herhangi bir üst kurum mevcut değildir, sadece kendi güçleri, cesaretleri ve aile fertlerinin yardımı vardır.

Cemiyetlerin devlet haline gelebilmesi için en önemli şartların başında asabiye gelmektedir. Asabiyeti olmayan topluluklar ya da asabiyesini güçlü tutmayan toplumlar devletleşme yoluna gidemez. Asabiyeti güçlü olmayan cemiyetler ya da devletler yok olmaya mecburdur. Yok olmasa da başka devletlerin boyunduruğu altına girmesi kaçınılmaz bir durum olacaktır. Bu hakirilik ya da zelilliktir.

Uruğlar başka asabiyetlerin hükmü altına girmemek için böyle bir durumla karşılaşmadan önce önlem almalı asabiyetini oluşturmalıdır. Böylelikle asabiyeti sağlam olanlara karşı ayakta durabilsin, düşmanları yurdundan uzak tutabilsin. Devletin devamlılığının anahtarı asabiyetin sağlam kalmasına bağlıdır. İbn Haldun devletin kuruluşunda asabiyet harici etkenleri saymaz. *"...devlet, ancak asabiyetin*

kuvvet ve kudretiyle kurulur" (Haldun, 1997:97). Devletin kurulabilmesi için ihtiyaç olan şeyi maddi ve manevi güç olarak görür bunu da asabiyet olarak tasvir eder.

Tüm bu sonuçlara göre asabiyetin asıl amacı devlet kurmaktır. Kurulan devletlerin asabiyetlerinin sürekliliği sonsuza kadar sürer mi sorusu akla gelmektedir. İbn Haldun'a göre devletlerin asabiyetlerinin devamlılığının sonsuza kadar sürmesi imkân dahilinde değildir. Devletlerin asabiyetlerinin önünde sonunda yıkılacağını savunmaktadır. Ona göre, devletlerin yıkılması engellenemez ama geciktirilebilir. İbn Haldun asabiyeti Allah'ın buyruklarını yerine getirerek güçlendirmek gerektiğini söyler. Kur'an'ın emirleri dışında asabiyet kullanılırsa devlet amacından sapmış olur. Mukaddime'de asabiyeti Kur'an, Sünnet ve İcma dairesi olarak betimler. Asabiyet Müslüman olarak tasvir edilmiştir, böylelikle asabiyeti kan bağı olarak nitelendirmenin önünü kesmiş ve inanç birliği olmasını ayete dayandırmıştır: *"Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermeyecektir. Kıyamet günü Allah aranızı ayıracaktır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir."*[1] İbn Haldun asabiyeti değişken ve dinamik bir yapı olarak görür, bir devletin kuruluşundaki ve çöküşündeki asabiyetin aynı olmadığını savunur.

1.4. Devlet Görüşü

"Kıyamet gününde Allah'ın en sevgilisi ve ona en yakın olan insan adaletli olan devlet başkanıdır, Allah'ın en çok gazap ettiği ve kendisinden uzak tuttuğu kimse ise zalim devlet başkanıdır."

Hz. Muhammed (s.a.v)

Devlet insanlığın ilk zamanlarından beri belli kalıplar içerisinde var olmuştur. Hz. Âdem ve ailesinde de genel yapılar içerisinde bir devletten söz edilebilir. Devletlerin mahiyeti ve amacı değişiklik gösterebilir. Cemiyetlerin kuruluşunu incelediğimizde her uruğ kendi devletini kurmak için çabalar. Uruğları devlet kurmaya iten "şey" asabiyetin gücüdür. Uruğlarda net olmayan yapılar devlet kurulurken resmi şekiller almaya başlamaktadır. Önceleri sadece gelenek halini almış kurallar devletin hukukunu oluşturmaya bu dönemlerde başlamıştır.

[1] [1]Kur'an-ı Kerim Meali,Diyanet İşleri, Mumtehine Suresi , ayet:3

İbn Haldun devlet kavramını bir insan vücuduna benzeterek açıklamaktadır. Cemiyet, insanın bedenini; asabiyet ruhunu, devlet de şekli yapısını oluşturur (Yumuk, 1978:251). *"Devletler ve hükümetler insanların yeryüzünde bir araya toplanarak cemiyetler halinde yaşamalarının ve hilkatin bir şekil ve suretidir"* (Haldun, 1997:295). Eğer devlet kurulmaya varlığını göstermeye başlanmışsa asabiyet güçlenmeye başlamıştır. Buradan asabiyet varlığını göstermeden devletin kurulamayacağı sonucuna rahatça varılabilir. Devletlerin sadece yerleşik hayata geçince kurulabileceğini söylemek yanlış bir varış noktası olur. Göçebe yaşam halineyken de devlet kurulabilir ancak daha sonra yerleşik hayata geçiş mecburidir. Devletlerin varlığını oluşturanlar bireylerdir ve insanlarla yardımlaşma ve birbirini tehlikelere karşı koruma durumunda kaldıklarından dolayı aslında bir sosyal anlaşmalı devlet yolunda ilerlemektedir.

İbn Haldun bir İslam düşünürüdür ve var olduğu dönemde birçok İslam devletinin kuruluş ve çöküşüne şahitlik etmiştir. Eserinde üzerinde eğildiği bir diğer kavram ise "Biat" kavramıdır. Biat'in sözlük anlamına bakacak olursak şu şekilde bir yorum yapılabilir. Biat; itaat etmek demektir. İbn Haldun biati uruğun ya da devletin başındaki hükümdara Müslümanların tüm idaresini ve hâkimiyetini vermesi olarak betimler ve devlet adamını idari konularda hiçbir şekilde itiraz edilemez olarak görür. Fakat Halife/devlet adamının da İslami şartlara aykırı davranmaması gerekmektedir. Biat kavramı İbn Haldun ile var olmuş bir kavram değildir. İlk biat Hz. Muhammed (s.a.v) ile yetmiş iki Müslüman arasında Akabe'de yapılmıştır.

Ayrıca İbn Haldun halifelerin- din adamlarının yönetmediği bir devleti tamamlanmamış olarak görür. İbn Haldun İslam toplumu ve devletlerinde yaşamış bir düşünür olduğu için oluşturduğu toplum kavramı dini temel alarak yaşamış bir toplumdur. Önemli olan bu dünyadaki varlığımız değil öteki sonsuz dünyadır. Bu nedenle toplumun İslami yaşam tarzı devletlerin işleyişine de etki etmiştir. Devlet, halkını sonsuz dünyaya götüren araçtır. Eğer devlet ümmetinin faydasına olacak şeylere ters düşerse amacından sapmış olur.

Devletin amaçlarında biri de halkının medeni bir toplum haline gelmesidir. Halk ve devlet homojen olarak hareket etmelidir eğer kopukluklar yaşanırsa asabiyeti zayıflar ve asabiyeti zayıflayan devletlerin sonu yok olmaktır. Devlet insana zulüm ve şiddet göstermemelidir. Çünkü İslam devletlerinde ve anlayışında en önemli figür insandır, insanı yeryüzünün halifesi olarak görmektedir. Devletin bir diğer görevi de insanı kötülükten uzak tutmak iyiliğe yönlendirmektir. Bir başka görevi ise halkını düşmanlara karşı askerleri aracılığıyla korumaktır. Ordu bakımından güçlü olan devletin ömrü de uzun olur. Devletin asabiyesini güçlü tutan bir ordunun varlığı halkın huzurunu güvence altına almış olacaktır.

Bir devletten hayır ya da şer olarak bahsedilmesi elbette hükümdarı ile ilgilidir. Hükümdar ve devlet ayrılmaz bir bütündür. İbn Haldun'a göre hem devlet hem hükümdarlar bakımından en görkemli çağ Dört Halife'ler devridir. Var olması gereken ideal devletin o dönemde var olduğuna değinir. İdeal hükümdarların bu devlette var olduğunu ve bütün devlet hükümdarlarının bu devri örnek alması gerektiğine değinir. Yaşanan gelişmeler sonucunda sarsılan Halifelik kurumuyla toplumda da birçok bunalım ortaya çıkmıştır. Asabiyet zayıflamış İslam dünyasının bu zayıflığından yararlanmaya çalışanlar olmuştur. Her ne kadar İslamiyet'in tasvir ettiği yönetici şekli hükümdarlık olmasa da asabiyeti yeniden güçlendirmek için bu yola başvurulmuştur. Bu geçiş hızlı bir şekilde olmamıştır birçok Müslüman din adamı bunun olmaması için çaba harcamıştır ancak bu geçiş süreci sadece yavaşlamış engel olunamamıştır.

Devlet için geçerli olan asabiyet kavramı hükümdar için de geçerlidir. İbn Haldun bu durumu şöyle özetler: "*Asabiyetler birbirinden farklıdır. Her asabiyet 'kendisine komşu olan diğer boy ve aşiretlere tahakküm eder. Bundan dolayı her asabiyet sahibi kabile devlet kurarak hükümdar otamaz, ancak teb'ayı kendisine boyun eğdiren, vergiler, toplayan, delegeler gönderen ve sınırlar koruyan 'hükümdar olabilir. Yurtta onun kuvvetinden üstün diğer bir kuvvet bulunmaz. Hükümdarlığın manası işte budur*" (İbn Haldun, 1997:473).

İbn Haldun, devlet yöneticilerinde Emeviler, Dört Halife ya da Abbasi, Endülüs Devletlerinde görülen vasıfların var olmasını istemektedir. Eğer devlet

yöneticileri bu dönemdeki yöneticilerin vasıflarını taşırsa devletin güçlü olabileceğini düşünür. Aynı zamanda kendi dönemlerinde var olan alimlerden ve dini büyüklerden de destek alması gerekmektedir. Dini büyüklerin ve alimlerin fikirlerini de alarak hareket etmelidir.

İbn Haldun devletlerin yönetim şeklini üç farklı grupta incelemiştir. Akli, dini ve medeni siyaset. Akli siyaseti bireylerin kendi akılları ile ortaya koydukları kurallar/yasalar çerçevesinde devletin yönetilmesi olarak tanımlarken, dini siyaseti Allah tarafından indirilen buyruklar ışığında devletin yönetimi olarak tanımlamıştır. Medeni siyaseti ise filozofların ileri sürmüştür, bu yönetim şeklinde insanların olgunlukları en üst seviyede olduğu için yönetilmeye ihtiyaç hissetmeyeceklerdir.

Devletler kuruluşlarından yıkılışlarına kadar geçen sürede çeşitli evrelerden geçerler. İbn Haldun devlet yöneticilerinin ya da hükümdarlarının devletin bu evrelerden geçmesini engelleyemeyeceğini tüm devletlerin bu evrelerden geçmeye mecbur olduğunu savunur. İbn Haldun devletin geçirdiği dönemleri beş bölüme ayırır. İlk evrede devlet asabiyetini güçlendirmek için zafer kazandığı ve tahta çıktığı çağdır. İkinci bölümünde yönetici uruğlara/kavimlere hükmetmesi ve asabiyetine ortak ya da karşı çıkabilecek kişileri uzaklaştırmasıdır. Bu evrede sebep asabiyesi, neseb asabiyesinin yani kan bağının önüne geçmiştir. Üçüncü bölümde insanın doğasından kaynaklanan zenginliğin nimetlerinden faydalanma ve rahat davranma evresidir. Medenileşme evresi mimari yapılarda ve güzel sanatlarda daha ileri bir seviyeye gelmiştir. Dördüncü evre incelendiğinde ise barış tavrı görülmektedir. Yöneticiler daha önce savaşları esnasında kazandığı toprak ve ganimetleri yeterli görür ve diğer devletler ile sulh tavrı içerisinde yaşar. Beşinci evreye gelindiğinde artık devletin israf ettiği gözlemlenmiştir. Hükümdar devletin hazinesini gösteriş uğruna yok eder ve kendi etrafında oluşturduğu güvenilir kişileri kaybeder. Tüm bunların sonucunda devletin çöküşü engellenemez hale gelmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.OSMANLI DEVLETİ'NİN KÖKENLERİ

Osmanlı Devleti'nin kökenleri hakkında birçok araştırma yapılagelmiştir. Bazıları akademik ölçüde kanıtlanabilir olsa da temelden yoksun olan kuramlarda günümüzde hala konuşulmaktadır. Bir kurama göre Marmara Bölgesi'nde yaşayan Rumların İslamiyet'i kabulünden sonra bölgedeki diğer Müslüman halk ile birleşmesi sonucu Bizans'ı Müslüman bir devlet haline getirmesidir, ki bu kuram dayanağı olmayan bir kuramdır. Diğer yandan birçok tarihçi Osmanlı Devleti'nin tarihsel olarak sahneye çıkışını 13 ve 14. Yüzyıllar arasına dayandırır. Anadolu'da yaşanan kültürel, siyasi ve nüfus yoğunluğu Osmanlı Devleti'ni etkileyen faktörler arasındadır.

Osmanlı tarihe yön veren güçlü bir devlettir. Kökeni 1929 yılında kurulan Osmanoğulları Beyliği'ne dayanmaktadır. Genişleme politikasını benimseyen beylik Anadolu ve Rumeli vilayetinin fethi ile devlet haline gelmiştir. Daha sonra İstanbul fethedilmiş Sultan Selim ve Sultan Süleyman'ın fetihleri ve politik stratejileri ile imparatorluk haline gelmiştir.

"*'Konstantiniyye'yi (İstanbulu) fethedecek ve Keyser'i öldürecek olan bu zat onun hâzinelerini Tanrı rızası için sarf eder, Konstantiniyye'yi alan başkomutan ne hoş bir komutan, ordusu da ne hoş bir ordudur'; Peygamber işte böyle demiş*." (Haldun,1997:175)

Avrupa ile Osmanlı devleti karşılaştırıldığında o günün şartları altında Avrupa'da Hristiyanlık Osmanlı'da İslamiyet yaşanıyordu. Avrupa'da kilise yozlaşmış feodaliteye boyun eğerken Osmanlı o dönemlerde dünyanın gerçeklerini daha açık ve net göğüsleyebilen dinamik bir yapıdaydı. Osmanlı bu kadar dinamik iken siyasi askeri ve bilim yolunda ilerlemiş fakat bir süre sonra Sultan Süleyman vaktinde kalıplaşarak klasik dönemine adım atmıştır. Klasik dönemine adım attığında tek amacı bu yapıyı korumak olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kalıplar içine girmesi bu dönemde başlamış ve ilerlemesi yavaşlamıştır. Avrupa bu dönemlerde mevcut

sistemini yıkmış ve büyük bir ilerleme kat etmiştir. Bu dönem bazında artık Avrupa dinamikleşirken Osmanlı devleti durağan yapıya adım atmış bulunuyordu. “Sanayi ve ilim insanı hayvandan ayıran fikir ve aklın mahsulüdür.” (Haldun,1997:369)

Her devlet başka bir devletin asabiyesinin küllerinden yeniden doğar. Devletler kurulur, gelişir, duraklama devrine girer. Her devlet ya içerisinden bir asabiyeye boyun eğer ya da dışardan saldırılarla tüm devletin yok olmasına boyun eğer. Osmanlı Devleti ’de Selçuklu Devleti’nin küllerinden kalan parçalarla beylikten imparatorluğa kadar yükselmiş ve altı yüz yıllık hakimiyet ve güçlü asabiye ile dünyaya yön vermiş bir cihan imparatorluğudur.

“*Devletler, biri arkasından diğeri kurulmaya devam ettikçe, başkalık ve değişiklik artar, nihayet örf ve âdetler büsbütün değişir. Kavimler ve uruğlar birbiri arkasından devletler kurdukça ve hükümdarlar gelip geçtikçe, örf, âdet ve haller de başkalıklar ve değişiklikler husule gelmekte devam eder*.” (Haldun, 1997:68-69) Moğol istilaları Ortadoğu’dan Müslümanların Anadolu havzasına yerleşmesi ile sonuçlanan bir olaydır. 1243 yılında Kösedağ Savaşını Moğolların kazanması sonucunda Anadolu Selçuklu ’su artık İlhanlı Devleti’ne bağımlı bir devlet haline gelmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti’nin bu kaybı Türkmen boylarının batıya yani Anadolu Havzasına göçmesine neden olmuştur. Sınır köyleri Kösedağ Savaşı’ndan sonraki elli yıl içerisinde sık sık yaşanan Moğol istilaları sonucu siyasi açıdan önemli kişiler ve zulümden kaçan köylüler için sığınacak bir bölge haline gelmiştir. Bu sınır köylerinde artan nüfusun nesep birliğinden doğan asabiyeyi güçlendirmeye başladığı görülmektedir.

Bizans devletine en yakın beylik Osman Gazi’nin elindeydi ve Bizanslıların Balkanlarla olan sorunları Türkmen beyliklerini önemsememeleri sonucu Osman Gazi bu durumu lehine kullanıp 1302 yılında Bizans’ın başkenti olan İznik’i kuşatmıştır. Bizans’ın göndermiş olduğu binlerce kişilik orduyu Koyunhisar’da bozguna uğratmıştır. İşte bu zafer beyinin adı ile anılıp ilerleyen yıllarda cihan imparatorluğuna dönüşecek olan Osmanlı Beyliği’nin gerçek kuruluşu olarak kabul edilmektedir.

1300'lü yılların ortalarına gelindiğinde Osmanlı Devleti beylikten öteye geçmiştir. Etrafındaki beylikler Osmanlı'nın güçlü asabiyesi altına girmişler ve Osmanlı Devleti'ne bağımlı olarak varlığını sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti savaşta gaza amacı gütmüştür. *"Gazanın amacı, darülharbi yıkmak değil, ona boyun eğdirmekti."* (Sezer, 2018:13) Osmanlı'nın işgal etiği yerlerin gün geçtikçe artması rahatsızlık veriyordu. Süleyman beklenmedik bir şekilde vefat edince ve Bizanslıların Orhan'ın oğlu Halit'i esir düşürmesi üzerine Orhan Bizans Devleti ile barış sürecine girmek zorunda kaldır. Bu durum Osmanlıların asabiyesini sarsmıştır.

"Hükümdar, kendi boyunun kudret ve hamiyetiyle o kavmi kendine itaat ettirdikten sonra akraba olmayan uzak boy ve uruğlan da kendisine boyun eğdirmek ister. Bu boy ve uruğ kuvveti itibariyle onun dengi olup, kendisini müdafaa edebilirse, bunlar birbirine karşı koyabilecek eşit bir kudrette iseler birbirine denk olan iki kuvvet teşkil ederler. Bu takdirde her ikisinde de kendi yurt ve sınırlarını ve kavmini korur." (Haldun, 1997:354) Asabiyenin sarsılmasının devleti yenilgiye sürükleyeceğine farkında olan padişahın oğlu, Gelibolu'da sınır komutanlığına getirilen Murat ve Lala Şahin taarruza hemen geçilmezse boyun eğdikleri kabul edilecek ve Avrupa'yı terk etmek zorunda kalacaklarından Edirne'yi fethetmeye karar vermiştir ve Edirne aynı yıl içerisinde teslim olmuştur.

Edirne'nin teslim olması ile Anadolu'da Türkleşme politikaları hız kazanmıştır. Tunca Vadisi etrafına Türkler yerleştirilmiş diğer yerel beyler Osmanlı Devleti'ne boyun eğmiş teoriye göre diğer nesepleri tek bir çatı altında toplanmaya başlanmıştır. Osmanlı'nın asabiyesinin güçlenme sebebi ise Balkanlarda asabiyenin bozulması kendinden daha güçlü olan Osmanlı Devleti'nin burayı ele geçirmesini kolaylaştırdı.

Osmanlı Devleti'nin asabiyesini güçlendirmesini sağlayan bir etmen de feodalizmin ilkelerine saygılı davranmasıydı. İlk zamanlarda haraç alınan beylikten İslam'a ve onu benimseyen devlete boyun eğdiğini göstermek amacı ile az miktarda vergi alınmasıydı. Haraç alınan beylere haraçgüzar adı verilirdi ve bu beylerden yılda belirli zamanlarda saraya gelip bağlılık sunması beklenirdi. Haraçgüzar bey

padişahın düşman devletlerine ya da boylarına düşman davranması beklenirdi. Eğer bu isteklere uyulmazsa beyliği yıkılırdı.

"Kanunları uygulama sorumluluğu, yerel askeri yetkililerden bağımsız çalışan kadıya yüklenmişti. Osmanlı rejimi, bu yolla dağınık feodal yönetim yerine merkezi bir yönetim, feodal beylerin kişisel yetkisinde olagelmiş vergi ve ayrıcalıklar yerine de genel hükümler koyuyordu." (İnalcık; 2011:19)

"Çünkü hükümdar devleti ve idaresini kurmuş olduğu için o, şimdi çeşitli vergiler toplama, bu paralan biriktirme ve diğer devletlerle şeref ve meziyetlerde yarış ve emirlerinin yerine getirilme çağındadır." (Haldun,1997:2)

2.1. İbn Haldun'un Ümranı Çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Padişahları

Bu bölümde, İbn Haldun'un devlet evreleri baz alınarak Osmanlı devletinin kuruluşu, yükselişi ve umranı hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

Osmanlı tarihi ve Osmanlı Devleti'nin nasıl kurulduğu hakkında birçok araştırma mevcuttur. Tarihi dilimlere ayırıp sadece kurulduğunu söyleyerek bir devletin kuruluşu hakkında yeterli bilgiye sahip olunamaz. Toplumun o zaman dilimindeki yaşayışı, gelenek görenekleri, örfleri ve tarihleri devletin kuruluşunu anlamaya yardımcı unsurlardandır. Araştırmada Osmanlı Devleti hangi evrelerden geçerek ve hangi niteliklere sahip olarak güçlü bir devlet haline gelmiş olduğu incelenecektir.

Osmanlı Devleti geçmişte var olan devletlerin mirasını devralan güçlü bir devlet olmuştur. Osmanlı'nın ilk yüzyıllarına tanık olan İbn Haldun yazdığı en meşhur eser olan Mukaddime' de Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkında birtakım bilgiler vermektedir.

İbn Haldun uruğ olarak kalmak ya da devlet haline geçme durumuna mukaddimede şu şekilde yer vermiştir; **"***...yurdundaki diğer bütün asabiyetleri*

yenerek, onları idaresi altına alamayan ve yurdunda her muhalif kudreti ortadan kaldırmayan ve kendi hâkimiyeti üzerinde başka bir kuvvet ve hâkimiyet bulunan hükümdar dahi tam bir hükümdar olamaz ve gerçek hükümdarlık mevcut değildir. Bunlar memleketin etrafında hükümet süren emir/bey ve etrafın baş kanları olup, başka devletin hükmü altında toplanmışlardır." (Haldun, 1997:474)

Osmanlı Devleti ve İbn Haldun'un teorisinin ortak noktada buluşması; Osman Gazinin merkezden kopma düşüncesi, geleneksel yapıdan uzaklaşması ile bağdaştırılabilir. Türk beylikleri ve İslamlaşma, Cumhuriyet dönemine kadar siyasi yapının ve medeniyetin oluşmasında rol oynamıştır. Osman Gazi dönemine bakıldığında, İbn Haldun'un beş tavırlar nazariyesinde ilk iki dönemi kapsamaktadır. Devletin kurulmasına bakıldığında akrabalık asabiyetinin büyük rol oynadığı görülmektedir. İbn Haldun'un asabiyetine bakıldığında Osman Gazinin bu teoriye uygun hareket ettiği beyliğini aile üyeleri ile yönettiği görülmektedir. Osmanlı beyliği ilk olarak Tarsus, Malatya ve Erzurum kesiminde ortaya çıksa da daha sona Ankara, Kastamonu, Denizli ve Afyon'a kadar genişlemiştir. Bu genişleme tavırlar nazariyesinde ilk evreyi kapsamaktadır.

Aşıkpaşazade Osmanlı tarihçiliğinin önemli isimlerinden birisidir. Osman Gazi hakkında yazdığı yazılarında, onun devletin ve yönetimin üzerinde söz sahibi olduğunu, savaşa girip etrafındaki beylikleri kendi boyunduruğu altına aldığı görülür. Osman Gazinin sürekli avlanıp yanına adam toplaması İbn Haldun'un ikinci devresine örnek verilebilir. Osman Gazi'nin Orhan Gazi'ye *"Bir de sana itaat edenleri hoş tut. Bir de nökerlere daima ihsan et ki senin ihsanın onun halinin tuzağıdır."* (Paşazade, 2007:34) sözleri İbn Haldun'un ilk iki devresinin Osmanlı Devleti'nde gerçekleştiğinin bir diğer kanıtıdır. Etrafına adam toplayarak beyliğin asabiyetini güven altına almak her devletin geçirdiği bir evredir. Osman Gazi döneminde artık bir ülkenin ve devletin oluştuğu herkesçe bilinen bir gerçektedir. Artık Osmanlılar Gazi döneminde halkı olan, ekonomik faaliyetler de bulunan, ülkenin çeşitli yerlerine vekiller tayin eden ve sınırları korumak için önlem alan bir devlet haline gelmiştir. İbn Haldun'un gözünden bakıldığında bir hükümdarın varlığı ortaya çıkmaktadır. Fakat Osmanlılar etraflarında bulunan kendilerinden daha güçlü asabiyelere boyun eğdiremeyecekleri için tam bir otorite değillerdir.

“Orta çağ’da bütün yakın şark İslam-Türk Dünyası büyük bir kültür çevresi teşkil eder; bu çevre içindeki muhtelif sahalar, bazı mahalli ayrılıklara rağmen, içtimai ve siyasi müesseselerde büyük benzeyişler gösterir” (Köprülü,1943:458).

2.2.Gazi Osman; Gaza Anlayışı

Tüm ideolojilerin ortaya çıkmasının altında tetikleyici nedenler vardır. Gaza ideolojisi de tetikleyici nedenler üzerine kurulmuş bir ideolojidir. Gaza ideolojisi incelendiğinde özellikle İslam coğrafyasında dikkat çekmesi Moğolların, Selçuklu devletini yenilgiye uğratması ve hakimiyet kurması, diğer taraftan Anadolu ve Kuzey Afrika’da Avrupa’nın haçlı saldırıları sebep olarak gösterilebilir. İlhanlı Hanlığı Suriye ve çevresini işgal etmekte ve Vatikan ile diplomatik ilişkiler içerisinde bulunurken Bizans’ı da kendisine yakın tutmaktaydı.

Tüm bu şartlar altında Müslümanlar bu kutsal savaşa, gazaya başta Anadolu’da yaşayan Türkmen kabileleri olmak üzere Mısır’da Memlük Devleti, Eyyubileri devirerek gelmiştir. Kıpçak ordusunun başında Baybars bulunmaktaydı. Baybars Suriye’de 1277 yılında önüne çıkan herkesi büyük bir bozguna uğratması sonucunda Anadolu’ya gelerek Türkmen Beylikleri ile iş birliği yapmış ve İslamiyet’in yeniden egemen olduğu bir devletin kurulması için çalışmalara başlamıştı. Anadolu’nun batısında gazi beyliklerinin kuruluşunun temelinde gaza ideolojisi etkin bir rol oynamıştır.

Osman Bey Bizans’a uzakta yerleşmiş olan Çobanoğlularının boyunduruğu altında bir boyun beyi ve alpti. Osman Bey’in güçlenmesinin sebebi olarak Kastamonu’daki uç beyliklerinin gaza hareketini benimsemeyip Bizans’a karşı kararlılıkla savaşmamasıydı. Tüm bu kararsızlıklara karşın Osman Bey gaza ideolojisini benimseyip kararlılık göstermiş ve asabiyesini sağlayarak Alplerin gerçek önderi konumuna yükselmiştir.

Anadolu’daki devlet anlayışı “baba” kökenlidir. Patrimonyal devlet anlayışı hâkim olan Anadolu’da devlet atanın mirasıdır, doğum hakkıdır. Devletler genellikle

kurucularının isimleri ile varolmuşlardır. Osmanlı Devleti'de Osman Gazi'nin isminden miras olarak günümüze kadar adından bahsettirmektedir. Tarihteki savaşçı gruplar ilk olarak ganimetler ve kutsal kabul edilen savaşlar için önderin etrafında toplanmıştır. Alpler'in hükümdarın etrafında toplanması için kan bağına ihtiyacı yoktur. "Neseblerde antropolojik kavmiyet aramak zordur, insanlar antropolojik cihetlerden çok karışmışlardır. Kavmiyette en önemli âmil kültürdür." (Haldun, 1997:632)

Aksine Osman Gazi'nin etrafında toplanmaya başlayanlar kan bağına dayanmayan dışarıdan gelen gariplerdir ve çeşitli uyruklara sahip insanlar bayrağının altında toplanmaya başlamıştır. Aslında bu çeşitli kökenlerden insanların bir araya toplanışı Osmanlı Devleti'nin yolunu belirlemiş ve yıkılana kadar çeşitli kültürden insana hoşgörü altında altı yüz yıl ev sahipliği yapmıştır. Osman Gazi'nin etrafında birçok kökenden insanın savaşmasının nedenlerinden biri ganimet olsa da gaza anlayışı da büyük rol oynamıştır.

Osman Gazi etrafında toplanan tüm gaziyanlara ilk hedef olarak Süleyman Şah'ın İznik'i Haçlıların hakimiyetinden almak olarak göstermiştir. İznik savaşçılara bir gaza hedefi, kutsal amaç olarak, doyum için yapılan savaşlara anlam kazandırmak amacı ile tekrar fethedilmiştir. Osman Gazi beyliğinin ilk zamanlarında tek başına hareket etse de zaman geçtikçe etrafında ondan bağımsız olarak varlıklarını sürdüren beyliklerle birlikte büyümüştür. "*...bu devrede sultan, bağımsız bir hükümdardır, kudretlidir, uruk ve kavminin yardımına muhtaçtır. Bu devrede sultan, ganimet mallarından ve vergilerden kendisi için ancak ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere küçük bir pay ayırır; kalanını, devletini kuranlara bağışlar.*"

Osman Bey'in asabiyeyi güçlü tutmak amacı ile beyliğin dinamizmini düşürmemiş ilk olarak Söğüt'ten yola çıkmış ve Karacahisar'a kadar ilerlemiştir. Yapılan fetih gazilik unvanını uç beyliğine taşımıştır. Osman Bey zamanında Anadolu'daki beylikler Selçuklu Devleti'ne bağlıydı ve sultan unvanını kullanamazdı, bey ya da emir adını taşırlardı. Sultan unvanını almak İlhanlı Devleti ve Selçuklu Devleti sultanlarına hakaret sayılmaktaydı. Bu hiyerarşiden çıkarılan

sonu Osman Bey, Kastamonu emirine bağlıydı, Kastamonu emiri ise Selçuklu sultanına o da İlhanlı Devletine bağlıydı.

Osman Bey Germiyanoğluları tarafından yapılan saldırılara karşı Hristiyan halkı korumuş, topraklarında kalmasını sağlamıştır. Osmanlı'da bu politikaya istimalet adı verilmektedir. İstimalet politikaları aynı zamanda İslamlaştırma yolunda atılan adımlardan bir tanesidir. İslam'ın egemen oluşunu kabul eden gayrimüslim hak birtakım haklarını geri alır ve devlette canlarını ve mallarını korur, dinde ve ibadetlerinde özgürlük sağlar.

Osman Bey'in döneminde yaşanan ikinci büyük gelişme ise Bilecik ve İnegöl çevresini kazanmasıyla yaşanır. Rivayetlere göre Osman Bey bağımsızlığını ve sultanlığını ilan edecek durumlarda bulunmuş adına hutbe okutmuş ve kendi adına kanunlar çıkarmıştır. Ayrıca idari anlamda ilerlemeler kaydedip kadı tayin etmiş ve Türk İslam devletinin kurulması için ilk adımları atmıştır. 1299 yılında yaşanan bu olaydan sonra birçok tarihçi devletin kuruluşu olarak 1299 yılını kabul etmiştir. Türklerin geleneklerine bakacak olunursa hükümdar gücünün Tanrı'dan gelmesi gerekmektedir. Ancak hükümdarın devletinin vergi vermesi, etrafında destekçilerinin olması en önemli hususlardandır. "*Padişahların devleti ve hörmeti nöker ve il memleketlerdir. Eğer nöker il ve raiyyet olmayacak olursa padişahlık mümkün değildir*." (Yazıcızade Ali) Osman Bey'in bu zaferi aslında Tanrı'nın işareti olarak kabul edilmiş ve karizmatik liderin doğuşunu tanımlayan esasları yansıtmıştır.

1299-1301 yılında asabiyesi zayıflayan Moğol Devleti'ne karşılık olarak Osman Bey Bizans'ın köylerine saldırmaya başlamış kısa zamanda 1302 yılında İznik ve çevresini kuşatmıştır. Topraklarının sınırlarını genişleten Osman Bey, ordu ve idari anlamda devleti yansıtmaktaydı. Kısacası tam teşkilatlı bir devlet olmuş ve başarılara imza atarak yeni kurulan bir devletin asabiyesinin temellerini atmıştır.

"Bil kî, kılıç ile kalem, yani devletin askerî ve mülkî teşkilât ve memur kadroları, devlet sahibinin devleti idare edebilmesi için bir vasıta ve alettir. O, bu iki kuvvetin yardımıyla devletini idare eder" (Haldun, 1997:1) Osmanlı Beyliği'nin

Osman Bey tarafından kurulduğu bir gerçektir ancak sultanlık haline gelmesi Osman Bey zamanında yaşanmıştır. Sultan lakabı ilk olarak Orhan Bey için kullanılmıştır.

Bizans Devleti ile yapılan ilk savaş Koyunhisar Savaşı'dır. Diğer adı ile Bapheus Savaşı. 1302 yılında yapılan bu savaş çok önemlidir çünkü Koyunhisar Savaşı'nın kazanılması ile Osmanlı artık bir hanedanlık haline gelmiştir. Bizans gibi bir imparator devlete karşı kazanılan bu savaş Osman Bey'i Tanrı tarafından kutsanmış bir karizmatik lider konumuna getirmiştir. Daha sonra oğlu Orhan Bey'in tahta koşulsuz geçmesini sağlamıştır. 27 Temmuz 1302 yılında kazanılan bu savaşın Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılı olduğu bir gerçektir. Koyunhisar Savaşı'nda Osman İznik'i fethetmek için etraftan gelebilecek tüm yardımları kesmek amacı ile Bizans kalelerinden başlayarak Geyve ve Lefke'yi de sınırları içine katmıştır. 14. yy'da ciddi bir siyasi ve askeri tehdit olarak Anadolu topraklarında yer almıştır. Genişleyen asabiyenin askeri güce ihtiyacını görülmektedir.

"*...devlet, ilk kuruluş ve hazırlık çağında; mülkî ve İdarî kurullardan ziyade ordu teşkilâtına muhtaçtır. Çünkü devlet bu çağında iken İdarî kurullar ancak yardımcı bir kuvvet teşkil eder ve kalemle yazarak hükümdarın emirlerini yerine getirirken dahi askerî kuvvetin yardımına ihtiyaç gösterir."* (Haldun, 1997: 1)

2.3.Orhan Bey Dönemi

Osman Bey döneminde İznik'i fethetmek için önemli bir konuma sahip olan Köprühisar ele geçirildi. Osmanlıların ilk işi etraftaki tarıma elverişli olan ovaları yağmalamak oldu. Stratejik olarak önemli bir hamleydi çünkü İznik şehrini açlıkla düşürmeyi planlamaktaydılar. İlk seferde İznik kalesinden yapılan saldırılar bertaraf edildi. İznik halkı Bizans'a haber gönderip yardım istedi eğer yardım edilmez ise teslim olacaklarını bildirdi. İznik'in düşmesi bir dönüm noktası olmuştur. 1305-1329 yılları arasında birçok fetih yapılmıştır. Osmanlılar ilk olarak Sakarya daha sonra Bursa, İznik ve İzmit'i kuşatmışlardır. İznik bu dönemlerde açlıktan teslim olmak üzereydi ve Bizans İmparatorluğu artık bir dönüm noktasındaydı. Orhan Bey döneminde İznik ele geçirildikten sonra sıra diğer kuşatılan bölgelerdeydi. Son bir direnişin kırılmasıyla coğrafi bakımdan önemli İzmit'i de topraklarına katacaktı.

Son direnişin kırılması İznik'in düştüğü İzmit'in topraklara katıldığı 1329 Pelekanon Savaşı'dır. Pelekanon Savaşından üç yıl sonra İznik, altı sene sonra da İzmit artık Osmanlı toprağı olmuştur. Tüm bu süreçte Osmanlı Devleti asabiyenin zayıflamaması için fetihlere ve genişleme politikasına devam etmiş, seferler düzenlemiş ve yarımadanın Hereke, Gebze topraklarını da ele geçirmiştir, böylece Osmanlılar artık İstanbul sınırına dayanmıştır.

Bizans ordusunun başında III. Andronikos bulunmaktaydı ve İznik'i 30 yıllık bir kuşatmadan kurtarmak için Yalakdere'den İznik'e geçmeyi planlamaktaydı. Orhan Bey'in kulağına giden bu durum tarihin seyrini değiştirmiş ve Eskihisar'ı fethetmiştir. Pelekanon'da düşman yenilmiştir. Böylelikle Osman Bey'in başlattığı kuşatma Orhan Bey zamanında sonuç bulmuştur. *"Müslümanlar, sayıları az olduğu halde düşmanlarına galebe çaldılar ve ülkeler fethettiler. Çünkü, yüce Tanrı, kâfirlerin kalplerinde korku yaratmak suretiyle Peygamberin bir mucizesi olmak üzere zaferler kazandırmayı tekeffül etmiştir."* (Haldun, 1997:54)

Osmanlı Devleti yayılmacı politika izlemeseydi diğer küçük beylikler gibi tarihin karanlık sahnelerine karışacaktı ancak Osmanlıların Avrupa'ya geçişi yani Rumeli'ye yerleşme en az İstanbul'un fethi kadar önemli bir olaydır. Osmanlılar ilk olarak Cinbi Kalesini daha sonra 5 yıl içerisinde Trakya'nın büyük bir bölümünü fethederek bölgeyi Türkleştirmek adına Anadolu'dan halk ve asker getirmiştir.

"Şehir ahalisinin birçoğu, o devletin taraftarları olarak devletin terbiyesinde yetişen kişilerdir. Bunlar, şevket ve asabiyetleriyle devletin yardımcıları değilseler de her halde o devlete meyleden, o devleti seven, inan ve akideleriyle o devlete bağlı olan insanlardır. Eski devletin eserlerini ortadan kaldırmak, yeni kurulmuş olan devletin tabiatından olduğu için, yeni kurulmuş olan bu devlet bunları, yerleşmiş olduğu yurduna nakleder. Devlet bunlardan bazısını sürgün olarak ve hapsederek eski başkentten çıkartır. Bir kısmına saygı ve mülâyemet göstererek, ürkütmeden nakleder. Bunun bir sonucu olarak, eski başkentte alışveriş sahipleri, çiftçiler ve avam kalır. Bunların yerini yeni devletin taraftarları olan muhafızlar ve memurlar işgal ederler." (Haldun, 1997:307)

Rumeli'nin fethi Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa tarafından gerçekleştirildikten sonra bölgeye getirilen asker ve halk sayesinde bir köprübaşı durumuna gelmiştir. Bölgenin hâkimi Kantakuzinos Osmanlı'nın bu bölgeye boşaltması için yüklü miktarda ganimet teklif etmiştir ancak bu paralar Süleyman Paşa tarafından reddedilmiştir. Süleyman Paşa'nın güçlü bir çıkarma yaptığı 1 Mart 2 Mart'a bağlayan 1354 tarihinde Çanakkale'de meydana gelen bir deprem sonucunda Gelibolu'da ve etrafındaki surlar yıkılmıştır. Yıkılan bu surları Osmanlı devleti işgal etmiştir ve bu durumu Allah'ın bir lütfu olarak değerlendiren Osmanlı Devleti Rumeli'yi terk etmemeye karar verdiler.

Osmanlı Devleti Karesi Beyliği'nin sağladığı destek ile Anadolu'dan gelen halkı Avrupa yakasına taşımaya başlamıştır. İstanbul'da Kantakuzinos'un tahtı bırakması için halk isyana başlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin karşısındaki büyük bir güç ortadan kalkmıştır. Karesi Beyliği'nin ve Süleyman Paşa'nın gayretiyle Osmanlı Devleti artık Balkanlar'a kesinlikle yerleşmiş sayılıyordu Bizans'ın tek umudu Avrupa'dan gelecek bir haçlı ordusuydu.

Tarih sahnesinde bazı devletler gittikçe güçlenebilir ancak bazı sarsıcı olaylar devletin hem asabiyesine hem de örgütsel kuruluşuna zarar verebilir. Tarih sahnesi 1357 yılını gösterdiğinde asabiyesi güçlenmekte olan Osmanlı Devleti bir sarsıntı dönemine girmiştir. Orhan Bey'in oğlu Halil korsanlar tarafından İzmit Körfezi'nde esir alındıktan hemen sonra Şehzade Süleyman Paşa'nın ölüm haberi Osmanlı'yı Bizans karşısında güç kaybettirecek bir duruma sürüklemiştir. Sultan Orhan hem küçük oğlunun kurtarılması hem de devletin var olan gücünü korumak adına Bizans'la bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma sonucunda Sultan Orhan Bizans'a karşı saldırıları durduracak ve var olan bütün borçları yok sayacaktı. Bu anlaşma ile Osmanlıların Rumeli'de topraklarını genişletmek amacıyla yaptığı her iş birliği ve kazanç bekleme ve gerileme dönemine girmiştir yani asabiyesi zarar görmüştür.

Bizans Devleti'nin Avrupa için bulunduğu jeopolitik konum ve sosyal kültürel açıdan hem siyasi hem de ticari anlamda önemli bir yere sahiptir. Ancak ilk olarak İstanbul İslamiyet'e karşı son kale olarak kabul ediliyordu bu yüzden Papa İstanbul'a

bir deniz kuvveti gönderdi, bu donanma Bizans ile birleşip Osmanlılara karşı Lapseki'de çıkartma yapmak istemiştir. Osmanlı Devleti bu çıkarmaya karşı pusuya yatmış ve düşmanı bozguna uğratarak gemilerine dönmeye zorlamıştır. Hem Bizans'a hem de papaya karşı kazanılan bu zafer Osmanlıların Avrupa'da kalıcı olduklarını göstermiştir.

Orhan Sultan'ın oğlu 12 yaşındaki Halil için esaret 2 yıl sürmüştür. Bu 2 yılda Bizans Devleti Osmanlılardan Trakya'yı almak için saldırılar düzenlemiştir. Ancak Osmanlı'nın yapmış olduğu strateji, yani bölgeye Anadolu'dan yeni göçlerle asker ve halk getirmesi bölgenin Bizans'ın eline geçmemesini sağlamıştır. 1359 yılında Halil kurtarılınca Şehzade Murat Trakya bölgesinde sistemli bir fetih planı kurmuştur. İstanbul yolu üzerinde ilk durak Çorlu'dur. Birinci Murat ve Lalası Şahin Çorlu'yu fethettikten sonra diğer surlara ve hisarlara yöneldiler. Fetih için asıl amaç Edirne'ye almaktı, ancak Edirne'yi alırken İstanbul'dan gelebilecek olan herhangi bir tehdidi yok etmek amacıyla yol üzerindeki surları ve hisarları da almak zorundaydılar. Edirne'deki Bizans komutanı ve askerleri ile Sazlıdere'de bir savaş gerçekleştirdi. Şehir 1361 yılında Şehzade Murat'a teslim edildi, burada önemli olan. Murat'ın bir Şehzade iken kendini kanıtlaması ve Osmanlı için önemli olan bir noktayı ele geçirilmesidir.

"Peygamber kendisi sağken ve öldükten sonra da Müslümanlar, sayıları az olduğu halde düşmanlarına galebe çaldılar ve ülkeler fethettiler. Çünkü, yüce Tanrı, kâfirlerin kalplerinde korku yaratmak suretiyle Peygamberin bir mucizesi olmak üzere zaferler kazandırmayı tekeffül etmiştir." (Haldun, 1997:54)

2.4.Beylikten Devlete I. Murad Dönemi

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde en çok ivme kazanan evresi I. Murad zamanında gerçekleşmiştir. Hüdavendigar ve Gazi Hünkâr olarak bahsedilen I: Murad Orhan Gazi'nin dördüncü oğludur. Orhan Gazi'nin vefatı esnasında Bursa Sancak Beyliği'nde bulunan Murad Bursa'da padişah ilan edilmiştir. Fuad Köprülü Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkında birtakım araştırmalar yapmıştır. I. Murad hakkında bazı değerlendirmelerle asabiyenin gücüne değinmiştir. Osmanlıları,

Selçuklu Devleti'nden ve Anadolu'da var olan beylikler ile bir bütün olarak görmüş, Anadolu Selçuklunun, Türklüğünün ve Anadolu beyliklerin yeni bir oluşumu olarak Osmanlıyı tanımlamıştır. Osman ve Orhan Gazi beylikten devlete gidiş için çıktıkları yolda herhangi bir direnişe maruz kalmamıştır. Osman ve Orhan Gazi Anadolu'daki az bir toprak parçasını genişletirken titizlikle ilerlemiş sabırlı davranmıştır. I. Murad'dan beklenen harekete geçişti, devinimdi.

İbn Haldun bir devlet kuruluşunda en önemli hususun asabiye olduğunu, bir devletin asabiyesinin azalması sonucunda asabiyesi daha güçlü olan uruğlar ya da devletler tarafından boyunduruğu altına alınacağına sıkça değinmiştir. Fuad Köprülü'nün "*XIII'üncü asrın son yarısında İran Moğollarının tazyik ve tahakkümü altında çöken Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra, XIV'üncü asırda Anadolu'nun Şimal-i garbi müntehasında Selçuk-Bizans hudutları üzerinde beliren yeni bir siyasi teşekkülün, yüz yıl bile sürmeyen kısa bir zaman içinde Balkanlara ve Selçuk Anadolusu'nun büyük bir kısmına hâkim kuvvetli bir devlet halinde inkişafı, aşağı Orta zaman tarihinin en esaslı meselelerinden sayılabilir*." (Köprülü,1991:1) sözü güçlü asabiyelerin zayıf asabiyelere üstün geldiğini ve yeni oluşan asabiyelerin genellikle eski köklerinden izler taşıdığına örnek verilebilir.

İbn Haldun'a göre güçlü asabiyenin zayıf asabiyeye üstün gelmesi iki yol ile gerçekleşir. İlk olarak hiç yoktan var olan bir uruğun ya da devletin eski devleti ve toplumu emri altına alması, ikinci yol ise var olan devletin içinde kırılmalar yaşanınca yeni kurulan devletin başındaki hükümdarın eski devleti boyunduruğu altına almasıdır.

Osmanlı Devleti'nin I. Murad öncesi durumuna ve sonrasındaki durumuna bakıldığında devletin siyasi teşekkül olarak kıyı boyunun hükümdarlığından izler taşıdığı açıkça söylenebilir. Osmanlı Devleti'ni yalnızca dini terimlerle açıklamak olaya bakış açısını sınırlandıracak bir eylemdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında Anadolu'da üstünlük kurmak için ahilerden yardım alındığı bilinen bir gerçektir. Osman Gazi'nin kayınbabası Şeyh Edebali'de ahilik teşkilatına mensuptur. Kısacası padişahlar ilk zamanlarda asabiyelerini güçlendirmek için dini teşkilatlardan destek almışlardır. Asker teşkilatının üniformaları ahilerin kıyafetlerine benzer bir

tasarımla yapılmış, I. Murad zamanı yeniçerilerde ise Ahilerin serpuşları aynı şekilde korunmuştur.

Devlet tipleri incelendiğinde İbn Haldun'un üç kategoriye ayırdığına değinildi. Siyase-i diniye şeriat kanunlarına göre yönetilen devlet, siyase-i medeniye filozofların yönetimine dayalı devlet olarak açıklanabilir. Bu üç devlet türü arasından Osmanlı Devleti ise siyase-i akliye ile yönetilmektedir. İbn Haldun Orta çağdaki düşüncelere göre farklı bir teori ortaya atmıştır. Buna güç devleti teorisi denilebilir. Devleti siyasi ve sosyal bir kurum olarak ifade edilmiştir. Devlet doğal ve beşerî olarak ikiye ayrılmış ve bağımsız olmadığı vurgulamıştır.

Haldun'a göre nedensellik kanunu ile yönetilen bir devlet bağımsız değildir. "*İçtimaî hayat teşekkül ederek dünya mâmur olduktan sonra birbirinin saldırganlığından kendilerini korumak için insanlar yasakçıya (hükümet ve hâkime) muhtaçtırlar. Yoksa, düşmanlık ve zulüm insanın hayvani olan bir tabiatı olduğu için, insanlar birbirlerine saldırırlar ve tecavüzlerde bulunurlar, hükümet olmadığı takdirde onları bu tecavüzlerden kimse koruyamaz. Isırıcı ve yaralayıcı hayvan ara karşı kullandığı silâh ve âletler de insanları bundan koruyamaz. Çünkü bu silâhlar onların hepsinde de var. Bundan dolayı kendilerini diğerlerinin tecavüzlerinden korumak için diğer vasıtalara muhtaçtırlar. Hayvanlar bunu idrakten âciz oldukları için bu vazifeyi göremezler. Bundan ötürü bu yasakçının insanların kendilerinden biri olması zaruridir. O yasakçı, onlara galebe çalmıştı iktidarı eline almış, onları kendine itaat ettirmiş olduğu için, kimse diğerlerine tecavüz edemez. Devlet ve hükümetin mânası işte budur.* (Haldun, 1997:103-104)

İbn Haldun güç devletine değinirken iki ana başlık üzerinde yoğunlaşmıştır. İlki ordu, ikincisi ise paradır. Devlet karmaşa içine girmiş ise nedeni bu iki ana konunun sarsılmasından kaynaklanır.

I.Murad asabiyesini doğal olarak kendine bağlı kişilerle kurdu. Asabiyet belirli sosyal faaliyetlere içermektedir. Düşmanların saldırılarına karşı korunmak, ekonomik olarak maddi kaynaklara sahip olmak ve benzeri faaliyetleri içerir. Asabiyet sürekli devinim halindedir. "*Asabiyetin varlığını oluşturan temel olgu kendisini,*

"korunmak", "kovmak", "kazanmak", "harekete geçmek", "faaliyette bulunmak" eylem ve işlemleriyle göstermektedir." (Hassan, 1998:198) Asabiyet kolektiftir, ortak bir paydada bir olmayı, yaşamayı ve örgütlenmeyi sağlar. Asabiyetin gücünün azalmaması ve dinç tutulması hareket ile mümkündür.

İbn Haldun Mukaddime'de hükümdarın ancak boyun eğdiren, vergiler toplayan, sınırları koruyan ve delegeler göndererek devlet kurabileceğini ve yurdunda bu şartları sağlaması durumunda kendisinden daha güçlü bir kuvvetin bulunamayacağına değinmiştir. Bu dört unsur I. Murad dönemine bakıp şahsileştirildiğinde, ilk önce hükmettiği halka yani tebaayı incelemek gerekir. I. Murad döneminde tebaa kesimi kendisinden önceki beylerin hükmettiği halktır. Söğüt, Domaniç, Bilecik ve Bursa civarındaki halk I. Murad devrinin tebaasını oluşturur. İbn Haldun uruğların güç kazanmalarının ya soy bağı ya da ortak bir bağ sayesinde olabileceğine sıkça yer vermiştir. İnsanın doğası gereği kan bağı ile bağlı olduğu diğer insanlara yardım etme duygusunun içinde var olduğunu ve herhangi bir yaşanan kötü durumun başlarına gelmesiyle birlik olacağını savunur. Bunu aksiyona bağlı olarak betimler.

I. Murad döneminde görülen bağa aynı kandan gelenlerin oluşturduğu kandaş toplum olarak tasvir edilebilir. Devletinin asabiyesini koruyabilmek için temsilcilerini göndermesi şarttır. I. Murad dönemi incelendiğinde bu durum gerçekleşmiştir. Bu durumla ilgili kayıtlara Oruç Beğ'in kaydında rastlamak mümkündür. "*Murad Han Gazi dahı her taraf hükm itdügi yirlere nameler göndürdi. Çeriler cem'itmeye başladı. Anatolu, Rum-ili leşkeleri cem'idüp, Anatolu'dan on bin yaya ve Rumeli'den on bin azab hazır idüp ve akıncılardan dahı yigirmi bin öikdarı akıncılar çıkarup elli altmış bin leşkeler cem'olup Kosova'ya varup çıkdı. İttifak'ı cem'iyyet Kosova'da oldı."* (Beğ, 2008:29).

İbn Haldun'un bir diğer maddesi ise devletin sınırların korunması ve ekonomik olarak güçlü olmasıydı. Sultan I. Murad devlet sınırları korumak için Edirne'nin fethinden sonra civarın güvenliğinin sağlanması amacı ile Lalası Şahin'i Filibe ve Zağra'ya ve Gazi Evrenos'u İpsalaya savaşa göndermiştir. Filibe ve İpsala'ya savaş emri vermesi ve alınması sonucu bu bölgelere uç beyi tayin etmiştir. Gülmicine,

Birgos, Edirne ve Bizans güzergâhı en önemli savaş rotalarındandı. 1363 yılında kazanılan Gülmicine jeopolitik açıdan büyük önem arz etmektedir. Bu güzergâhtan Bizans'a bakliyat ve erzak ticareti yapıldığından siyasi bir koz haline gelmiş ve buradaki ticaret hattı Osmanlı Devleti için önemli bir gelir kaynağı durumuna gelmiştir. "*Sınırlan koruma, vergiler toplama ve delegeler gönderme gibi devletlere mahsus olan görevleri yapabilecek asabiyyeti, yani kendisine arka olan kuvvet ve kudreti olmıyan kimse tam mânasiyle hükümdar değildir"* (Haldun,1997:473).

I.Murad Rumeli vilayetindeyken babası Orhan Gazi'nin vefatı sonucunda ahiler Ankara'da Karamanoğlu'nun desteğini alarak Osmanlı yöneticilerini kovarak bey idaresine geri dönüş yapmışlardır. I. Murad'ın gelişen bu durumdan haberi olunca Ankara'ya ahilerin üzerine gidip hem Ankara'yı hem de Eskişehir'i topraklarına katmıştır. Asabiyetini güçlendirmiştir. Ayrıca tekrardan Rumeli'ye geçmeden önce yaptığı görev dağılımı İbn Haldun'un teorisi açısından önemlidir. I. Murad yaşça büyük veliahtı olmadığı için Lalası Şahin Paşa ve ordu kumandanı Kara Halil'i kazasker olarak atamıştır. Bizans'ın elindeki yerleri almak için yola koyulmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken husus İbn Haldun'un soy asabiyesinden sebep asabiyesine geçişi olarak örnek verilebilir.

Diğer fetihlere incelendiğinde alınan yerler arttıkça Osmanlı Devleti'nin yeni kurumlara ihtiyaç duyduğu gözlemlenmektedir. Bu kurumlardan en önemlisi 1391 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu olmuştur. İslam dininde harplerde elde edilen hazinelerin beşte biri hükümdar hakkı sayılmaktaydı. Hazine sadece para ve altından oluşmamaktaydı, savaşta esir düşen oğlanların belirli bir kısmı da I. Murad'ın ganimeti sayılmaktaydı. Bu esirlere İslamlaştırma ve Türkleştirme politikası ile eğitim veriliyor devşirilmiş oğlanlara askeri eğitim verilerek Han'ın hizmetine sunuluyordu. Osmanlı ordusu geçmişteki bağlarından kopmadan göçebe yaşam anlayışına uygun tımar sistemi adı verilen bir sistemle yönetiliyordu. Bu sistem sürekli kontrol gerektiren bir sistemdi. Gittikçe artış gösteren devşirme askerlerden padişahın her zaman elinin altında bulunması gereken bir askeri güce ihtiyacı giderildi. İlk olarak Ezel Çeri adı verilen bu ordu daha sonrasında Yeni Çeri adını almıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin en güçlü unsuru haline gelmiştir. I. Murad devrinde gerçekleşen bu olay göçebe toplum tarzından yerleşik hayata yani devlete

geçişte dağınık halde bulunan bazı kurumların düzenli hale getirilmesine örnek olarak gösterilebilir.

Osmanlı Devleti'nin ilk padişahları stratejilerini akıncı olarak değil de yeni bir devlet kurma amacıyla olarak belirlemişlerdir. 1373 ve 1379 yılları arası devletleşme ve kurulan yeni sistemi olgunlaştırma yılları olarak tasvir edilebilir. Rumeli vilayetinde kazanılan zaferler ve Bizans'a karşı elde ettiği başarılar Osmanlı Devleti'ni diğer devletlerin asabiyesinden daha güçlü bir devlet konumuna getirmiştir. Daha güçlü bir yere sahip olması biat kavramını da yüceltmiş Osmanlı Devleti, Türk devletinden İslam Devleti olma yoluna yönelmiştir. Tımar Sisteminde revizyona gidilmiş tahsis edilen arazilerin artık gazilerden ailesine miras yoluyla geçilmesi sistemi ortaya çıkmıştır. Balkanlarda fethedilmiş topraklar Timurtaş Paşa ile güvence altına alınmıştı. I. Murad ise devletin idari ve siyasi açıdan olgunlaşması için askeri alanda ve idare üzerinde çalışmalar yapmaktaydı. I. Murad'ın devleti olgunlaştırma süresince Bizans İmparatorluğu'nda taht mücadelesi I. Murad'ın asabiyesini sağlamlaştıran bir diğer olgudur. Devletin asabiyesinin güçlendirilmesine diğer örnek ise Bulgaristan ve Şarki Makedonya'nın Osmanlılaştırılması olmuştur. Murad Han Balkanlar üzerindeki hâkimiyetini siyasetine yön verici bir tehdit ve caydırıcı olarak kullanıyordu. Balkanların ele geçirmeye çalışan Sırplardan dolayı Bulgarlar, Makedonlar ve Macar Krallıkları, Bizans'a karşı sergiledikleri tutumlarından kaynaklı zayıflamalarına sebep olunca Murad Han Balkanlara yeniden savaş düzenlemiştir. Zayıflayan asabiyeler güçlü asabiyelerin kontrolü altına girer teorisiyle açıklanabilecek bu durum Osmanlı tarihinde kritik bir rol oynamaktadır. Sultan Murad dönemine damgasını vurmuş önemli bir hükümdardır. Yönettiği devlet ve halk üzerinde iyi bir idareciydi ve hüküm sürdüğü bölgede güçlü bir asabiye kurmuş değerli bir hükümdardı.

Her beyliğin devlete evirilişinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda I. Murat devri geçim kaynağı elde etmek isteyen savaşçılar için verimli bir dönemdi. Fethedilen yerler, yapılan savaşlar devletin bir sonraki safhasına geçmesi için taban hazırlamıştır.

2.5. Fetretten Umrana-I. Mehmed Dönemi

Türk devletlerinin tarih sahnesinde asabiyelerinin kırılma sahneleri birçok kez yaşanmıştır. Bunlardan kırılmalardan birisi de Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı'nda yenilmesi üzerine 11 yıllık Fetret Dönemine girilmesidir. Fetret Devri incelendiğinde I. Murad zamanında yönelinen sebep asabiyesinden, nesep asabiyesine geri dönüş durumu görebilmekteyiz. Fetret devri incelendiğinde yapılacak adımın yeniden nesep asabiyesinden sebep asabiyesine geçiş olduğu açıktır. Bozulan asabiye sonucunda asabiyenin sağlamlaştırılması cihan devleti Osmanlı'ya dönülmesi oldukça dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bozulan asabiye güçlendirilip umranlaşma yoluna gidilmiştir. Çelebi Mehmed'in devleti tekrardan diriltirken izlediği yola İbn Haldun'un çalışması ile cevap verilebilir.

Fetret dönemi Osmanlı Devleti için sona yaklaşmak anlamına gelmekteydi. Bozulmuş ve hükümdarsız kalmış bir asabiyetin neden oldukları on bir sene boyunca sorun çıkartmıştır. Fetret Devrinde Osmanlı Devleti'nin çökmemesi İbn Haldun teorisine göre nesep abiyesinden sebep asabiyesine dönüştür. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili tezlerin çoğu batılı devletlere aittir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus doğuya kapıları kapatmamaktır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu nasıl İbn Haldun'un teorisi ile açıklanabiliyorsa, yeniden varoluşu hakkında da bir açıklama mümkündür.

Murad devrinin son bulmasıyla I. Bayezid dönemi başlamıştır. Bu dönemde Murad Han'ın Batılı devletler ile geliştirdiği sağlam ilişkiler ve ittifaklardan faydalanan Bayezid bir süre sonra İstanbul'u ele geçirmiş ve Batılı devletlerle olan ilişkiler bozguna uğramıştır. I. Bayezid'in devrinin tipik özelliği hızlı genişlemeydi. En önemli hareketse kazanılan yerlerin aristokrasi yerine daha sonraki dönemlerde kazasker olarak anılacak gulamları yerleştirmesiydi. *"Hükümdarlık başkanlığın (riyasetin) üstünde bir şeydir. Çünkü başkanlık ululuktan ibaret olup, ona başkaları uyrukluk ediyorsa da o kahır ve kuvvetle hükmünü yürütmek kudretinde değildir. Hükümdarlık ise kahır ve şiddetle galebe çalmak ve hükmü altına almaktan ibarettir, arkasında kendisini koruyan ve kendisine yardım eden nesilden gelen akrabaları veyahut kölelik, azadlılık, anlaşma ve kademelik gibi bağlarla kendisine bağlanmış*

olan yardımcıları bulunan kimse, ululuk derecesine erişir ve uyruğunun kuvvet ve kudreti yeter derecede olup da kahır ve galebe yolunu bulur ise, bu fırsatı kaçırmaz, galebe çalarak idareyi eline alır, çünkü bu nefsin arzu ve talep ettiği bir şeydir. Hükümdar bunu ancak kendisine tabiiyet ettirecek derecede kuvvet ve kudret sahibi olmakla elde edebilir. Üstün gelerek devlet kurmak asabiyetin amaç ve sonudur…" (Haldun, 1997:353.)

I.Bayezid, I.Murat'ın devlet olarak kazandığı hakimiyeti sadece kendisine bağlılığa çevirmek istedi. İbn Haldun' a göre bu durum hükümdarın devlete tek elden yönetmeye başlama durumudur. Yönetim tekelleştiğinde padişahların gücüne ortak olanlar ortadan kaldırılmakta, nesep birliği ya da din birliği sona ermektedir, padişahlar paralı asker ve devlet adamlarının desteğiyle var olmaktadır. Yaşanan bu döneme İbn Haldun'un beş tavırlar nazariyesinin ikincisi ve üçüncüsü arasında cevap bulunabilir.

Osmanlı Devleti'nin nazariyesi incelendiğinde net bir kimlik üzerine yoğunlaşmamıştır. Bu yüzden istenen birlik sağlanamamıştı. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu tarihten beri hep var olan nesep asabiyesi I. Bayezid'in tutumundan sonra sarsılmaya başlamıştır. Devletin asabiyesinin baş kaynağı, Âli Osman olmuş ve başka ailelerle bağ yavaş yavaş kopuşa geçmiştir. Hanedanın halk ile arasına mesafe koyması bu dönemde başlamıştır. Ayrıca Fatih devrinde siyasi bürokrasi ve ordu açısından incelendiğinde bu daha net görülmüştür. Halk ile arasına mesafe koyma eylemi Osmanlı Devleti'nde büyük bir tehdit doğurmuştur.

Fetret Devri adı verilen bu dönemde Şeyh Bedrettin isyanı ortaya çıkmıştır. Şeyh Bedrettin Musa Çelibi döneminde kadı asker konumunda hizmet vermekteydi ve Mehmed Çelebi döneminde bu görevinden alınıp İznik'e gönderilmiştir. Sürgün gibi gösterilen bu durum kaynaklarda yanlış aksettirilmektedir. Şeyh Bedrettin'e seyahat yasağı koyulmamış, itibarı zedelenmemiş ve yüksek bir maaşla geleceği garanti altına alınmıştır. Şeyh Bedrettin'in İznik'te yaşadığı devirde öğretilerini halka anlatmakta ve sonucunda halktan olumlu tepkiler almaktaydı. Elde ettiği bu önemli kitleyi kullanmayı amaçlayan Şeyh Bedrettin hükümdarlığı ele geçirmeye çalışmış ve isyan etmiştir. Yaklaşık beş bin kişi olduğu tahmin edilen halk ile iktidara karşı Şeyh

Bedrettin'in tarafında yer almıştır. Mehmed Çelebi'nin oğlu Murad Bey'in komutanlığını yaptığı orduya karşı yenilmiştir.

Anadolu'da yaşanan olaylar incelendiğinde, Ankara Savaşı'ndan bir süre sonra Venedik Timur'dan kurtulan Hıristiyanları korumak için Ceneviz'le anlaşma yapmıştır. Bu dönemlerde Balkanlarla ilgili yeni politikalar planlansa da asıl ciddi durum Anadolu'da yaşanmıştır. Gün geçtikçe güçlenen Timur, Tokat ve Amasya'yı ele geçirdikten sonra Mehmed Çelebi'nin karşısında en güçlü asabiyeye sahip kişi konumuna gelmiştir. Mehmed Çelebi bu zaman zarfında Anadolu'daki beyliklerde mücadele etmiş, kendi nesebinden kuzeni Savcı Bey'i de dahil ederek daha birçok beyliği yerle bir etmiştir. İbn Haldun'a göre hükümdarlık sadece devlet kurarak olmaz. Şerefle bezenmiş bir makamdır, kuvvetle kazanılır. Her bir asabiyetin kendisine komşu olan diğer bir asabiyete üstünlüğüne değinir, sadece devlet kurmanın yetmediğini vekiller aracılığıyla vergiler toplamanın, halkın yöneticiye karşı biat etmesinin gerekliliğine değinir. Coğrafyada "o" kişiden daha üstün bir güç yok ise hükümdar olunabileceğini savunur. Mehmed Çelebi'de Timur'un babasının ölümü üzerine Timur'a kılıç, hilal, savaş atları, elçi ve tuğ göndermiştir. Bu bilgilere göre Mehmed Çelebi'nin Osmanlı Devleti'nin ikinciye yeniden kuran hükümdar olarak görmek doğru bir karar olacaktır. Yaşanan kardeş kavgaları ve devletin geçtiği süreçleri İbn Haldun, her devletin yaşaması gereken doğal bir süreç olarak kabul etmektedir.

Çelebi Mehmed, Fetret Döneminden sonra tahta geçmiş bir padişahtır ve tahta oturduğunda Osmanlı Devleti'nin hali I. Murad şartlarındaydı. Güçsüzleşen asabiyenin yeniden güçlü duruma getirilmesi mecburiydi. "*Sınırlan koruma, vergiler toplama ve delegeler gönderme gibi devletlere mahsus olan görevleri yapabilecek asabiyyeti, yani kendisine arka olan kuvvet ve kudreti olmıyan kimse tam mânasiyle hükümdar değildir"* (Haldun, 1997:473) diyen İbn Haldun'un belirttiği şartlardaki hükümdarlık vasıflarına devletin selameti için kısa zamanda geçilmesi gerekmekteydi.

Mehmed Çelebi Osmanlıyı tek çatı altında toplamayı amaçladığı zamanlarda çok fazla toprak kaybı yaşanmaktaydı. Büyük bir kısmı Anadolu'da olan topraklar

haricinde Balkanlarda da toprak kaybı yaşanmıştı. Asabiye sarsılmış nesep birliğine geri dönülmüş, Anadolu'da var olan beylikler tekrardan canlanmıştı. Mehmed Çelebi'nin görevi iç düzenini koruyup asabiyesini güçlü tutmak ve sınırlarını olabilecek saldırılara karşı korumaktı. Çelebi kuvvetlerini kısa sürede toparlamış savaş ve bürokrasiyi kullanarak diploması ve siyaset ile asabiyesini güçlendirmiştir. İbn Haldun'un bir yöneticinin sınırları korumasına ilişkin diplomatik şartlarını yerine getirmiştir. Hükümdarlığın bir diğer şartı elçilerin gönderilmesi durumu da gerçekleşmiştir. Edirne'de tahta oturduğu zaman Eflak, Ceneviz, Sırp Despotu ve Venedik gibi asabiyetlerden elçiler Çelebi Mehmed'in huzuruna çıkarak dostluk ve ticaret anlaşmalarını yenilemek isteklerini sunmuşlardır. Huzuruna kabul ettiği elçiler ile sulh taraftarı olduğunu göstermiş yine ülke sınırını koruyabilmek için savaş öncesi Karamanoğullarına sahip çıkan Memlüklerin padişahına hem hediye hem elçi göndermiştir. Ülke iç sınırlarda gücünü göstermiş dış politikada ise denge politikası ile sınırını korumuştur.

I.Mehmed'in taht zamanının en temel konusu Osmanlı Devleti'nin hem Anadolu'da hem de Balkanlar'da tekrardan söz sahibi olan güçlü bir devlet haline gelmesidir. Anadolu'da ve Balkanlar'da ordu bakımından en güçlü devlet olmuştur. O coğrafya da yaşayan hanedanlar ve beyliklerin üzerinde söz sahibi olmuştur. Planladığı tüm stratejilerin başarıyla sonuçlanması İbn Haldun'un asabiyesi güçlü hükümdarın özellikleriyle birebir örtüşmesinden kaynaklıdır. Devletin ve sisteminin nasıl işlemesi gerektiğini anlatan İbn Haldun'un stratejisinin doğru uygulanması sonucu Osmanlı Devleti'nin sarsılan asabiyesi güçlenmiştir. Kazanılan bu bölgelere emperyalist sistemin uygulanması sonucu tımar usulü ile Osmanlı Devleti hem dış sınırları korumuş hem de mali faaliyetlerle devletin ekonomik asabiyesini güçlendirmiştir. Fetret Dönemi ile devletin çöküşe geçen siyasi ve ekonomik yapısı kurtulmuş, Osmanlı Devleti'nde umranlaşma hareketi devam etmiştir.

2.6. Umranlaşmadan Devlete II. Murad Dönemi

Çelebi Mehmed tahta geçtiğinde asabiyesi zedelenmiş bir Osmanlı Devleti vardı. Zedelenen ve bozulan asabiyeyi yeniden güçlendirmesi, ilk bozulan asabiyenin tekrardan düzelmesine göre, daha hızlı ve şiddetli olmuştur. II. Murad ile asabiyenin

düzeltilmesi daha farklı yollardan geçmiştir. Her hükümdarın uyguladığı yöntem geçmişte yaşanmış bir davranışa yöneliktir ve her yöntemin kendine özgü tavırları vardır. Mehmed Çelebi'nin stratejileriyle yeniden güçlenen asabiye II. Murad ile artık mutlak haline dönüşmüştür.

Mehmed Çelebi 1421 yılında hayata veda etmiştir. Vefatının üzerine II. Murad Amasra'dan Bursa'ya gelerek on sekiz yaşında tahta geçmiştir. Babası gibi Çelebi unvanını kullanmak istememiş, atası I. Murad'ın unvanı olan 'Han' ünvanını kullanmayı tercih etmiştir.

Mehmed Çelebi ölmeden önce çocuklarını korumak için bazı önlemler almıştır ancak bu önlemler asabiyeye zarar verebilecek önlemlerdir. Yaptığı plana göre Murad'ı Edirne tahtına varis bırakmak istemişti. Anadolu'da Mustafa'nın hükmetmesini planlarken diğer iki oğlu Yusuf ve Mahmud ise Bizanslılara rehin olarak vermeyi planlamıştı. İki oğlunu Bizans İmparatorluğu'na rehin vermesi karşılığında ise Bizans, Çelebi'nin kardeşi Mustafa'yı rehin tutmaya devam edecekti. Mehmed Çelebi kendi kardeşlerinin varlığını Bizans ile zapt edip asabiyesini güçlendirmeyi planlarken II. Murad'ın ciddi bir problemle karşılaşmasına neden olmuştur. II. Murad tahta oturduğunda ilk olarak komşusu olan devletler ile anlaşmalarını yenilemiş ve olabilecek herhangi bir tehlikeye karşı barışı sağlamayı amaçlamıştır. Batı'ya Macar Kralı Sigismund'a, Karamanoğulları ve Menteşeoğullarına ve Bizanz Devleti'ne elçiler göndermiş, barış yanlısı bir tarafta olduğunu göstermiş aynı şekilde bu devletlerden de karşılığını beklemiştir. Bu hamlesi İbn Haldun'un Mukaddimesinde hükümdarın nasıl olması gerektiği ile ilgili pasaja örnek bir hamledir. ": "*Asabiyetler birbirinden farklıdır. Her asabiyet 'kendisine komşu olan diğer boy ve aşiretlere tahakküm eder. Bundan dolayı her asabiyet sahibi kabile devlet kurarak hükümdar otamaz, ancak teb'ayı kendisine boyun eğdiren, vergiler, toplayan, delegeler gönderen ve sınırlar koruyan 'hükümdar olabilir"* (Haldun, 1997:473). Ancak Bizans Mehmet Çelebi'nin miras bıraktığı anlaşmayı ortaya çıkardı ve iki oğlanın rehin bırakılması talebini ileri sürdü. Murad Han'ın anlaşmayı yok farz etmesi üzerine Bizans'a yeni bir anlaşma sundu. Bizans tarafından gönderilen elçi anlaşmayı reddetmiş, Bizans sultanlarının iki kardeşini istediğini bildirdi. Eğer anlaşmayı kabul etmezlerse Bizans sultanının Limdi de hapis

tuttuğu Mustafa'yı serbest bırakıp Edirne'ye göndereceğini ve onu padişah tanıyacağını iletmişti. Osmanlı, Bizans İmparatorluğu'nun bu davadan vazgeçmesini teklif etmiş, devletin ileri gelenlerinden on iki çocuk, iki yüz bin altın ve Gelibolu'yu vermeyi teklif ettiği halde Bizans teklifi reddetmiştir. Şehzade Mustafa ise özgürlüğü sağlandığı halde Bizans'a Gelibolu'dan Buğdan'a kadar olan yerleri ve Güneye kadar Erinoz ve Aynaroz'u Bizans'a teklif etmiştir. Bizans sulh yolundan vazgeçip Şehzade Mustafa'yı Edirne'ye göndermiş, Edirne'de Azaplar ve Akıncılar Mustafa'nın tarafında yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin ordusu Azaplar, Akıncılar ve Yeni Çerilerden oluşmaktaydı. Bu durum incelendiğinde Mustafa'nın önemli bir askeri güce sahip olduğu açıktır. Genel vaziyet incelendiğinde asabiyet iki farklı kişi tarafından sağlanmaya çalışılmıştır.

Asabiyeti güçlü gelecek hükümdarı ise İbn Haldun şu şekilde tasvir etmiştir: "*İşte bu kuvvet ve kudretle ahaliyi hüküm ve idaresi altına almak hükümdarlıktır. Hükümdarlık başkanlığın (riyasetin) üstünde bir şeydir. Çünkü başkanlık ululuktan ibaret olup, ona başkaları uyrukluk ediyorsa da o kahır ve kuvvetle hükmünü yürütmek kudretinde değildir. Hükümdarlık ise kahır ve şiddetle galebe çalmak ve hükmü altına almaktan ibarettir, arkasında kendisini koruyan ve kendisine yardım eden nesilden gelen akrabaları veyahut kölelik, azadlılık, anlaşma ve kademelik gibi bağlarla kendisine bağlanmış olan yardımcıları bulunan kimse, ululuk derecesine erişir ve uyruğunun kuvvet ve kudreti yeter derecede olup da kahır ve galebe yolunu bulur ise, bu fırsatı kaçırmaz, galebe çalarak idareyi eline alır, çünkü bu nefsin arzu ve talep ettiği bir şeydir. Hükümdar bunu ancak kendisine tabiiyet ettirecek derecede kuvvet ve kudret sahibi olmakla elde edebilir*" (Haldun, 1997:353).

Murad Han Azapları ikna etmek için Edirne'ye doğru yola çıkmış ve otuz bin kişilik bir orduya yön vermiştir. Fakat savaş esnasında Mustafa'nın gerçek hükümdarınıza biat edin söylemi ile azapları kendi tarafına çekmesi sonucu Murad Han yenilgiye uğramıştır. Mustafa Çelebi padişah olduktan sonra Bizans İmparator'u Manuel'e söz verdiği hiçbir toprağı vermemiştir. Mustafa en sonunda Çanakkale'ye sefere çıkmış diğer beyliklerden de itaat istemiş ancak küçük beylikler harici ne Germiyanoğulları ne de Karamanoğullarından destek alabiliştir. II. Murad elinde var olan ordunun yetersiz olduğunu farkındaydı ve ek kuvvet olarak Foça'daki

Cenevizlilerden şap madenlerini işleten Adorno maddi sıkıntılarının giderilmesi halinde sahip olduğu iki bin zırhlı İtalyan askerini Murad Han'a sunmuş ve gemileri ile Gelibolu'ya geçebileceğini vaat etmiştir. Destek alan Murad Han'ın çabaları ile Mustafa'nın ordusu bertaraf edilmiş Gelibolu ele geçirilmişti. Mustafa ise Edirne Kızılağaç Yenicesi'nde idam edilmiştir.

İbn Haldun'un tavırlar nazariyesine bakıldığında bu durum ikinci evre ile açıklanabilir. İbn Haldun'a göre devletin asabiyesinin sağlam olması için tek kişi hükmetmelidir. Asabiyette şan ve yücelik ortak kavramlardır ve bu iki kavram sağlandığında insanlar bölgelerini azmederek koruma ihtiyacı hissederler. Şan ve şereflerini korumak için ölmeyi göze alırlar ve şereflerine laf gelmesindense ölmeyi göze alacak duruma gelebilirler. Hükümdar şan ve şerefi elinde tutan kişidir. Asabiyesini sarsacak kişileri bertaraf eder ve tüm güce, servete tek başına sahip olur. Nesep asabiyetinin varlığı bu şan ve güce sahip olmaktan geçer. Mehmet Çelebi ve oğlu II. Murad ile başlayan bu evre ikinci evreye denk gelmektedir.

Murad Han padişahlığa geçtikten sonra öncelikle Rumeli'nin istikrarının sağlanması üzerinde durdu. Candaroğullarına sefer düzenledi ve Eflak Vovoydası'nın oğlunu rehin olarak aldı. II. Murad'ın yaptığı bu plan ve davranışlar zayıflayan asabiyeyi güçlendirmek için atılan adımlardır. Osmanlı Devleti çok kez kötü zamanlar atlatmış ve düşmanlarına karşı güçlü durduğunu göstermiştir. Bizans, Osmanlı Devleti'ne elçi göndererek Terkos ve Misivri harici Karadeniz'de bulunan topraklarını ve Selanik çevresindeki bazı bölgelerden çekilmeyi anlaşma dâhilinde teklif olarak sundu. Osmanlı Devleti bu teklifi kabul etti. Tüm bu olay ve kazanç, İbn Haldun'un eskiden beri var olan bir hanedanlığın hızlı bir süreçle değil yavaş yavaş ele geçirilmesini savunmasına örnek olarak verilebilir. Murad Han ile hayata geçen bu hamleler artık kuruluş aşamasındaki bir devletin son vakitlerine denk gelmektedir. Artık birinci evre tamamıyla kapanmıştır.

İbn Haldun'a göre asabiye çeşitleri mevcuttur ancak önemli olan asabiyesi güçlü olanın tek güç haline gelmesidir. II. Murad Balkanlar var olan asabiyesini güçlendirmek için fazlaca önem vermiştir. Macarların, Sırpları ve Eflakları etkisi altına alması üzerine sefer düzenleyerek bu üç devleti birbirinden uzak tutmuştur.

Balkanlarda kazanılan bu hâkimiyet üzerine daha sonra Macaristan'a seferler düzenlenmeye başlanmıştır. 1442 yılında Transilvanya'nın kuşatılması üzerine durumu öğrenen Hünyadi Yanoş, Türk birlikleri ile karşı karşıya geldi. Savaşı kazanan Yanoş ve birlikleri oldu. Osmanlı'ya karşı savaşı kazanan Yanoş, Papa'nın da desteğini alarak Osmanlı üzerine Haçlı Seferi'ne çıktı. Üst üste bu savaştan da mağlup çıkan Osmanlı Devleti, Balkanlarda güneye kadar gerilemek zorunda kaldı. Bu durum İbn Haldun'un umranının bir yansımasıdır.

Devletler asabiyelerini yeni oluşturdukları zamanlarda dini kullanarak asabiyesini tehlike altına alacak oluşumların istilaları ile karşı karşıya gelebilir. Dini kullanarak gerçekleşen bu saldırıların hırstan kaynaklı olması nedeniyle başarısız olma şansı yoktur. Osmanlı Devleti'nin üst üste aldığı mağlubiyetler devleti olumsuz yönde etkilemiştir. Haçlı Birliğinin içinde yer alan Karamanoğulları, Kütahya'dan Ankara'ya kadar bölgeye zarar verdi. Tüm bunlar sonucunda Osmanlı Devleti arada kaldı ve Macar Kralı'na teklifte bulunarak barış istediğini belirtti. İbn Haldun galibiyetin sadece savaş yoluyla kazanılmayacağını psikolojik olarak da kazanılabileceğini savunur. İbn Haldun bu duruma "umur-i nefsaniye-i vehmiye" adını vermektedir. Silah ve kişi sayısı ne kadar avantaj sağlasa da bazı durumlarda farklı yollardan uygulanan taktikler ile de zafere gidilebilir. Haçlı Birlikleri kazandıkları iki zafer sonrasında bastıran kış mevsiminden dolayı barışı kabul etmek zorunda kalmıştır.

II. Murad Balkanlarda sulh ortamını sağladıktan sonra savaşta zor duruma düşmesine sebep olan Karamanoğulları'nın üzerine sefer düzenledi ve ağır hasar verdi. Yaşanan bazı olaylar sonucunda asabiyet sarsılınca halk hanedanlığa kafa tutma cesaretini gösterebilir. Çünkü ihtişam ve güç ortadan kalkmıştır. Hanedanlık asabiyeti yok olana dek bu ihtişam ve gösterişi üzerlerinde bir zırh olarak hükmetmek için kullanır. II. Murad'ın tahttan çekilmek etmesi sonucunda yerine 13 yaşındaki oğlu II. Mehmed'i geçirmişti. Ülkenin sınırları açısından bu durum tehlike yaratmıştır. Papa yapmış olduğu barış anlaşmasını görmezlikten gelmiş, devamlı Osmanlı Devleti'ne arkasını dönen Bizans'ın Papa'yı kışkırtmaya başlaması üzerine, eskisinden daha güçlü bir Haçlı Ordusu ile Osmanlı Devleti üzerine sefere çıkmıştır. Haçlı birliklerinin bu tehlikeli ilerleyişi üzerine Çandarlı Halil Paşa II. Murad'ın

ordunun başına geçmesi için konuşmuş ve ikna etmiştir. Bunun üzerine Çanakkale'ye doğru sefere çıkmıştır. Çanakkale'nin Haçlılar tarafından sarıldığını gören II. Murad geri çekilmiş ve Varna'da Haçlıların karşısına çıkmıştır. Her ne kadar çok fazla asker zayiatı verilse de Murad Han'ın soğukkanlı savaş stratejisi sonucunda Osmanlılar savaşı kazanmıştır. Rumeli'de istikrar tekrardan sağlanmış asabiye güçlendirilmişti.

Sonraki süreçlerde II. Murad ve II. Mehmed ile tahtı ortak paylaşsa da herhangi bir tehdit ile karşılaşmayınca tahtı bir süre sonra II. Mehmed'e bırakmıştır. Ancak veziriazam Çandarlı Halil Paşa'nın yaptığı kurmaca isyanlar ve kulis çalışmaları sonucu II. Murad yeniden tahta çıkmıştır. II. Mehmed üçüncü kez tahttan zorla indirilmiştir. Tahta oturduktan sonraki ilk icraatı Mora'nın 1446'da fethi olmuştur. Bu yıllarda Rumeli'de tekrar kaos ortamı vukuu bulmuştur. Arnavutluk'ta çıkan isyan için Türk Birlikleri tarafından gönderilen iki ordu yenilmiş, üçüncü birlik ise 1438-1443 yılları arasında savaşarak yeniden barışı sağlamıştır. Jan Kastriyo'nın rehin olarak verilen oğluna İskender adı verilip Müslüman yapılarak Osmanlı Devleti'nde devşirilmiş sancakbeyliğine kadar yükselmiştir. Ancak babasının vefatını fırsat bilerek ülkesine sahip çıkmak için kaçmak istemiştir. Bu fırsat Yanoş ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan Morava Savaşı ile eline geçmiştir. Murad Han, İskender Bey'in isyanını engellemeye çalışmış ancak bu süreçte Hünyadi Yanoş'un Polonya, Macar, Almanya, Eflak ve Erdel'den oluşan ordusunun Tuna'yı geçip ve doksan bin kişilik ordusu ile Kosova'ya geldiğinin haberini almıştır.

1448'de Osmanlı'nın mutlak kazancı ile Balkanlar'da var olan hakimiyet kesinleşmiştir. Türkleri Balkanlar'dan gönderme girişimleri ve umutları iyice yitirilmişti. Kazanılan bu büyük başarılar asabiyetin daha çok güçlenmesini ve pekişmesini sağlamıştır. II. Murad oğlu II. Mehmed için kuruluş evresi bitmiş ve asabiyesi oldukça güçlü bir devlet miras bırakmıştır.

2.7. Osmanlı'da Yeni Bir Padişah; Fatih Sultan Mehmed Dönemi

Fatih Sultan Mehmed 1432 yılında Edirne'de dünyaya gelmiştir. Gençlik çağlarında okumak ve öğrenmekten çok savaş sanatına ilgi duymuştur. Hocalarının

sözlerini dinlemeyen Fatih'e II.Murad Molla Gürani'yi hoca olarak tayin etmiştir. Fatih'i yerli ve yabancı kaynaklar öğrenmeye meraklı, araştırarak karar verme yetisine sahip, dinini bilen, adaletli bir yönetim anlayışına sahip, cesaret sahibi ve bilime, edebiyata fazlasıyla önem veren bir hükümdar olarak yazmıştır.

Fatih savaşlarında tedbiri elden bırakmaz, fazlasıyla temkinli hareket ederdi. Düşmanlarını tanıyıp onları aldattığı da bilinmektedir. Birçok savaşında farklı bölgelerde savaşacağının izlenimini verip karşı tarafı hazırlıksız yakalardı. Temkinini elden bırakmaz en yakınına bile savaşın konumunu söylemezdi. Bir kaz asker Fatih'e seferin nerede yapılacağını sorduğunda *"eğer bunu sakalımın tellerinden birisi biliyor olsa idi onu derhal koparır yakardım"* (Kızıltoprak, 2003:217)

Cesur ve hedefine varmak için fedakâr bir kişiliğe sahipti. Hükümdarlık vasıflarını taşıyan İbn Haldun'un hükümdar tasvirine uyan bir kişiliği vardı. Her türlü koşula uyum sağlayabilen, dayanaklı bir hükümdardı. Belgrad Savaşı'nda Osmanlı ordusunun tuzağa düştüğünü gördüğünde atı ile ileri atılarak ordunun en önünde kılıcını çekip savaşmış, onun bu fedakarlığı sonucunda savaştan zaferle dönülmüştü. Her türlü dine hoşgörü ile yaklaşmış gerçekleştirmek istediği devlet anlayışı için tüm mezhep ve dinlere özgür yaşama hakkını vermiştir. Onun bu anlayışı Osmanlı Devleti'ni bir imparatorluk haline getirmiş, devletin kültürel altyapısını atmış, ileri görüşlü bir cihan hâkim olma konusunda başarılı olmuş bir hükümdardır. Tüm din ve mezheplere karşı hoşgörülü yaklaşması ve özgür bir hayat vermesi birçok farklı kültürel yapıya sahip Osmanlı Devleti'nin asabiyesini güçlü tutmak için yapılmış emsalsiz bir adımdır. Bu topraklarda yaşayanlar o dönemler için bu hoşgörünün sağladığı rahatlık çerçevesinde huzur ve birlik içerisinde yaşayarak dışarıdan gelecek tehlikelere ve kışkırtmalara karşı sert bir tutum içerisinde yaşamıştır. İç karışıklık olmadığı dönemlerde hükümdarlar topraklarına toprak katmak için gaza anlayışı ile hareket etmiştir. Fatih'in hedefinde ise İstanbul'u almak ve cihan hükümdarı olmak var idi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gaza ataların anlayışında da olduğu gibi kendileri için de temel vazifesi olarak görülmekteydi. Anadolu'da ve Rumeli'de hakimiyet süren Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u alması şarttı. Bizans Osmanlı Devleti'ne karşı

hem bir tehdit oluşturmakta hem memleketin tam ortasında yani İstanbul'da bir Hristiyan devleti olarak hüküm sürmekte, aynı zamanda düşmanlarımızı bize karşı kışkırtmaktaydı. İstanbul o zaman 40.000 nüfusu ile ticari anlamda Venedik ve Cenevizlilerin elinde bulunan bir şehirdi.

İstanbul'un fethi Osmanlı Devleti için ölüm kalım savaşıydı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin veziri adamı Çandarlı Halil Avrupa'yı tahrik etmemiz gerektiğini bunun büyük sonuçlara sebep olabileceğini savunuyordu. Tüm bunların karşısında Osmanlı tarihinde önemli bir rol alan Zaganuz Çandarlı Halil'in mutlak iktidarını yıkmak istiyordu ve Zaganuz Avrupa'da Hristiyan devletlerin birleşemeyeceğini, birleşseler dahi Papa'dan yardım gelmeden Osmanlı Devleti'ni yenemeyeceğini savunuyordu. Fetihten hemen sonra Çandarlı Halil görevinden azloldu ve yerine Zaganuz getirildi. Tüm bunların ışığı altında merkezi bir imparatorluğun kuruluşuna sebep olan İstanbul'un fethi incelenecektir.

II Mehmet, İstanbul'un fethi ile İslam dünyasının en güçlü ve en şanlı sultanı konumuna yükselmiştir. Mutlak bir iktidarının olduğunu düşünen II Mehmet kendisini Roma'nın tek meşru varisi olarak saymaktaydı ve İstanbul'un tekrardan dünya devletinin merkezi olarak kabul edilmesini istemekteydi. Evrensel bir otoritesinin var olduğuna inanmakta ve bunu İslam'daki 'Gazi' unvanına dayandırmaktaydı.

Kendisini Roma kayserlerinin varisi olarak görmesinin sebebini 1466'da Trapezuntios'un Fatih hakkında yazısından bir örnek ile desteklenebilir. *"Kimse şüphe etmez ki, sen Romalıların İmparatoru'sun. İmparatorluk merkezini hukuken elinde tutan kimse İmparator'dur ve Roma İmparatorluğu'nun merkezide İstanbul'dur."* (İnalcık, 2017:111)

Fatih Sultan Mehmet Osmanlı İmparatorluğu'nun yalnızca merkezi bir devlet olarak kurmamış aynı zamanda devletin siyasi ve sosyal kurumlarının örgütlenmesine kurulmasına ve gelecek yüzyıllardaki gelişmelerine ışık tutan bir padişah olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde mutlak bir güçle merkezden idare anlayışının örneğini ortaya koyan padişah Fatih Sultan Mehmet'tir. Tüm bunların ışığında kendi iktidarına karşı durabilecek bütün kurumları ve kişileri tahta çıkması ile değiştirmiştir. Kendisine isyan eden yeniçerileri cezalandırılmış yerine kendisi kumandan ve yeniçeri seçerek otoritesini güçlendirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda devletin askeri bir imparatorluk olması için orduya önem vermiş, silahları yenilemiş ve maaşları arttırmıştır. Fatih Sultan Mehmet yeniçerilerin ağasını direkt olarak kendisi seçmekte böylece orduyu kendisine doğrudan bağlamaktaydı. Herhangi bir saldırı olması durumunda karşıdan gelebilecek harekete kolayca engelleyebilecek bir otoriteye sahip oldu. Artık uç beyleri herhangi bir başkaldırma yapamayacak, bağımsız davranmayacak, devlet için herhangi bir sorun teşkil etmeyecek sancak beyleri durumuna gelmiştir.

Osmanlı idari sisteminde padişah mutlak bir otoriteye sahipti ancak Fatih Sultan Mehmet diğer padişahlara kıyasla bu sisteme daha sıkı sıkıya bağlıydı. Babası II. Murat gibi camide halk ile namaz kılmaz, sarayda sadece belirli kişilerin kendisi ile irtibat kurmasına izin verir, divan toplantılarına katılmaz özel bir odada devletin durumunun kendisine aktarılmasına izin verir ve kutsal bir imparator gibi davranırdı.

Mutlak otoritesini korumak amacıyla babası II. Murat'ın veziri azamı Çandarlı Halil'i ancak İstanbul'u fethettikten sonra azledebilmiş ve veziriazamlarını padişahın mutlak vekilini artık kulları arasından seçmeye başlamış kendi isteklerine mutlak surette bağlı veziriazamların çevresinde olmasını amaçlamıştır.

Fatih Sultan Mehmet valileri vergi tahsildarlarını sipahileri ve diğer idari kişilikleri kendi kullarından seçmiş sadece şeriatın uygulanmasını şeri ve örfi kanunlar çerçevesinde kadıların söz sahibi olmasına izin vermiştir. Kadılar gelenek ve göreneklerin uygulanması için padişahın seçtiği icra yetkisine sahip kullarının emirlerinde uygulamaktaydı Böylece yargı ve yürütme birbirinden ayrılmış oldu.

"*…Kindî ''Cemaate öğle namazı kıldıracak. Islâmiyetin hüküm ve kaidelerini yeni baştan diriltecek, adaleti hâkim kılacak ve Endülüs (yarım) adasını fethedecek olan zat işte bu velidir' der. Bu veli Roma üzerine yürür, Roma'yı fetheder. Doğu üzerine yürür Doğuyu da fetheder. Konstantiniyye (İstanbul) yi de fetheder;*

yeryüzüne sahip olur, onun sayesinde müslümanlar kuvvetlenir, İslâmiyet yükselir, Muhammed'in dini (diğer dinlere) galabe çalar…" (Haldun,1997: 172-173)

2.8. Osmanlı Devletin'de Kardeş Kavgası; II Beyazid

14448 yılında Dimeteko'da doğan Bayezid'in babası Fatih Sultan Mehmet, annesi Mükrime Hatun'dur. Sultan Bayezid yedi yaşına girdiğinde Hadım Ali Paşa'nın kontrolünde Amasya valisi olarak atanmıştır. Amasya'ya bir şehzadenin yetişmesi için gereken tüm şartları sağlamaktaydı. Anadolu Selçuklu döneminden beri önemli olan bu bölgeye Bayezid atanmıştır. Bayezid eğitim alanında oldukça donanımlıydı. Arapça ve Farsça dillerine hakim olan Sultan, Çağatay lehçesi ve Uygur Alfabesi hakkında da eğitim almıştır. Her sultan gibi İslam ilmi hakkında eğitim almıştır, buna ek olarak felsefe ve matematik ilmi ile de ilgilenmiş ve tahsilini almıştır.

"Bir uruğun içinde çeşitli soylar, boylar ve dallar bulunduğu takdirde, idare ve hakimiyeti ele geçirmek ve elde tutabilmek için bu soy ve boyların hepsinden daha kuvvetli bir asabiyyete ihtiyaçları vardır. Bu kuvvetli boy diğer soy ve boylan kendi idaresi altına alır ve bunlan büyük bir asabiyyet haline getirir. Yoksa, anlaşmazlık ve çekişmeye götüren bir dağılma husule gelir. Tanrı kanun ve hükümleri ile insanların birbirine saldırmalarına engel olmasaydı yeryüzünün düzeni bozulurdu." (Haldun,1996:353-354)

"Hükümdar, kendi boyunun kudret ve hamiyetiyle o kavmi kendine itaat ettirdikten sonra akraba olmayan uzak boy ve uruğlan da kendisine boyun eğdirmek ister. Bu boy ve uruğ kuvveti itibariyle onun dengi olup, kendisini müdafaa edebilirse, bunlar birbirine karşı koyabilecek eşit bir kudrette iseler birbirine denk olan iki kuvvet teşkil ederler. Bu takdirde her ikin de kendi yurt ve sınırlarını ve kavmini korur. Dünyanın her tarafında yaşayan uruğ ve kavimlerin halleri işte böyledir. Biri üstün gelerek diğerlerini kendisine boyun eğdirir ise, bu yenmesinin bir sonucu olarak başkalarını kendisine boyun eğdirmek için kuvveti artar ve hedefini genişleterek daha çok bölgeleri ve uzakları kendisine boyun eğdirmeye

çalışır. Kuvvet ve kudreti bir devletin kuvvetine denk olabilecek bir hale gelinceye kadar bu şekilde hareket eder." (Haldun,1996:354)

Fatih Sultan Mehmet'in Mısır seferine çıkması üzerine Gebze civarında rahatsızlanmasının ardından vefat etmiştir. Ordunun ve devletin bekasını sarsmamak adına Veziriazam Karamani Mehmet Paşa Fatih'in vefatını ordudan saklamış ve hem Sultan Bayezid'e hem Cem Çelebi'ye babalarının vefatına dair haber göndermiştir. Karamani Mehmet Paşa Cem Sultan'ın tarafını tutmaktaydı. Kardeşi Bayezid'den önce İstanbul'a gelmesi için yeniçeriyi ve diğer askerleri İstanbul vilayeti dışına çıkartıp bayındırlık hizmetleri adı altında köprü tamir ettirmek bahanesini kullanmış ve surların kapısını kapattırarak aslında Cem Sultan'ın Gelibolu'dan İstanbul'a gelirken güvenli bir şekilde gelmesini sağlamayı amaçlamıştır. Karamani'nin planını Rumeli Beyler Beyi Hersekzade Ahmet Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa bozmuştur. Yeniçeri ve diğer askerlere Fatih'in öldüğünü haber vererek geleyana getirmiştir. Bunun üzerine yeniçeriler Karamani ve Fatih'in katibi Yakup paşayı infaz ettiler. Yaşanan bu kaos ortamını durdurmak adına Bayezid'in oğlu Korkut babasına vekaleten tahta geçmiştir. Fakat Bayezid tahta geçene kadar bu kaos ortamı durulmamıştır.

Fatih Sultan Mehmed merkezi yapıyı güçlendirmeyi amaçlayan bir padişahtı. Savaşlarda gereken mali ihtiyaçları karşılamak adına alınan ekonomik tedbirler, ticaretin devletin tekeline geçmesi, halka yeni vergilerin getirilmesi ayrıca sipahi yetiştirmek için bazı vakıf ve özel mülk topraklarına devletin el koyması bazı kesimlerin memnuniyetsizliğini doğurmuştur. Eski gücünü kaybeden bu aileler iktidar hırsına sahip kişiler aracılığıyla gizli bir muhalefet oluşmasını sağlamışlardır. Bu gizli muhalefet Bayezid ve Cem'in taht kavgasında etkili bir rol izlemiştir. Cem Sultan Fatih'in politikalarının savunucusu olarak bilinse de kardeşi Bayezid'in Amasya'daki yönetiminden ve politikasından memnun olmayan kişiler vardı. Gedik Ahmet Paşa ve İshak Paşa, Karamani'ye karşı bir tutum izlemekteydi. Yeniçerileri de yanlarına alarak Beyazid'in tahta geçmesini sağlamışlardır. Bayezid'in tahta çıkması ile Cem Sultan mücadelesinde vazgeçmemişti. Bu direniş Osmanlı Devleti'ni uzun soluklu sorunlar ile karşılaştırmıştır.

Cem Sultan Karamanoğullarının desteğini alarak İnegöl üzerinden Bursa seferine çıkmasının ardından İnegöl'de yeniçerileri mağlup etmiş ve savaştan sonra Bursa'ya giren Cem, saltanatın alameti olan hutbeyi kendi adına okutturarak, yine kendi adına sikke bastırmıştır.

"Özerine saldırmak istediği devlet, ihtiyarlık çağma gelmemiş olup da ancak kendilerine saldıran düşmanlarına karşı koyabilmek için kudretli bir uruğun başkanlarından yardım islemek mecburiyetinde kalır ise, yardım istediği uruğun ileri gelenleri şeref ve şan kazanmak maksadıyle, o devletle birleşirler, kudret ve şevket sahibi olan uruğlann başkanları o devletin yardımcıları sırasında yer alırlar, devlet bunları arzu ettiği maksatları için kullanır. Bu adamlar her ne kadar devletin gerçek ve bağımsız hükümdarı olmaz iseler de devletin bağımsız hükümdarı adına sikke bastıran ve onun adına hutbe okuyan hükümdarlar sayılırlar Abbasîler devletinde Türkler ve Alevîler ve Halifeler adına (hutbe okuyan ve sikkeler bastıran ve bunlara biate davet eden) Sinhace. Ketame, Zenate ve Hemedanîler işte bu kabil hükümdarlardan idiler." (Haldun,1996:354-355)

Cem Sultan, Bayezid'e elçilik görevini kabul etmesi için teklif göndermiş ancak Bayezid kabul etmemiştir. Bayezid ve Cem bunlar üzerine Yenişehir ovasında karşı karşıya gelmiş ve küçük çarpışmalar gerçekleşmiştir. Savaş başlamadan önce Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'nın Bayezid tarafında geçmesi Bayezid'in durumunu güçlendirmiş, Cem'in Yenişehir ovasında savaşı kaybetmesine neden olmuştur. İlk önce Eskişehir'e daha sonra da Konya'ya geri çekilmiştir. Konya'dan ailesini alıp Memlük'e doğru yola çıkmıştır. Cem Sultan bir süre sonra Bayezid'e kötüye giden mali durumunda bahsederek yardımcı olmasını istemiş, Bayezid ise saltanat üzerindeki hakkından vazgeçmesi durumunda yılda bir milyon akçe maaş bağlanacağını vaat etmiştir. Cem' iletilen bu teklif bir sonuca varmamıştır. Cem Akkoyunlulara sığınmış ve tekrar Karaman'ın kendisinin olabileceği düşüncesi ile kuvvet toplamayı amaçlamıştır. Bu sıralarda Gedik Ahmet Paşa Karamanoğlu Kasım Bey'i Konya'da abluka altına almış ve çekilmesini sağlamıştır. Karamanoğlu Kasım Bey'den davet alması üzerine Cem Sultan Kahire'den Halep'e gelmiş ve destekçileri ile tekrar Osmanlı Devleti'ne saldırmıştır.

Düzenlediği bu seferde başarısız olan Cem Sultan Rodos şövalyelerine sığınmış ve Osmanlı'nın asabiyesini oldukça sarsan bir karar almıştır. Bayezid Cem Sultan'ın salıverilmesi için tavizler vermek durumunda kalmıştır. Bu tavizler hem Osmanlı Devleti'nin her sene 40.000 duka ödemesini içermekte hem de Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapmalarını içermekteydi. Ayrıca üzeri değerli taşlarla bezeli Hz. Yahya'nın sağ eli de Rodos şövalyelerine teslim edildi. Cem Sultan Rodos'tan Rumeli'ye geçişi amaçlamıştı ancak Rodos Cem'in üzerindeki kontrolünü daha fazla arttırmaya başladı ve Fransa'ya götürmeye karar verdiler. Cem'in Avrupa'da bulunması Osmanlı Devleti'nin yayılma politikasını olumsuz etkilemekteydi. Macar Kralı Cem Sultanı kaçırmak istemiş ancak başarısız olmuştu. Memlük Sultanı 20.000 florin karşılığında Cem'i kendisi almak istemiştir ancak Haçlı Seferi için Papa Cem'i Roma'ya getirtmiştir. Osmanlı elçisi Mustafa Bey üç yıl için 120.000 altın teklif etmesine rağmen kabul edilmemiştir. 1495 yılında Roma'dan ayrılan Cem kısa bir süre içerisinde vefat etmiştir. Rivayete göre Papa'nın Cem'i zehirlettiği konuşulmaktadır. (Şakiroğlu, 1993:284)

Cem Sultan olayı ve Avrupa'nın İstanbul'u tekrar geri almak isteyişi sebebiyle Bayezid barışçıl bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Kardeş kavgasının ilk sonucu Osmanlı Devleti'nin İtalya da Otranto'yu kaybetmesidir. Tüm bunlar sonucunda İtalya ile serbest ticaret anlaşması imzalanarak ekonomide asabiyetimizi zayıflatan bir sonuca zorlanmışızdır.

Toprak bütünlüğünü sağlamak bir devletin en önemli hususlarındandır. Sınırlardan gelebilecek tehditlere karşı her zaman tetikte olmalıdır. Fatih Sultan Mehmet 1484 yılında Boğdan seferini de bu amaçla yapmıştır. Karadeniz kıyısının büyük bir kısmına sahip olan Osmanlı Devleti Boğdan'ı almak için harekete geçmiştir ancak bu seferin altında asabiyelerinin sarsılmaması için çalışan II. Bayezid'ın gücünü gösterme isteği de vardır. Eflak'a saldıran Boğdan Voyvoda'sının ordusunu ilhak ederek asabiyesini güçlendirmiştir. Kazanılan Boğdan Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin artan asabiyesi Lehistan ile güçlü bir ilişki kurmasına sebep olmuştur. Ancak Lehistan Kralı'nın oğlu Jan Albert Osmanlı'nın himayesinde bulunan Boğdan' saldırmasından sonra iki ülke arasındaki ittifak yok olmuştur.

Boğdan Prensi asabiyesini kabul ettiği Osmanlı Devleti'ne bağlılık göstererek Osmanlı Devleti'ne Lehistan'a saldırması durumunda hizmet ve rehberlik etmiştir.

II Bayezid döneminde bir diğer önemli olay ise Osmanlı Memlük ilişkileriydi. Fatih'in 1481 yılında Memlükler üzerine açtığı seferde vefat etmesi ve Osmanlı Devleti'nin Çukurova'da hakimiyet kurmak istemesi, II. Bayezid Cem Sultan mücadelesi süresince Cem Sultan'ın Kahire'de iyi karşılanması ve destek verilmesi ve II. Bayezid'a rakip olarak Cem Sultan'ın Anadolu'ya gönderilmesi bu iki devlet arasında gerginliğe yol açmıştır. Osmanlı Memlük ilişkilerinde Dulkadiroğulları Osmanlı Devleti'ni desteklenmiştir. Osmanlı ile savaşmak istemeyen Memlük sultanı Osmanlı Devleti'ne hediyeler ve elçi gönderse de Osmanlı Devleti sınırları geçerek Gülek Kalesi'ni almış ve resmi olarak Osmanlı Memlük Savaşı 1485 yılında başlamıştır.

Osmanlı Memlük Savaşı beş yıl sürmüş ve altı kez sefer yapılmıştır. Yapılan altıncı ve son seferde Memlük Devleti'nde bazı mali sıkıntılar yaşanmış ve Osmanlılarla savaşırken zor duruma düşmüştür. Osmanlı Devleti ise savaşın devamını istemekteydi. Ancak ortada hükümdarın otoritesini sorgulatacak bir durum vardı, II Bayezid ordunun başında değildi Bayezid'a gelen bu tepkiler sonucunda ordunun başına geçme eğilimi baş göstermiştir, ancak Tunus elçisi hem Memlük Devleti hem de Osmanlı arasında bir barış anlaşması yapmak için 1491 yılında harekete geçmiştir. Barış Antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti'nin pek tatmin eden olaylar yaşanmamıştır. Adana, Tarsus ve diğer kaleleri Memlük Devleti'ne geri vermiş Gülek Kalesi iki devlet için sınır kabul edilmiştir

II Bayezid döneminde Memlükler hem Osmanlı Devleti'ne hem de Portekizlilere karşı direnmiştir. Tarih sahnesinde ticaretinde savaşlara ve devletlere yön vermesi hızla artmaktadır. Buna örnek olarak 1501 yılında Portekizlilerin baharat ticareti için Hint Okyanusu'nda hakimiyet kurması söz konusuydu. Denizde güçlü bir donanmaya sahip olan Venedik, Portekizlilerin bu güçlenmesine karşılık Memlük Sultanlığını daha önce uyarmıştır. Memlükler 1509 yılında paralı asker birlikleri ile Portekizlilerin karşısına geçmiş ancak Portekizliler tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Artık Memlükler asabiyelerini kaybetmelerinden dolayı tarih

sahnesinden yavaşça çekilmekteydi. İslam dünyasında tek güçlü devlet Osmanlı Devleti kalmıştı. Daha sonraki süreçlerde Osmanlı Devleti Portekizlilerin yenilmesi için Memlük Sultanı Kansu Gavri'ye mühimmat ve tesisatı göndermiştir, aynı zamanda asker desteği yapan Osmanlı Devleti Portekizlilere karşı denizcilerin Memlük Sultan'ına hizmet etmelerini emretmekteydi. Osmanlı ordusu ateşli silah ve savaş stratejisi bilgisine sahip donanımı askerlerden oluşmaktaydı. Amaç Portekizlilerin Hint okyanusundaki hâkimiyetini sona erdirmekti. Türk askeri de bu süreçte önemli ve aktif bir rol oynamıştır.

Osmanlı Venedik Savaşı'nın birçok sebebi vardır. Öncelikle İtalya'da bazı devletler Osmanlı Devleti'nden destek istemiştir. Venedikliler kendileri ile savaşacağını öğrenen Osmanlı Devleti'nin elçi gönderse de Osmanlı Devleti'nin savaşmak için başka sebepleri de mevcuttu. Bunlardan bir tanesi de Memlükler ile yapılan savaş sırasında yaşanan hava olayları sebebiyle Kıbrıs'a sığınmak isteyen Osmanlı donanmasının kabul edilmemesi Venedikliler ile oluşan gerginliğin temelini oluşturmaktaydı. Venedikliler ile yapılacak savaş için Gelibolu'da oldukça büyük bir donanma hazırlandı. Donanmada üç yüz gemi bulunmaktaydı. Sultan Bayezid 1499 yılında Rumeli Beylerbeyi Koca Mustafa Paşa'yı İnebahtı'yı alması için göndermiştir. Kara tarafından İnebahtı kuşatıldıktan bir süre sonra bölgeye varabilen Osmanlı Devleti'nin donanmasını da İnebahtı seferinde büyük bir sınav bekliyordu. Burak Reis donanması ile Venedik donanması karşı karşıya gelmiş ve büyük bir savaş cereyan etmiştir. Bu savaş sırasında Burak Reis, Kara Hasan Reis, Yenişehir Sancak Beyi Kemal Bey şehit olmuş Venedik donanmasında da önemli komutanlar ölmüştür. Venedik donanmasında bu önemli komutanların vefat etmesi Venediklilerin geri çekilmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti İnebahtı'na girmiş ve Türk denizcilerinin Akdeniz üzerinde asabiyesi güçlenmeye başlamıştır.

Asabiyesinin güçlendiğini Venediklilerin Osmanlı Devleti ile anlaşmaya çalışmasından anlaşılabilir ancak Osmanlı'nın şartlarını kabul etmeyen Venedikliler için Osmanlı donanması tekrar Harekete geçmiş 1500 yılında Mudon'u daha sonra Navarin ve Koron kalelerini almıştır.

Venedikliler bu iki yıl içerisinde aldıkları ağır darbeler üzerine Avrupa'dan destek istemiştir. Papa Osmanlı Devleti üzerine yeni bir haçlı ordusu göndermiştir. İttifak Venedik, Macaristan ve Papalıktan oluşmaktaydı. Venedikliler Macarlara para vererek Osmanlı ile aralarındaki barışı bozmalarını sağlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti Kuzey Bosna'da belli bir bölgeye fethetmiş Macarların Türk topraklarına saldırısına rağmen savaş Osmanlı Devleti'nin lehine gitmekteydi. Bu nedenle Venedik Devleti savaştan çıkmak istemiştir. Buna karşı çıkmayan Osmanlı Devleti barış yanlısı bir tutum izlemek zorundaydı. Çünkü doğu sınırında Akkoyunlu Devleti yıkılmış ve Safevi Devleti bir tehlike arz etmekteydi.

Akkoyunlu Devleti 1500'lü yıllarda asabiyesini kaybetmiş ve parçalanmıştır. Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran birbiriyle mücadele içinde olmasına rağmen asabiyesini diğer devletlere kabul ettirebilecek güçlü bir asabiye oluşmamıştır. Bu karışıklıktan Safevi ailesinin hükümdarı Şah İsmail faydalanmıştır. Öncelikle Azerbaycan'ı daha sonra Irak'ı ele geçirmiştir. Azerbaycan, Irak ve İran'ın fethinden sonra Şah İsmail Anadolu topraklarında yaşayan Alevi Türkmenleri galeyana getirmiştir. İsyan çıkartmak istemiştir ve tüm bunların altında sınırlarını Batıya doğru genişletme amacı yatmaktaydı. Birçok Türkmen Bey'i de Safevi Devleti'nin kurulması için önemli roller almıştır. Anadolu'da bu tarz durumların açıkça yaşanmasının sebebi II Bayezid ve vezirlerinin yaşanan olaylara karşı önem vermemesinden kaynaklıydı. Anadolu'da Şah İsmail'in ortaya çıkardığı en önemli İsyan Şahkulu isyanıdır. 1511 yılında on bin kişilik kuvvet ile Şah İsmail'in halife olduğu iddia edilerek saldırılara başlandı. Antalya, Burdur Kütahya ele geçirildi. Şah İsmail Osmanlı Devleti'nin göndermiş olduğu kuvvetleri yendi. Bu isyanda Şahkulu'nun ölmesi üzerine kuvvetler İran'a geri çekildi. Osmanlı askerleri ise başarısız oldukları için İran askerlerinin takip edemediler.

II Bayezid Devri genel olarak barış içerisinde geçmiştir. Ancak dikkat çeken önemli bir unsur vardır. İstanbul ekonomik olarak ileri bir seviyeye ulaşmıştır, hazinenin dolması, devletin askeri gücünün artması, donanmanın kuvvetlenmesi, yeniçeri sayısının artması ve Akdeniz'de daha önce rastlanmamış büyüklükte gemilerin var olması İslam devletleri içerisinde en büyük devlet sayılmasına sebep olmuştur.

Akdeniz'de Osmanlı Devleti'nin deniz donanmasının yükselişi Suriye, Mısır, Fas'a kadar fethetmesi Portekizlileri Kızıldeniz'den atması gibi önemli gelişmelere sebep olmuştur. Yani Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki Osmanlı Devleti'nin dünya gücü haline gelmesinde temellerin atılışı II. Bayezid döneminde gerçekleşmiştir. Bunun haricinde II Bayezid döneminde "Küçük Kıyamet" adı verilen büyük felaketler yaşanmıştır kırk beş gün süren depremler, altı yıllık kıtlık ve yaşanan zorluklar büyük ölçüde halka zarar vermiştir.

II Bayezid döneminde yaşanan sürece baktığımızda barış yanlı politikalar asabiyeyi bazen güçlendirmiş bazen sarsmıştır, ancak kendinden sonraki dönemde var olan hükümdarlar için gerekli altyapı tamamlanmış ve harekete geçmeleri için her şey hazır duruma getirilmiştir.

2.9. Osmanlı'da Yavuz Bir Dönem; Yavuz Sultan Selim Dönemi

Osmanlı Devleti'nde yazılı olmayan bir kural vardı Osmanlı padişahı kendisinden sonra tahta çıkmasını istediği şehzadeye İstanbul'a en yakın sancağa tayin ederdi. Osmanlı padişahlarının en yakın sancağa belirli bir şehzadeyi tayin etmesi o şehzadenin padişah olacağı anlamına her zaman gelmezdi. En iyi liyakatli şehzade padişah olmaya hak kazanırdı bu Türk devlet geleneğinin bir gereğiydi.

Selim şehzadeyken padişahın hasta ve ihtiyar olduğu süreçte devlet işlerini, veziriazamları Ali Paşa ve Mustafa Paşa'ya bırakması sonucu devletin işleyişinin bozulduğunu gözlemlemiş kendi padişahlığı boyunca devlet işlerini veziriazamlara bırakmamış devlet işlerini kendisi yürütmüştür.

II Bayezid'ın veziriazamları Şehzade Ahmet taraftarı bir tutum izlemekteydi. Şehzade Selim'in oğlu Şehzade Süleyman'a babasından uzak bir vilayet olan Eskişehir de görev alması teklifi sunulmuştur. Eskişehir'in teklif edilmesinde II. Bayezid değil veziriazamları etkisi olduğu söylenmektedir. (Söylemez,2012;65) Veziriazamlar üzerinde önemli bir güce sahip olan Şehzade Ahmet, Şehzade Süleyman'ın İstanbul'a yakın bir konumda bulunmasını istememekteydi. Yapılan

görüşmeler sonrasında vefat eden Şehzade Mehmet yerine yani Kefe'ye atanmıştır. Şehzade Süleyman sancağa atanırken Şehzade Ahmet'in göstermiş olduğu tutum hem Şehzade Selim'e hem de Korkut'un Şehzade Ahmet'in gelecekteki padişah olacağı kanaatinin güçlendirilmesini sağlamıştır. Tüm bunlar sonucunda kardeşler arasındaki rekabet, gerilim artmıştır.

Şehzade Korkut ve Şehzade Selim, Ahmet'in 1510 yılında padişah olabileceği söylentisi ne dayanarak İstanbul'a yakın bir konumda bulunmak istemişlerdir, bunun üzerine Şehzade Selim oğlu Şehzade Süleyman'ın yanına gitmiştir. Fatih Kanunnamesi'in de hükümdarın kardeş katlini meşrulaştırdığına dair hükümler yer almaktaydı ve yaşa göre saltanat söz konusu değildi. Saltanat liyakatli olana bırakılırdı. Şehzade Selim kardeşlerine göre daha liyakatli olduğunu düşünüyor ve Osmanlı yönetiminin Ahmet'in saltanata geçmesini istedikleri için kendisinin taleplerini dinlemediğini düşünüyordu. Osmanlı yönetiminin bu düşünce yapısına sahip veziriazamlar ve divan üyelerinin elinde bulunmasının bir felakete sürüklediğini kardeşler arasındaki rekabeti arttırdığını düşünmekteydi.

"Ve her kimesneye evlaumdan saltanatmüyesser ola, karındaşların nizam-ı alem içün katl itmek -münasibdür. Ekser ulema dahi tecviz etmişdir. Anınla amil olalar." (Özcan, 1981-1982:46)

Şehzade Selim II. Bayezid hayattayken Şehzade Ahmet'in tahta geçmemesi için Rumeli'deki beylerle ittifak kurmak istemiştir. Ahmet'in de ısrarıyla II. Beyazid Selim'in Trabzon'a dönmesini emretmiştir. Ancak bu emire uymayan Selim II. Bayezid ile konuşmak ve ülkenin içinde bulunduğu vahim durumu anlatmak için Edirne'ye yola çıkmıştır. Ancak bu yolculuk sırasında Trabzon'dan gönüllü askerleri ve bin adet Tatar askerini, Kırım Hanının oğlu Saadet Giray'ın desteğini de yanına almış bulunmaktaydı. Selim'in Sultan Bayezid ile görüşme isteği olumlu karşılandı ancak devşirme vezirler yönetimdeki haklarının ve rahatlığının bozulacağı gerekçesiyle Şehzade Ahmet taraftarı tutumlarını devam ettirip Sultan Bayezid'i Şehzade Selime karşı kışkırtmıştır. II Bayezid'ın Şehzade Selim'e Edirne yolundayken göndermiş olduğu elçi Selim Edirne yakınlarında iken geri gelmiştir. II. Bayezid Selim'in nasıl bir adalet anlayışı olduğunu sorduktan sonra Selim'in

hakkında övgü ile bahseden elçi II Bayezid'ın kafasını karıştırmıştır. Şehzade Ahmet'e vermiş olduğu saltanat sözü Selim'in adalet duygusunun yüceliği ile eşdeğer görülmüş ve her iki şehzadeye de eşit mesafede durmayı tercih etmiştir.

Devşirme veziriazamlar Şehzade Ahmet taraftarı tutumlarını pekiştirmek amacıyla Şehzade Selim'i II. Beyazıt'a kötülemeye başlamıştır. Selim barış yanlısı ise neden bir ordu ile hareket etmekte gibi söylemleri bulunmaktaydı. II. Beyazıt Selim ile savaşmak istememesine rağmen veziriazamları ve devlet erkanına karşı koyamadığı için iki ordu karşı karşıya gelmiştir. Selim babasına gönderdiği elçi ile amacının savaşmak olmadığını sadece babasının elini öpmek olduğunu belirtmiş ve Rumeli'de bir sancak beyliği istediğini iletmiştir. Sultan Beyazıt bu süreç içerisinde Şehzade Selim yanlısı hareket etmiştir. Önemli olan noktalardan birisi ordunun yıllardır savaş gidememesidir, seferlere alışmış askerler savaş yapılmamasından rahatsız bir durumdaydı. Şahkulu isyanında Şehzade Selim'in aktif bir rol oynaması ve Şehzade Ahmet'in bir duruş sergilemesi yeniçerinin Şehzade Ahmet'ten soğumasına sebep olmuştur.

Mevlâna Nurettin, Şehzade Selim ve II. Beyazıt arasındaki barış sürecinde önemli bir rol oynamıştır. II. Beyazıt'tan Şehzade Selim'e gönderilen ahitnamede oğullarından hiçbirisine sağlığı boyunca saltanatı bırakmayacağını yazmıştır ve Şehzade Selim'i sözüne itimat edip kararlaştırdığı sancaklardan birisini seçmesini emretmiştir. Şehzade Selim Semendire Sancağı'nı tercih etmiştir ve Macarlar üzerine seferler yapmasına da izin verilmiştir.

Şehzade Selim Semendire Sancağına gitmekte ağır davranmıştır, çünkü veziriazamların amaçlarının onu Edirne'den uzaklaştırmak olduğunu farkındaydı. Macaristan'a savaş hazırlığı yapmak için Rumeli beylerini Eski Zara'da topladığı sırada Şahkulu ve adamları Anadolu'da bir isyan başlatmıştır. Rumeli beyleri ise Şehzade Selim'i Anadolu'nun böyle bir karışık durumda olduğu sırada Semendire'ye gitmesinin uygunsuz olacağını ve karışıklık yok olana kadar saltanatın merkezine yakın olması gerektiğini söylediler. Veziriazamların Şehzade Ahmet'i tahta geçirmek için çıkarttığı söylentilerden haberdar olan Selim Edirne'den İstanbul'a yola çıktı. Savaşa hazırlıklı olarak yola çıkmış olan Selim Veziri Azam Ali Paşa'nın II

Beyazıt'ın kışkırtması sonucunda içine şüphe düşen padişah Selim'le savaşmaya başlamıştır. Böyle bir karşılama beklemeyen Selim askerlerini karşı gelmemelerini söylemiş ve ordusu perişan duruma düşmüştür. Selim ise 1511 yılında gemiyle Kefe'ye sığınmıştır.

Şehzade Korkut Fatih Sultan Mehmet Han'ın vefat ettiği sıralarda babası II. Beyazıt'ın Amasya'dan gelinceye kadar saltanata vekil olarak hizmet vermesinden dolayı yeniçerilerin saltanata geçmesinde kendisini destekleyeceğini düşünüyordu. Vekalet ettiği sıralarda yeniçerilere bahşiş vermesinin buna etken olduğu düşünülebilir. Yeniçeriler Şehzade Korkut'a hürmette kusur etmediler ancak Şehzade Selim yanlısı olduklarını belirtip saltanata geçmesinde Korkut'u istemediklerini ifade ettikten sonra Korkut'u II. Beyazıt'ın huzuruna çıkardılar. Şehzade Selim'in saltanata davet edildiğini öğrenen Korkut başkalarının çıkarları için kendisine kullandığını fark etti ve pişmanlık duydu. Sonrasında Şehzade Selim karşıtı veziriazamları ve devlet adamlarının oyunlarından kurtuldu.

Sultan Beyazıt'ın, Şehzade Ahmet yerine Şehzade Selim'i seçmesinin altında yatan en büyük sebeplerden bir tanesi Şehzade Ahmet'in, Sultan'ın emirlerine karşı gelip Şehzade Mehmet'in üzerine yürüdüğü vakitlerde Nur Ali adında bir Kızılbaş'ın yirmi bin adamla Amasya Sancağına saldırması ve Şehzade Ahmet'in Şahkulu İsyanında olduğu gibi başarısızlık göstermesidir. II. Beyazıt'ın Şehzade Ahmet'ten soğumasına, saltanatı ona vermekten vazgeçmesine sebep oldu.

Daha önceki vakitlerde Şehzade Ahmet'e saltanatı vaat etmişken, Şahkulu İsyanını bastıramaması ve savaşın tam ortasında askerden biat istemesi, buna karşılık Şehzade Selim'in liyakat sahibi olması düşüncelerim değişmeye başlamasına sebep olmuştur.

Sultan Beyazıt, Şehzade Selim'in saltanatın başına geçmesi ile devletin güçleneceğini ve halkın huzur içinde olacağını savunması üzerine veziriazamlar artık karşı çıkamaz duruma gelmişti. Bunun üzerine elçi gönderilerek Kefe'den yola çıkması emredildi. Şehzade Selim'in büyük bir devlet erkanı ile karşılanması üzerine Şehzade Korkut Şehzade Selim'i biat etmiş, eski sancağı olan Manisa'ya gitmiştir.

Artık tahta çıkan Selim, Şehzade Korkut'a Manisa'ya ek Midilli Sancağını da vermiştir. Böylece Yavuz lakabını alan Sultan Selim 24 Nisan 1512 tarihinde Osmanlı'nın dokuzuncu padişahı olarak kayıtlara geçmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı ile Kızılbaş ayaklanması aynı dönemlere gelmekteydi. II. Bayezid yeniçerilerin gözünde hasta ve yaşlı bir padişah olarak görülmekteydi. Yeniçerilerin desteğini kazanan Selim taht için kardeşleri ile rekabet halindeyken İstanbul'a geçip babasını tahttan indirmiş ve yerine geçmiştir. 1512 yılında cereyan eden bu olay sonrasındaki iki yıl kardeşleri ile taht kavgası ile geçmiştir. Kardeşlerini bertaraf eden Selim Doğuya Şah İsmail'in üzerine sefere çıkmıştır.

Yavuz Sultan Selim tehlikeli koşullar altında tahta çıkmıştır. Veziriazamların düşmanla ilişki kurabileceğini öğrendiği günden beri devlet işlerini bizzat yürütmüş, kendisinin Büyük İskender gibi "şarkın ve garbın hâkimi" olacağını söylemiştir. (İnalcık, Cilt I, 2017:137) Hükümdarlığını ilk iki yılında kardeşlerini bertaraf ettikten sonra Şah İsmail'e karşı birlik olmak için Avrupa'daki komşularıyla birtakım görüşmeler içerisine girmiştir. Macaristan ile de barış görüşmelerinde bulunmuştur. Sistematik ve planlı olarak ilerleyen Selim öncelikle Anadolu'da güvenliği sağlamaya çalışmış, Şah İsmail'in taraftarı olabilecek müritlerini tespit ettirmiş ve idam ettirmiştir. Bu sayıların 40 binlere vardığı rivayet edilmektedir. ((İnalcık, Cilt I, 2017:138) Yavuz Sultan Selim sefere çıkmadan önce gaza anlayışı ile hareket etmiş ve fetvalar alarak Şah İsmail'in katlinin vacip olduğunu tüm ülkeye ilan etmiştir. Yavuz Selim doğuya doğru hareketinde bir süre düşmanla karşılaşmamış ve yeniçerilerin isyanını bastırmak durumunda kalmıştır. Ordu Çaldıran Ovası'nda düşman ile karşılaşmış ve savaşa girmiştir. Kazanılan savaş sonucunda Selim Tebriz'e adım atmış ve adına hutbe okutulmuştur. İran'ı sınırlarına katmayı amaçlayan Selim 1515 kışını Amasya'da geçirmiştir. Fakat İran'dan ilk dönüşlerinde birçok hayvanın ve askerin telef olmasından dolayı aynı meşakkatlere katlanmak istemeyen Yavuz Selim, 1515 yılında Mısır sultanına denk olan Dulkadir Beyi üzerine sefere çıkmıştır. Bunun sebebi Selim, Şah İsmail'in üzerine Doğu seferine çıktığında Dulkadir Bey'in düşmanca bir tavır sergilemesi üzerine bu süreç içerisinde

Selim asabiyetin güçlü tutmak adına kendisine karşı çıkanları cezalandırmış ve kendi gücünü diğer beyliklere kabul ettirerek devletin önemli bir sürecini tamamlamıştır.

Çaldıran Savaşı hem Osmanlı Devleti için hem de Anadolu tarihi için önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti bu sefer sonrasında Doğu Anadolu'yu ülke sınırların içine katmıştır ve Diyarbakır gibi diğer şehirlerde Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Türkmen ve Kürt aşiretleri Yavuz Selim'e sadakatlerini sunmuştur. Doğu Anadolu'nun bu kadar önemli olmasının altında stratejik önemi yer almaktadır. Doğudan gelebilecek bütün baskılara karşı Anadolu güven altında olacaktır. Stratejik öneminin yanı sıra Osmanlı Devleti ticari alanda da bir üstünlük kazanmıştır. İpek Yolu artık tamamıyla Osmanlı Devleti'nin kontrolü altındaydı. Anadolu, İran Mezopotamya, Halep gibi ticaretin yoğun olduğu İpek yolunu sınırlarına katması hazinesinde büyük bir artışın olmasına sebep olmuştur.

Savaşın topla ve tüfekle yapıldığı bu dönemde Yavuz Selim ilerici bir bakış açısıyla İran'ı ticaret silahıyla da vurmuştur. Şah İsmail'e İpek taşıyan ticaret adamlarına yasaklar getirmiş, İran'a ipek ticaretini yasaklamıştır.

Selim ile Mısır Memlükleri arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi önemliydi. Bu süreç içerisinde Portekiz saldırısının önemli bir etkisi vardır. Portekizlilerin Hint Okyanusu'nda ticari faaliyetlere yön vermek ve elinde tutmak istemesine karşın, Araplar Hint Okyanusu'nu Portekizlilere vermek istememekteydi. 1502 yılından sonra Araplar ve Portekizliler çetin bir mücadeleye başlamışlardı. Portekiz bir konuda Araplardan daha üstün durumdaydı ve Aden Körfezi'nden Kızıldeniz'e kadar ilerlediler. Üstün oldukları konu ise gemi ve ateşli silahtı, bu süreçte tarih sahnesine Osmanlı girdi. Mısırlılar gemi yapmak için tahta, zift ve demir kullanmak zorundaydılar, süreç içerisinde de bu tedariki sağlayacak devlet Osmanlılardı. Osmanlı Devleti Mekke ve Medine'yi kendi toprakları arasına katmak, Mekke şerifini kendi tarafına çekmek istiyordu ancak Portekizlilerin Mekke ve Medine'yi alarak peygamberin kemiklerini mezardan çıkarma tehdidine istinaden Mekke ve Medine şerifleri Yavuz Sultan Selim'e heyet göndermiştir. Tüm bunların sonucunda Selim Memlükleri hedef alarak Arap dünyasını Memlüklerin kötülüklerinden

kurtarmak istediğini ilan edecekti. Arap dünyası Osmanlı Devleti'nin asabiyeti altına girmeye hazırdı.

Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail'in tek bir ortak noktası bulunmaktaydı Memlük Devleti hükümdarı Al Gavri, Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasında gerçekleşen savaştan kazanan tarafın kendisine saldıracağını biliyordu. Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı'ndan hemen sonra Diyarbakır'ı zapt etmiş, böylece Memlüklerin arazisine girmiş bulunuyordu, 1516 yılında Osmanlılar Harput'u zapt ettiler Al Gavri savaşın yakın olduğunu biliyordu. Bu yüzden Haleb'e hareket etmiş ardından da Selim Haleb'e Al Gavri'nin üzerine yürümüştür. Tüm bu süreç içerisinde Al Gavri'nin Kahire'ye gelmesinden dolayı Halep halkı Memlükleri istememekteydi. Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanmasının sebebi Halep Valisi Hayırbay'ın Memlüklere ihanet etmesi ve Osmanlı Devleti'nin şiddetli top ve tüfek ateşidir.

Haleb'e girip savaşı kazanan Yavuz Sultan Selim Al-Gavri'nin bütün hazinelerine el koymuş ve halifeyi yanına almıştır. Selim'in Şam şehrine gelmesi ile Gazze'den Filistin'e kadar olan toprakları işgal etmiştir. Memlüklerin toparlanabilmesi için yeni bir sultana ihtiyaçları vardı. Memlüklerin yeni sultanı belliydi, Selim Tumanbay'a bir mektup göndererek kendisine biat etmesini halifenin ve kadıların kendisine biati ile tüm memleketi ele geçirdiğini eğer kendisi adına sikke bastırıp hutbe okutulursa Tumanbay'ı vali atayacağını ilan etti. Tüm bunları kabul etmezse Mısır'a girip Memlükleri ortadan kaldıracağını söyleyen Yavuz Selim'e karşı 1516 yılında Kahire'de Sultan ilan edilmiş, Osmanlı ile savaşmayı tercih etmiştir. Selim çölü geçerek Mısır halkını Memlükler'den ayrı tutmuş ve Memlüklere aman vermemiştir. Tumanbay Osmanlıların Merc-i Dabık savaşındaki savaş taktiği ile Osmanlılara karşı koyup, top ve tüfekle bir savunma hattı hazırlanmasına rağmen Osmanlı topçuları Tumanbay'ın ordusunu yerle bir etti. Kahire'de Cuma Hutbesi Selim adına okundu. Memlükler artık tarih sahnesine karışmış Osmanlı'nın toprağı sayılmaktaydı.

Osmanlı Devleti Mısır'ı fethettikten sonra Portekiz sorununa tekrardan eğilmiştir. Kızıldeniz'i Portekizliler 'den kurtarmak için Osmanlı reisi Selman Reis

Kızıldeniz'de Portekizlilere karşı sistemli bir harekât başlamıştır. Selman reisin tavsiyelerine göre Kızıldeniz'de daimî bir donanma bulundurmak gerekiyordu, amaç Portekizlileri Kızıldeniz'den atarak ticari gemilerinin güvenli bir şekilde yolculuk yapmasını sağlamaktır. Düzenli donanma ilk olarak Yemeni ele geçirdi, Portekizlileri buradan kovdu. Daha sonra Hindistan'daki Müslüman hükümdarlar ise Osmanlılardan Portekizlilere karşı yardım istemeye başladı. Tüm bunlara bakıldığında Osmanlı Devleti asabiyesini halkın üzerinde bir korku yaratarak değil onları koruyarak kazanmıştır. Yavuz Sultan Selim devlet asabiyesini güçlendirmiş topraklarına toprak katmış karada ve denizde saygınlığını kendisi kazanmış istekle biat edilen bir hükümdardı.

Yavuz Sultan Selim, Halife Al Mutawakkil'i Ayasofya Camisi'ne göndermiş Halife Al Mutawakkil halifeliğinden feragat etmiş ve Osmanlı padişahına devretmiştir. Halife sayılmak için Kureyş'ten olmak gerekiyordu, ancak Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkardığı bu halifelik durumu yeni bir hilafet anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu halifelikte hükümdar şeriat-ı uygulama vazifesine sahipti, diğer görevleri ise İslam Devletlerini Hristiyan saldırılarına karşı korumak, Mekke ve Medine'nin Hac yollarının korunması, tüm İslam alemini ilgilendiren konuları Osmanlı padişahlarının kendi görevleri gibi görmesini içermekteydi. Burada dikkat çeken nokta halifeliğin Osmanlı Devleti'ne ne getirdiğiydi. Tüm İslam alemi üzerinde halifelik ile hakimiyet kuracakları açıktı ve bu halifelik anlayışını gazilik geleneğinden doğdu söylenebilir.

2.10. Yükselen Osmanlı'nın Padişahı; Kanuni Sultan Süleyman Dönemi

Kanuni Sultan Süleyman yani Sultan II. Süleyman batıda yaptığı savaşlar sebebiyle tarihçiler tarafından Muhteşem Süleyman olarak anılmıştır tahta 46 yıl hüküm süren doğunun ve batının bütün hükümdarları Kanuni Sultan Süleyman'ın asabiyesi karşısında gölgede kalmıştır. Kendisi 16. yüzyılın bir efsanesi haline gelmiştir. 27 Nisan 1495 de Yavuz Sultan Selim Trabzon'da vali iken dünyaya gelmiş annesi Ayşe Hafsa Hatun ile Yavuz Sultan Selim'in tek oğullarıdır. Tahtın tek varisi olmasından dolayı eğitimi ve terbiyesi konusunda çok ihtimam gösterilmiş

babasından sert bir disiplin altında yetiştirilmesine rağmen sevgi görmüş ve annesi tarafından adalet ve muhabbet bağları sağlamlaştırılarak yetiştirilmiştir.

Ayşe Hafsa Hatun, Yavuz Sultan Selim ile seferleri dolayısıyla çok fazla vakit geçiremediğinden bütün ilgisini oğlu Sultan Süleyman'a yöneltmiştir. Sultan Süleyman 15 yaşında Bolu'da sancak beyi olduğu ve Kırım Kefeye gönderildiği vakitlerde de annesi onunla beraber olmuş Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktığı haberi gelince de İstanbul'a dönüş yapmışlardır. 30 Eylül 1520 tarihinde 25 yaşındayken Sultan Süleyman tahta geçti, ertesi gün ise Yavuz Sultan Selim'in cenazesi İstanbul'a geldi ve Mirza Sarayı'na defnedildi. Annesi Ayşe Hafsa Hatun tarafından adalet ve muhabbet bağlarının pekiştiği Sultan Süleyman saltanat dönemi boyunca adalet ve iyilikle hükmetti. *"Adalet ülfet edilen bir şeydir âlem onunla kaim olur."* (Haldun, 1996: 95)

Sultan Süleyman'ın adalet ve iyiliğine örnek olarak, Mısır'dan 600 haneye kadar Sultan Selim'in getirmiş olduğu sürgünlere davranışı gözlemlenebilir. İstanbul'da kötü durumda olan bu sürgünlere isteyen vatanına gitsin diyerek özgürlüklerini geri vermiştir. Yavuz Sultan Selim'in İran ile ticareti yasaklaması üzerine tüccarların İran'a götürdüğü ya da İran'dan getirdiğin ne kadar ürün varsa el koydurmuştur. Babasının kararını devam ettirerek İran'la ticarete yasağın devam ettiğini ancak tüccarların bu el koyma durumu ile kahredilemeyeceğini savunmuş ve tüccarların gördükleri zararı da tazmin ettirerek ambarlarda var olan mallarıyla birlikte iade etmiştir.

Adalet duygusuna sahip olan Sultan Süleyman yapılan zulümlere karşı olan nefretini idam cezası ile tüm halka göstermiştir. Yavuz Sultan Selim'in Kaptan-ı Deryası olan Cafer Beyin suçlamalarının Sultan Süleyman'a aktarılmasından sonra birçok masumun kanını boş yere döktüğüne karar verilmiş, tersane önünde Cafer Bey idam edilmiştir.

Pirzirin sancakbeyi fakirlerin güzel olan oğullarını anne ve baba evinden cebren ve hile ile esir pazarlarında satmış, daha güzel olanları ise İstanbul'daki vezirlere hediye olarak göndermiştir. Sultan Süleyman'a bu bilgilerin arz edilmesi

üzerine sancak beyinin idamına karar verilmiş konağın önünde kafaları sallandırılmıştır.

Peçe Veli İbrahim Efendi, Kanuni Sultan Süleyman'ın bu tutumu üzerine mazlum olan kişilerin mutluluktan ağladığını ve Sultan Süleyman'a ettikleri dualar sayesinde ömrünün uzun ve iki cihanda da mutlu olacağına dair kimsenin şüphesinin kalmadığını söylemiş ve adalet duygusuna sahip Sultan Süleyman sayesinde vali, sancakbey ve hakimlerin artık azil edilmediğini, herkesin yerinden emin olduğunu ve azlin kötü bir durumda gerçekleştiğini ve atılan bir valinin ya da hakimin devlet kapısında bir daha işinin bulunmayacağını eklemiştir. (Koçu, 2015:128)

Mısır'ın fethedilmesinden sonraki süreçte 800.000 duka altını Hadım Süleyman Paşa Osmanlı Devleti'ne iletmişti, daha sonraki süreçte Hüsrev Paşa Mısır valisi konumuna yükselmiş ve eyaletini vergisi 1.200.000 altın olarak Osmanlı Devleti'ne iletilmiştir. Bunun üzerine Sultan Süleyman Han Hadım Süleyman Paşa'nın çalmayacağını ancak Hüseyin Paşa'nın hakkında soruşturma açılması gerektiğini düşünmüştür. Bir yıl içerisinde 400.000 altınlık vergi fazlalığının olmasının altında halka zulmetti gerçeğini fark etmiştir.

"Devlet askerle korunur, asker para ile beslenir, mal haraç ile elde edilir, haraç memleketin mamurluğu ile temin olunur, memleketin mamurluğu ise adalet iledir, adalet ise valilerin hallerini İslahla, valilerin ve memurların hallerini İslah da vezirlerle olur, hükümdarın tebaasının hal ve durumunu bizzat kendisi yoklaması, bunların hepsinin başında gelir ki hükümdar tebaasına edep vermeye muktedir olsun" (Haldun, 1996:94)

Adalet duygusu Sultan Süleyman Han için sadece barış zamanlarında geçerli olan bir adalet duygusu değildi. Sancak zamanlarında da bu adalet duygusu hiç şaşmamıştır. Doğuda ve batıda büyük seferler yapmış ordularıyla zaferler kazanmış, bir mazlumun burnunu dahi kanatmamış, sefer yaptığı yerlerde halkın can mal ve namusunu kurumuş yağmalama yapmayı aklından geçirmek bir köşede dursun atını sahibi belli olmayan bir tarlada otlattıranın başına vurdurmuştur.

Sarayda Rusya'nın Slav ırkından cariye olarak hareme getirilmiş olan nikahlı karısı Hürrem Sultan'a âşık olan Sultan Süleyman'ın sarayında daha sonra yönetime etkisi olabilecek bir takım olaylar cereyan etmiştir. İstanbul Sarayı'nın baş kadını olarak Valide Hafsa Sultan, ikinci kadını olarak padişahın ilk şehzadesi olan Sultan Mustafa'nın annesi Mahidevran Sultan benimsenmiştir. Ancak âşık olduğu Hürrem ona Mehmet, Selim, Beyazıt ve Cihangir adında 4 şehzade ve Mihrimah adında bir Sultan doğurmuştur. Dört şehzade doğurmasına rağmen Hürrem, Gülbahar olarak anılan Mahidevran Sultan ve Hafsa Sultan'ın gölgesi altında kalmıştır. Hürrem Sultan Mustafa'nın yerine kendi oğlu Mehmedi çıkarmak için birtakım entrikalar düzenlemiştir. Sultan Süleyman'ın Mehmet'e veliaht olarak ilan edeceğini anlayan Mahidevran Sultan Hürrem'i dövmüş ve yüzünü tırnaklar içinde bırakmıştır. Bu davranışından sonra Mahidevran Sultan Manisa'ya oğlunun yanına gönderilmiştir. Hafsa Sultan'da vefat edince haremin başkasına Hürrem Sultan oturmuştur.

Sultan Süleyman'ın 46 yıllık saltanatının ilk 15 yılını Sadrazam Pargalı İbrahim Paşa doldurmuştur. Köle pazarından Manisa'da Şehzade Süleyman'a hediye edilen İbrahim çok makbule geçtiği için Makbul İbrahim lakabını almıştır. Hem yardımcısı hem de mahremini bilecek kadar yakın dostu olmuştur. Padişah olduğu vakitlerde Makbul İbrahim'i sarayda Has odabaşı yapmıştır. Rodos seferi dönüşünde Makbul İbrahim'in sadrazam olarak ilan etmiş ve İbrahim Paşa yirmi altı yaşında sadrazam konumuna gelmiştir. Süleyman ve İbrahim Paşa 13 yıl boyunca yaptıkları seferler ile en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. Mohaç Meydan Muharebesi, Viyana Kuşatması Alman Seferi, Macaristan'ın ilhakı, Irakeyn Seferi, Bağdat'ın zapt edilmesi bu seferlerin yapıldığı süreç içerisinde Sultan Süleyman'ı batı kültürüne yönelmiş olarak görebiliriz. Macaristan'dan getirilen heykeller sarayın önüne dikilmiş ve 16. yüzyılda batı kültürünü Osmanlı Devleti'ne sokmak istediği için Frenk İbrahim Paşa lakabını almıştır.

"...devletin nimetleri sayesinde yetişenler, devletin idaresini ve koruma işlerini onlarla bölüşürler, bundan sonra devlet başkanı devletinin bütün gelirini yahut da çoğunu yalnız kendi idaresi altına alır. Mal ve para toplar, gerekli ve önemli işlerde kullanmak üzere bu paralan biriktirir, hükümdarın serveti çoğalır, hazineleri dolar, şan ve şevketi büyür, bütün uruk ve kavmi arasında şevketli ve azimli olur. Bunun

üzerine maiyetinde ve hizmetinde bulunanların, havassın, vezir, kâtip, kapıcı başı, azatlı ve jandarma komutanı gibilerin şeref ve kuvvetleri artar, bunlar da para ve servet toplarlar." (Haldun, 1997:69)

Osmanlı kültüründe sadrazamlar padişahın geniş yetkiler verdikleri vekillerdir. Ve kendilerine padişahın mührü emanet edilebilir. Makbul İbrahim Paşa'nın bir elçiye padişah demek ben demeğim diyecek kadar ileri gittiğini ve Irak seferinde Sultan kelimesini ünvanına eklemiş, Serasker-i Sultan olarak imzasını düzenlemiştir. Ancak bu ünvanı Serasker Sultan İbrahim diye okunması üzerine Makbul İbrahim'in saltanat iddiasında olduğunu halk iddia etmiştir.

"...şehirde ve etrafında dolaşmak üzere alaylar tertibeder. Mühürler kazdırır, muhtesip (müfettişler) tayin eder, lâkaplar seçerler, bu lâkaplarla hitap olunmayı ister, hallerini gören herkesin gülerek, maskaralık ve istihza ile karşılayacağı bu gibi işlere başvurur. Ehil ve müstahak olmadığı halde hükümdarlara mahsus olan bu unvanları seçmesi, devletin çökmesi sonucunda etrafında taraftarlar toplayarak asabiyet sahibi olmasından ileri gelmiştir." (Haldun, 1997:313)

Hatice Sultan'la evlendirilmiş, Osmanlı Devleti'nde konumu daha da sağlam bir yere gelmiş bir vezirdi. Ancak sonu Cafer beye benzedi. Padişah ile yemek yedikten sonra oruca niyet edip saraydaki odasında yattı, bir gün cellat tarafından boğdurulmuştur. İbrahim Paşa, Şehzade Mustafa'yı Hürrem'in entrikalarına karşı koruyan tek kişiydi. Şehzade Mustafa'nın tahta çıkmasını istiyordu ancak İbrahim Paşa öldükten sonra Hürrem Sultan onun yerine müttefiki olan Hırvat Rüstem Paşa'yı damat seçmiş ve kızı Mihrimah Sultanı Rüstem Paşa'ya vermiştir.

Sultan Süleyman Han'ın Estergon zaferinden dönüşünde Şehzade Mehmet'in ölüm haberinin gelmesi gerçekleşecek felaketlerden ilkiydi. En güzel ve en sevdiği oğlunun kaybı üzerine 12-13 yaşlarında bulunan Cihangir'e bütün sevgisi ile bağlanmış, gözünün önünden bir an bile ayırmadan çıktığı İran seferine Cihangir'i götürmüştür. Hürrem Sultan ise üçüncü oğlu Beyazıd'ı tahta çıkarmak için çalışmalara başlamış, 1544'te damadı Rüstem Paşa sadrazam olunca Şehzade Mustafa'yı babasının gözünden düşürmek için entrikalara başlamışlardır. Osmanlı

Devleti'nde hak iddia edip babasını tahtan düşüreceğini ve İran Seferi'nde Rüstem Paşa'nın kafasını kesip atını İstanbul'a süreceğinin dedikodusunu yayılmışlardır. Oğlu Mustafa Han'ın böyle bir şey yapmaya cüret edemeyeceğini savunan Sultan Süleyman, babası Yavuz Sultan Selim'i hatırlayınca bu durumdan rahatsız oldu.

Sultan Süleyman yanına Cihangir'i alarak Rüstem Paşa kumandasındaki orduya katılmak için İstanbul'dan yola çıktı. Amasya'da bulunan Şehzade Mustafa'ya da gelmesi için bir ferman yolladı. Sadrazam Rüstem Paşa ile görüştükten sonra Mustafa'nın Konya Ereğli'sinde ordusunu konuşlandırılmış olduğunu gördü. Cuma günü merasim ile babasının elini öpmeye gelen Mustafa Han çadırdan girer girmez cellatlar tarafından bu durulmuştur. Otuz sekiz yaşında güçlü ve kuvvetli olarak tasvir edilen Mustafa'nın ölmemek için çok fazla direndiği ve babasından yardım istediği birçok kaynakta yer almaktadır. Bu durumun Osmanlı Devleti'nde uyandırdığı etki çok güçlü oldu. Taşlıcalı Yahya Bey'in Sultan Mustafa Mersiyesinde yazmış olduğu satırlar bütün orduya yayıldı ve yüzbinlerce insanı üzüntüye boğuldu.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı hanedanının son taht savaşı hayatta kalan son iki şehzade olan Selim ve Beyazıt tarafından gerçekleştirilmiştir. Büyük Şehzade yani Selim zeki, zevk sahibi, sefasını düşkün, ayyaş, güler yüzlü ve tatlı dilli olarak tasvir edilirken, Beyazıt ise bir hükümdardan beklenmeyecek özelliklerden birkaçı olan asabiyet, hırçınlık, kavgacılık gibi niteliklere sahipti. Tüm bu taht savaşının arkasındaki şeytan figürü Lala Mustafa Paşa idi.

Lala Mustafa Paşa bir süreliğine Beyazıd'ın yanında bulunmuş kendisine hizmet etmiştir. Daha sonra Şehzade Selim'e Lala olarak tayin edilmiş ve ikili oynamaya başlamıştır. Şehzade Beyazıd'ta kendisine hizmet için Şehzade Selim'in yanında bulunduğunu ileten mektuplar yazarken, Şehzade Selime ise Şehzade Beyazıt'ın kendisine tuzaklar kurmaya çalıştığını tahta geçmek için kendisini harcayacağını söyleyerek kışkırtmaya çalışmıştır. Öyle ki Şehzade Beyazıd'a gönderdiği mektuplar ile Şehzade Selime kadın kıyafeti göndererek onu kışkırtmasını akıl olarak vermiştir. Şehzade Beyazıd kadın kıyafetlerini Şehzade Selime gönderdikten sonra Selim Sultan, Süleyman'a kardeşinin kendisini kışkırtmaya çalıştığını ve hakaret ettiğini onun asiliği karşısında babasının himayesine sığındığını

ileten bir mektup yazmıştır. Sultan Süleyman Şehzade Beyazıd'a sergilediği bu tutumundan vazgeçmesini salık verdiği mektubu Mustafa Lala Paşa elçi yoldayken engeli olmuş, böylece Şehzade Beyazıd söz dinlemeyen asi konumuna gelmiştir ve Şehzade Selim'e aynı şekilde hakaret içerikli hediyeler ve mektuplar yazmıştır.

Sultan Süleyman Şehzade Beyazıt'ın Kütahya vilayetinde bulunmasını tehlikeli bularak Amasya'ya göndermiştir. Şehzade Selim'i ise Manisa'dan Konya'ya göndermiştir. Beyazıd'ın isyanına rağmen Selim kabul etmiş, Manisa'dan kalkıp Bursa'ya gelmiştir. Ancak Beyazıt'ın yolunun üzerinde olduğunu ve kendisine saldıracağını düşündüğünü iletmiş ve güvenliğinin sağlanmasını istemiştir.

Şehzade Beyazıd'ın Lalası Kuduz Ferhat kaosu yaratan ve kaostan beslenen birisiydi. Şehzade Beyazıt'ın Amasya'ya geldiğini, padişah itaat ettiğini ancak Konya'ya giderken Şehzade Selime Savaş açması gerektiğini Şehzade Beyazıd'a dayatmıştır. 1559 yılında Konya Ovası'nda Selim'le Beyazıt savaşa başlamıştır ancak Beyazıt oyuna getirildiğini karşısında büyük bir orduyu görünce anlamıştır. Lala Mustafa Paşa'nın kendisine büyük bir oyun oynadığını ve bu durumdan pişman olduğunu Sultan Süleyman'a yazmıştır ancak ulak Şehzade Selim yandaşları tarafından öldürülmüştür. Bu süreç içerisinde Şehzade Beyazıd İran Şahı Tahmasb'a sığınmıştır. İlk önce saraylarda ağırlanan Beyazıd daha sonra esir edilmiş ve Sultan Süleyman tarafından gönderilen bir heyet İran'da Beyazıd'ın idam pazarlığını yapmıştır. İdam edilen Beyazıd ve dört oğlu Anadolu'nun yolunu tutmuş saraydan gelen elçilerle Sivas'ta karşılaşmıştır. Padişahın fermanına göre fermanı aldığımız yerde defnedin emri vardır. Fermanın alınması üzerine Şehzade Beyazıd ve dört oğlu Sivas'ta toprağa verilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın son sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'dır. Kanuni emrinde bir yıl kadar kalmasına rağmen on beş yıl kadar üç padişah mührü taşımış ve Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiştir. Devletin asabiyesinin sarsılmaması için Sokullu Mehmet Paşa padişahın ölümünü ordudan kırk sekiz gün boyunca saklanmıştır. 7 Eylül sabahı Zigetvar fethedilmiş ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü üzerine tahtın varisi Selim Zigetvar a çağırılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman adaleti ile tanınan bir padişahtır. Yaptığı seferler ile İslam dinini Garba tanıtmış, adaleti ve yaptığı iyilikler ile göstermiş olduğu hoşgörü Osmanlı Devleti'ni yobaz algısından kurtarmıştır. Halka vergiler ile ya da başka şekilde zulmedilmesine karşı çıkmış halkın gönlünde taht kurmuş bir padişahtır. Hükümdarlık özelliklerini üzerinde doğuştan taşıyan Kanuni Sultan Süleyman'nın adalet duygusu daha çocuk yaşlarında annesi Hafsa Sultan tarafından atılmış olmasına rağmen bazı zamanlarda devletin ekonomik olarak sarsılmamasına rağmen idari alanda sarsılmasına neden olacak kararlar vermiştir. Pargalı İbrahim Paşa'nın idamı Şehzade Mustafa'nın katledilmesine kadar zincirleme birbirine bağlı olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin asabiyesini sarsıcı olmuştur.

Halk için gelecekteki adaletli padişah Şehzade Mustafa'ydı. Karşılaştığı entrikalar karşısında tuzağa düşen ve idam edilen Mustafa'nın ölümü üzerine kardeşi Selim'in tahta geçişi aslında Osmanlı Devleti'ni duraklama ya da çöküşe iten en büyük sebeplerden biriydi. Her ne kadar yükselme dönemi padişahları arasında Selim'inde yer aldığı görülse de Kanuni Sultan Süleyman'ın attığı temeller üzerine devletin sağlam inşa edilmesinden kaynaklıdır.

Asabiyetin kelime anlamı tam olarak açıklanamasa da devletleri yöneten hükümdarların aldıkları kararlara bağlı olduğunu görülmektedir. Bu yüzden hükümdar demek devletin devamlılığı demektir. İbn Haldun devleti bir insan vücuduna benzemektedir. Yanlış kararlar, iç karışıklıklar, devleti sömürmeye çalışan idari kadro insanı içten içe yiyen bir kurda benzetilebilir. Bir devlet kuruluşunda her ne kadar soy asabiyesi ile kurulsa da daha sonra neseb birliği ile birbirine bağlanır ve bu neseb birliğini oluşturan devletin yönetim sürecine tabii her insan asabiyenin artış ve azalışından sorumludur.

Kanuni Sultan Süleyman on üç büyük sefer ile savaş meydanında saltanat yıllarını sona erdirmiştir. Osmanlı Devleti'nin en parlak zamanı Kanuni Sultan Süleyman zamanı olduğu görülmektedir ve bu dönem birçok kitapta altın çağı olarak adlandırılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın askeri ve siyasi faaliyetleri sonucunda Osmanlı Devleti bir imparatorluk haline gelmiştir. İmparatorluğun altyapısının temelleri bu dönemde atılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman Avrupa'nın siyasi ve idari yapısından etkilenmiş Osmanlı Devleti modern Avrupa için bir örnek haline gelmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin idari yapısı bürokratik yapısının klasik haline gelişi ve iç politikada yeni gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bürokratik ayrıcalıklar sona ermiş 16. Yüzyıl Sultan Süleyman'ın altın çağı haline gelmiştir. Kırk altı yıllık hükümdarlık hayatında belirli dönemlerde olumsuzlukların tansiyonu yükselttiği ve ileriki yıllardaki asabiyesini olumsuz etkilediği görülmektedir. Padişahın şehzadeler ile olan husumetleri ve aile içi sıkıntılarının halka tezahür etmesi kimi zaman mali baskılar kimi zaman dini katılaşma ve idari kadrosunun vermiş oldu tepkiler ile asabiyede sarsıcı sonuçlar doğurmuştur.

Sultan Süleyman yaşadığı dönem boyunca hayırseverliği ve adaleti ile ön plandaydı yaptırmış olduğu vakıf ve hayratlar ile ön plana çıkmış ve birçok kalıcı eser bırakmıştır. Özellikle Mimar Sinan'a yaptırmış olduğu cami ve külliyeler İstanbul'un en önemli imparatorluk ihtişamını sergileyen yapılar arasında yer almaktadır. Süleymaniye Camii, Sultan Selim Camii, Cihangir için yaptırmış olduğu Cami, Mihrimah Sultan'ın Edirnekapı ve Üsküdar Camileri, Hürrem Sultan'ın Haseki Sultan Camii, Büyükçekmece Köprüsü ve Mevlana Türbesi bunlara örnektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.OSMANLI ASABİYESİNİN KURULUŞUNDAN YÜKSELİŞİNE ETKİ EDEN DİĞER ETKENLER

3.1.“Asabiye” ‘nin Kuruluşu ve Yapısı

Tarihte en önemli konulardan birisi devletlerin var oluşunun ve etkin şekilde devamlılığını sürdürebilmesinin yegâne temeli devletin siyasi ve idari yapısının o denli güçlü olması ile bağlantılıdır. Türklerin devlet/imparatorluk kurmasındaki en önemli özellik teşkilatçı bir ruha sahip olmalarıdır. Sadece idari açıdan değil sosyal ve ekonomik açıdan da burjuvaziyi benimsememiş halkla iç içe bir yapıyı tercih etmiştir. Tüm bu sebeplere dayanarak herhangi bir kuruluşun idari yapısının zarar görmesi ile bir kuruluşun bozulma süreci paralel ilerlemektedir. Tarih sahnesinde bu örneğe eş değer en çarpıcı örnek Osmanlı Devleti olmuştur.

İbn Haldun tarih, coğrafya, sosyoloji ve felsefe gibi daha birçok alanda bir idol olarak benimsenmiş Doğu coğrafyasının dünya ilmine kazandırdığı en önemli kişilerin başında gelmektedir. Sosyolojinin kurucusu olarak benimsenmiş ve devletlerin kuruluş, yükseliş ve çöküşleri üzerine teorilerle bilim dünyasına ışık tutmuştur. Kuruluş, yükseliş ve çöküş kuramları medeniyetleri, insan yapısını baz alarak açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı insan yapısı gibi devletlerde doğar gelişir ve ölürler. Devletlerde öncelikle doğarlar daha sonra zorunlu doğal yapılarından dolayı yükselirler daha sonra da bozulan ya da yozlaşan yapılarından dolayı asabiyeleri zayıflayarak çökerler.

İbn Haldun’a göre insanlar cemiyet halinde yaşamaya mecburdurlar. *“lnsanlann cemiyetler halinde yaşıyarak imar ettikleri yerlerde hayat seviyesinin yüksekliği ve alçaklıgı, nimet ve servetin azlığı ve çokluğu ülkelerin bayındırlığına, başka deyimle, istihsalin azlığına ve çokluğuna tâbidir.”* (Haldun, 1996: 274-275)

İbn Haldun teorisini açıklarken toplumsal gelişim ve değişimin önemini özellikle vurgular. Geçen yüzyıllar ve değişen şartlarla birlikte milletlerin ve

devletlerinde çağa ayak uydurmasının kaçınılmazdır. İnsanoğlu tek düze bir yapıda kalamaz değişim ve gelişim insanoğlunun bekası için şarttır. Milletler ve devletler de tek bir kural ve dindarlık üzerine şekillenemez. *"Her varlığın, takdir edilen çağında, yok olup gitmesi ve vücuda gelmesi mu hakkaktir. Bu Tanrı'nın varlıklar için koyduğu kanunu ve genel olan hikmetidir."* (Haldun, 1997: 96-97)

İbn Haldun Devletlerin yapısının bozulmasında ve sosyolojik değişimlerde hükümdara özel bir önem atfeder. Her hükümdarın zamanında yaşanan toplumsal değişmeler o dönemki hükümdarın yüzyılındaki gelenek ve göreneklerden kaynaklıdır. Okumuş'un da makalesinde belirttiği üzere "*halk, hükümdarların dini üzerine bulunur*." (Okumuş, 1999:185) Çünkü hükümdar devletin ümranını temsil eder. Ümranda yaşanan yozlaşma ve gerileme devleti ve halkını da etkiler böylece çöküş sürecine girilmiş olur. Milletler için sosyal bir hayat zorunludur. İnsanların da cemiyetler halinde yaşaması için yasaklar koyan ve yöneten bir hükümdarın bulunması şarttır. İbn Haldun'a göre bu hükümdar Allah tarafından koyulan şeriat hükümlerine dayanarak devletini ve milletini yönetir. İnananlar da Allah'ın elçisinin koyduğu yasaklara itaat ettikleri için hükümdara itaat etmelerini de vacip olarak görmektedir. *İbn Haldun devletlerin yönetim şeklini 3 gruba ayırmıştır. Akli, dini ve medeni siyaset. Akli siyaseti insanların kendi akılları ile ortaya koydukları kurallar çerçevesinde devletin yönetilmesi olarak tanımlarken, dini siyaseti Allah tarafından indirilen buyruklar doğrultusunda devletin yönetimi olarak tanımlamıştır* (Akıncı, Yardım, 2018:12) Hükümdar bazen de akli siyaseti kullanarak insan aklı ile koyulan kanunlar ile hükmeder. Halk ise hükümdarın hükmetme yeteneğinden dolayı bu kanunlara itaat eder. Ancak hükümdar halkına zulüm yapar ise hem devletini hem de ümranını çöküşe iter.

"...salih insanları ve doğru kimseleri sev hak ve doğru işlerinde eşrafa yardım et, zayıflara arka ol, kardeşlik haklarını yerine getir; bu yolla Tanrı'nın rızasını iste ve emirlerini ulula, ecir, sevap ve ahret saadetini ümit et; nefsinin kötü arzularına uymaktan ve zulüm yoluna sapmaktan sakın. Bu kötülüklerden bezmiş olduğunu tebaana anlat, tebaanı adaletle idare et ve adaletli siyasetle onları memnun et. Hak ile hükmet. Kendini hidayet yollarına götüren marifet ve bilgi ile iş gör, darıldığın vakit kendine sahip ol. Hilm ve vakardan ayrılma. Hiddetlenmekten, hafiflikten,

gurur ve kibirden sakın. 'Ben, herkesin bana teslim olduğu ve itaat ettiği bir sultanım, arzu ettiğim her nesneyi yapabilirim' demekten sakın." (Haldun, 1997:125-126)

İbn Haldun hükümdarın devletin varlığını halkın malını kişisel değerlerini neden göstermeksizin ihlal edilmesinin çöküşe neden olacağını savunmaktadır. İbn Haldun devletlerin değişim sürecini Mukaddime adlı eserinde ayet ve hadislerle destekleyerek devletlerinde doğup, gelişip öldüğünü açıklamıştır. Bu açıklamaya ise tavırlar nazariyesi adını vermiştir.

Tavırlar nazariyesinde beş tavır bulunmaktadır. İlk tavırda devletin asabiyesin güçlü olması için savaş yaptığı ve kazandığı, tahta geçtiği tavırdır. İkinci tavırda hükümdar cemiyetlere hükmetmeye başlar ve güçlenen asabiyesini sarsacak kişilere karşı önlem alır. Üçüncü tavırda ise devlet refah seviyesine ulaşmıştır. Zenginliğin sağladığı imkanlardan dolayı rahatlama evresidir. Dördüncü evre ise çöküşün hızlandığı barış tavrıdır. Bu tavır nazariyesinde hükümdar doyuma ulaşmış fetihleri yeterli görmüştür. Diğer devletler ile barış içerisinde yaşamaya başlaması asabiyesini sarsmaya başlar. Beşinci ve son evrede ise hükümdar devletin o vakte kadar doldurduğu hazinesini gösteriş uğruna harcar ve etrafında akıl aldığı güvenilir kişileri kaybetmeye başlar. Bu beş tavrın tüm devletlerde yaşandığının gözlemlenmesi İbn Haldun'u önemli bir kaynak haline getirmiştir. Ve bu tavırlar sonrasında devletin engellenemez çöküşü gerçekleşmiştir.

İbn Haldun'un bu beş evresinin temelinde bedevilik ve hadarilik yatmaktadır. Bedevilik kavimlerin yerleşik hayata geçmeden önceki evresidir. Belirli değişim ve dönüşümlerden sonra bedeviler yerleşik hayata geçiş yapar ve göçebe toplum cemiyet kurma isteği ile yerleşik hayata geçiş yapar, bunun bir sonraki evresi devletleşmedir. Asabiyesi güçlü olan devletler zayıf olanları hakimiyeti altına alır. Yerleşik hayata geçiş yani hadarilikle birlikte edinilen zenginlik sonrası refah ile asabiyet zayıflamaya başlar bu da devletin çökmesine sebep olur.

İbn Haldun insanların mülk edinmesi sonucunda mülkün doğasından dolayı refah içinde lük bir hayatı tercih edeceği gibi devletinde bu çizgiyi izlemesi halinde

çöküşe geçeceğini savunmuştur. Devletin çöküşü insanların yaşlanması gibidir. İnsan hayatın da doğal süreç tersine çevrilemeyecektir. Devlete yaşlanmaya ve yıpranmaya başladığında geri dönüşü çok zor bir yola girmiş demektir. Devletin çöküşü için bazı neden sonuç ilişkileri vardır. Sonucu devletin çöküşü olarak ele alındığında nedenler ya devletin başında bulunanlardan kaynaklıdır ya diğer devletlerin saldırısı/iç işlerine karışmasından kaynaklıdır ya da devletin altında yaşayan asabelerden kaynaklıdır.

Asabiyet yüzyıllardır farklı şekilde yorumlanmıştır. Çok net bir tanımı olmaması, muğlak olması farklı yorumlanmasına sebep olmuştur. Asabiyeti insan üzerinden anlatarak devletin organik yapısını açıklamaya çalışmıştır. Asabiyet olgusunu sadece nesep birliğine dayandırmak eksik olacaktır. Bir asabe güçlenecekse kendi kavmi ile hükmünü sürdürebilir. Asabiyetin devamlılığını sağlayacak kişiler hükümdarın kendi kavmidir. Yani toplumsal birliği sağlayacak bir olgu, arkadaşlık, din, ordu vs. gibi kavramlar asabiyeti güçlendirir. *"Devlet, çarçabuk bunların istilâlarına uğrar. Abbasî'ler devleti kurulurken. Peygamber ailesi taraftarlarının, Horasan'da zuhur edip, hep birlikte devlete sahip olmak üzere on yıl veyahut bundan daha fazla bir müddet, bir arada toplanarak çalıştıktan sonra Emevî'lerin kuvvetlerini kırarak zafer kazanmaları ve Emevî'ler devletini yıkmaları bunun bir örneğini teşkil eder."* (Haldun, 1997:111)

Kısaca İbn Haldun asabiyeyi sadece kan bağı ile açıklamaz. Asabiyet toplumsal hareketi besleyen bir dayanışma gücüdür. Asabiyet sadece kavimlere ait olmaz bir kişiye, hükümdara da ait olabilir. Topluluktaki en güçlü asabiye lidere yani hükümdara aittir. Devletin, cemiyetin üzerinde söz hakkı sahibi olması için bu durum gereklidir. Bu doğal durum tersine dönerse ve hükümdarlık asabiyesi güçlü olmayan bir hükümdara geçerse sonuç kaçınılmaz olarak asabiyesi güçlü olan devlet tarafından yok edilmek olacaktır.

İbn Haldun devletlerin ömrünü yüz yirmi yıl olduğunu söylediyse de bu durumun bazı etkenlerden dolayı değişebileceğine de değinmiştir. Özellikle devletin komşu güçleri, toprağının büyüklüğü asabiyesinin kuvveti veya zayıflığı başlıca etmenlerdendir. Mukaddime de bazı devletlerin ömrünün iki yüz yıldan fazla

olduğunu İbn Haldun kabul etmiştir. Yüz yirmi yıl devletlere biçtiği ortalama ömrüdür. (Haldun; 1996:454)

İbn Haldun'un en önemli devlet teorisyenleri arasında görülmesinin nedeni devletin kuruluşu ve çöküşü ile ilgili olan kavramlarını yani bedeviliği, hadariliği ve umranı mantık çerçevesinde sunmasıdır. Devletin çökmesinin başlıca nedenini umarının çökmesi ile açıklar. Umranın çökmesi demek toplumsal olayların devlette ne kadar işlevsel olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Umranın amacı refah bir hayattır. Umranın hedefine ulaşması demek devletin çöküşünün başlaması demektir. Refaha ve hadarete ulaşmış bir toplumda ahlak bozulmuştur. Ahlak toplumsal bir olgudur ve ahlakı bozulmuş toplum dinden uzaklaşmaya başlar. İnsanlığın bozulması insanın piramidin üst katmanından ayrılışı ve hayvan konumuna dönmesidir. İbn Haldun' Mukaddime'deki genel bakış açısına dayanarak bedevi yaşamda toplumu ahlak ve din açısından hadari toplumlara göre üstün görmektedir. Hadari toplumların refah ve lüksten dolayı yapay toplumlar olduğunu bedevi toplumların ise doğal olduğunu savunmaktadır. İbn Haldun aynı zamanda devletin asabiyesinin zayıflamasını ekonomiye de dayandırmaktadır. Devletin ayakta kalabilmesi için iki şart mevcuttur. İlki asabiyet ikincisi ise ekonomidir. "

"İdareleri altında bulunan tebaalarına, değerinden, fazla fiyatla mal ve eşya satmanın zararı, yurt ve şehirlerine getirilen mal ve ticaret eşyasını, istendikleri fiyatla, zorla satın almaktan daha zararlı olup, tebaanın yaşayışını altüst eder, ekonomik durumlarını büsbütün bozar. (Haldun, 1997:67)

*"Sultan, çabuk para toplamak maksadiyle bu gibi haksızlıklara başvururs*a, *hükümdarın ticaret mal ve eşyasından vergi ve harçlar alınmadığı için, hükümdarın kâr ve istifadesi tabiatiyle büyük olur. Vasıta edindiği tacir ve çiftçilere kârdan bir pay ayırır. Hükümdarlar, bu yolla zorla mal satın alarak, zorla tebaalarına satmanın, vergileri ve umumiyetle devletin gelirini eksilterek devleti büyük zararlara soktuğunu anlamazlar."* (Haldun, 1997:67)

Hükümdarlar devletin yozlaşmaması için vergi ve diğer gelirlerini kaçıran/azaltan veya zararı olanlara karşı durmalıdırlar.

Devlet ilk kurulduğu vakitlerde toplumdan toplanan mal ve paralar devletin gelişmesi için çaba harcayanlar arasında bölünür. Çünkü devleti kuran toplumdur devlet kuruluş aşamasında halkına mecburdur. Devletin bu vaktinde hükümdar halkı hükmü altına almak için paralarına ve mallarına dokunmaz ilk evrede tek gayesi tahta sahip olup hükmetmektir. Sadece devletin ve kendinin ihtiyaçlarını karşılamak için küçük bir pay kendisine tahsis eder gerisi devleti kurana yanı halka aittir. Hükümdarın hizmetinde vezirler, katipler ve azatlılar fakir olarak tanımlanmaktadır. Bütün şan, şeref ve paraları hükümdara aittir. Hükümdar devleti kuran uruğuna parayı pay ettiğinden bu evrede zengin değildir. Asabiyesini güçlendirip uruğunu hükmü altına aldıktan sonra savaş ganimetleri ve gelen vergileri halkına pay etmemeye başlar. Ekonomik güçleri kırıldığı için devlet üzerindeki etkileri de aynı orandan azalmaktadır. Azatlılar ve devlet sayesinde gelişen kişiler devlet bünyesinde idari işleri ve koruma işlerini paylaşırlar. Bu süreçten sonra devlet tüm gelirini devleti geliştirmek adına önemli işlerde kullanmak için hazine oluşturur. Paralar hazineden birikir, hükümdarın gücü ve şerefi artar. Hizmetinde bulunan azatlar, katipler ve vezirlerin de şan şöhreti artar aynı şekilde para toplamaya başlarlar.

Devletin kuruluş ve yükselişi son bulup çöküş zamanı geldiğinde devleti kuran uruğların durumu tersine dönmüş olur. Devlet asabiyesini kaybettiği zaman asiler ve devrimciler iktidarı ele geçirmeye çalışacağından hükümdar uruğ ve boylarına ihtiyaç duyacaktır. Hükümdar ise devletin yıkılacağında endişe duyduğu zaman devlet hazinesinden gelen paraları savaşabilecek yardımcılarına ve devleti savunacak olan uruğlara sarf eder. Tüm bunlardan dolayı masraflar artar ve hazine de çöküşe geçer. Mali durumun bozulması devletin çöküşünü hızlandıracaktır. Devletin paraya ihtiyacı artacak vergiler ve bağışlarda azalma meydana gelecek devlet idarecilerinin ve katiplerin dara düşmesi sonucu şan ve şeref azalacak böylece devletin eski refah ve bolluğu kalmayacaktır.

İbn Haldun'un öğretisi Osmanlı Devleti'nin olası bir çöküşe gitmesini engellemek amacıyla başvurdukları temel kaynaktı. İbn Haldun'un öğretisini savunan en önemli ilim adamları Naima, Cevdet Paşa, Kâtip Çelebi, Kınalızade Ali Efendi ve Taşköprüzade gibi önemli isimlerdir. Aralarından Naima İbn Haldun'u

üstat bilmiştir ve en önemli eseri Mukaddime'yi Türkçeye çevirmiştir. Mukaddimenin daha önceki belirli bölümleri Şeyhülislam Pirizade Mehmet Efendi ve Cevdet Paşa tarafından Türkçeye çevrilmişti.

Kınalızade Efendi sosyolojik çalışmalarıyla Haldun'dan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Kınalızade "İnsan nevi yaratılıştan medeni tabiatlıdır." diyerek beşerin tek başına bir hayat sürdüremeyeceğini yardımlaşarak birlikte bir topluluk oluşturması gerektiğini yansıtmıştır. İnsanların kendi akılları ile güçlenebileceğini ancak hayvanlar da bu durumun zorunlu olmadığını çünkü hayvanların akıl ve fikirlerinin olmadığını savunmuştur.

Çoğu filozof insanın doğası gereğince medeni olduğunu savunmuştur, işte medenilikten kasıt bir arada topluluk oluşturan sosyal bir canlı olmasıdır. İnsan tabiatını ve devlet tabiatını birbirine eş görmüştür. İnsanı ve doğayı var eden ateş, hava, su ve toprağı devleti ve toplumu var eden 4 sınıfa entegre etmiştir. Bilim ve ilim insan ruhuna su kadar gerekli olduğu için Ehl-i Kalem olarak adlandırılır. Ehl-i Şimşir ateş yani asker ve orduya denk gelmektedir. Hükümdar ve devletin koruyucusu konumundadır. Ruhların sağlığı ve toplumsal doyumu sağlaması açısından havaya karşılık tüccar ve sanatçılar gelmektedir. Toplumun tamamının iyiliğini toprak yani çiftçi ve köylü sınıfı sağlamaktadır. İnsanın sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi için dört elementin denge içinde olması gerekmektedir. Devletinde ömrünü uzun yıllar devam ettirebilmesi için bu dört unsurun/sınıfın uyum içerisinde yaşaması gerekmektedir. Bu görüşe göre eğer ki denge bozulursa devletin içinde kargaşa çıkar ve toplum bozulmaya başlar. Ancak Ali Efendi bu görüşünde organizmacı olduğu kadar devletin çöküşüne organizmacı yapıdan uzaklaşmıştır ve tedbir alınmasının devleti yıkılıştan kurtaracağını savunmaktadır. Bu düşünce İbn Haldun ile Ali Efendi'nin fikir ayrılığına düştüğünü göstermektedir.

3.2.Kapitülasyonlar ve Asabiye

Tarih sahnesinde toplumlar devlet sınırlarını açmış ve birbirleriyle etkileşim halinde olmuştur. Bu etkileşimden doğan ilişkiler dönemin ihtiyaçlarına göre farklılık göstermektedir. Bu ihtiyaçlar baz alınarak devletler birbirlerine birtakım

ayrıcalıklar sağlamıştır ve bu ayrıcalıkları kapitülasyon olarak adlandırmışlardır. Kapitülasyonlar sadece ticari alanda değil, devletin hukuki iktisadi siyasi ve idari alanlarını da etkileyen maddeler içermekteydi. Akdeniz'e kıyısı olan devletler için verilmiş kapitülasyonlar hakkındaki belgeler VI. ve XII. yüzyıllar arasına dayanmaktadır. İmtiyaz verilen belgeler kesin hüküm taşımaktaydı. Müslüman olmayan yabancılara karşı gemilerin onarımı ya da yargılama gibi ticari veya hukuki imtiyazlar sağlıyordu. Başlarda sağlanan bu imtiyazlar devletin uluslararası alandaki ekonomik ve siyasi faaliyetlerinde olumlu bir çerçeve çizse de artan istekler sonucunda verilen imtiyazlar olumsuzluklara neden olmuştur. Osmanlı Devleti sınırlarında ticari faaliyeti canlı tutabilmek için kendinden önceki Anadolu Selçuklular, Bizans ve Memlüklüler tarafından Ceneviz ve Venedik'e sağlanan ayrıcalıkları devam ettirmişlerdir.

Yabancılarla sağlanan bu ittifak Osmanlı Devleti'nin gelişimi açısından da önemliydi. Ülkede az bulunan kalay, çelik kumaş ve benzeri ürünlerin ülkeye girişini sağladığı gibi ticaretinin yapılmasına da imkân sağlıyordu. Osmanlı'da yaşayan yabancılar kendilerini temsil edecek konsolu seçebilme yetkisine sahipti ve bu seçilen kişiler padişah tarafından resmen tanınırdı.

Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Boğazını ele geçirmesiyle birlikte Deniz ticaretini kontrol altına aldığı görülmektedir. Tarih sahnesinde ilk kapitülasyon Çanakkale Boğazı'nın ele geçirilmesinden sonra 1365 yılında Reguza Cumhuriyetine verilmiştir. Osmanlı Devleti Avrupa'ya doğru sınırlarını genişletme ve asabiyesini güçlendirme politikası izlediği dönemlerde Edirne'yi fethetmiştir. Edirne'nin sınırlara katılmasından sonra Venedik Osmanlı Devleti'nden bazı imtiyazlar sağlamak amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti tarıma dayalı bir devlettir. 1384 yılında Osmanlı Devleti'nden Venedik hububat ithal etmek istemiş ve Osmanlı sınırlarında ticari bir merkez kurmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu süreçte Venedik başarılı bir politika izlemiş 1387'de Cenova'ya 1419'da Venedik'e kapitülasyonlar onaylanmıştır.

Fatih Sultan Mehmet ve Beyazıt döneminde Venedik'in ticari alanları genişletilmiş Kefe ve Trabzon'da da serbest ticaret yapmasının önü açılmıştır. Yavuz

Sultan Selim döneminde Osmanlı sınırlarına katılan Mısır ve Suriye'nin ele geçirilmesi ile burada hüküm süren Memlük Devleti'nin Venedik'e verdiği ticari imtiyazlar Osmanlı devleti tarafından da devam ettirilmiştir. Süreç içerisinde Venedik'e diye sağlanan bu kapitülasyonlar tüm Osmanlı Devleti'ne yayılmıştır. Başlarda kapitülasyonlar Osmanlı devleti ve padişahları tarafından Avrupa devletlerine bir lütuf olarak bahşedilmiştir.

Diğer yandan Kanuni Sultan Süleyman 1528 yılında Mısır'da Fransızlara Memlükler döneminde verilen imtiyazları tekrardan yenilemiştir. Anlaşma dahilinde yenilenen bu ayrıcalıklar Osmanlı padişahları açısından kendilerinden farklı bir hayat süren Hristiyanlar için bir ödüldü ve istedikleri zaman bu ödülü geri alabilirlerdi. Başlarda bir ödül, bir lütuf olarak verilen bu kapitülasyonlar Batılı devletlerin asabiyelerini güçlendirmeleri, güçlü bir devlet haline gelmeleri ve Osmanlı'nın yaşadığı hem ekonomik hem idari sıkıntılar hem de iç karışıklıklar sebebiyle sarsılan asabiyesi karşısında Osmanlı Devleti'nin ve halkının aleyhine bir şekilde işlemiştir.

Osmanlı Devleti'nde birçok kapitülasyon antlaşması yapılmasına rağmen en bilinen kapitülasyon antlaşması Şubat 1536 da Damat İbrahim Paşa ve Fransız Kralı I. François 'in elçisi Jean de la Forest arasında yapılmıştır. (Koçu, 1934:402)

Bu anlaşma 17 maddelik dostluk ve ticaret anlaşmasıdır ve anlaşmanın konuları ticaret serbestliği, denizlerde nakliye hizmeti verebilme, esaret, mal ve can güvenliği, korsanlık ve adli hükümler başlıkları altında toplanmaktadır. Anlaşmanın sonunda Fransız vatandaşları hakkında çıkan davalarda Osmanlı Devleti tarafından ticaret ve ikamet serbestliği kefalet altına alınacaktı. Ayrıca Fransızlar vergilerden anlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren 10 yıl süresince kurtulacaktı.

Kapitülasyonlar bugünkü devletler arası hukuka göre ayrıcalık konumunda olduğundan bağımsız devletler hukukuna aykırıdır. Kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'nin en kudretli döneminde verilmiştir, anlaşmalar tek taraflı olarak yapılmış karşı devleti okuma fırsatı dahi verilmemiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın I. François'e hitabı Osmanlı Devleti'ni yüceltecek Fransa'yı küçümseyecek bir tarzdadır ve I. François'i Sadrazamı Makbul İbrahim Paşa seviyesinde kabul etmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Mısır fethinden sonra artan vergilerden dolayı zarar gören Fransız ticareti kapitülasyonların devam ettirilmesini talep etmiştir. Osmanlı devleti 1569 yılında Kıbrıs seferi için bir hazırlık planlamaktaydı ve planlanan bu sefer dolayısıyla siyasi ilişkileri geliştirmek adına kapitülasyon vermeyi kabul etmiştir. Doğu Akdeniz'de Fransa'ya bu ayrıcalıkların verilmesinden sonra Avrupa'nın birçok devleti Fransız bayrağı altında ticaret yapmıştır ancak III. Murat döneminde Fransa'nın İspanya ve Almanya ile yakınlaşması üzerine III. Murat İngiliz tüccarlar ile yakın ilişkilere girmiştir. III. Murat döneminden İngiliz tüccarlar Moskova, Hürmüz Boğazı arasında bir ticaret rotası kurmayı amaçlamıştır ancak bu proje Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'ın topraklarına katması ile suya düşmüştür.

1575 yılında İngiliz kraliçesi Elizabeth Osmanlı Devleti'ne elçiler göndermiş ve Fransızlara benzer kapitülasyonların kendi devletine de verilmesini talep etmiş ve başarılı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde bazı devlet adamları İngiltere'nin dostluğuna önem vermekteydi. İspanya ile ilişkileri gergin olan Osmanlı devleti İngiltere'ye bu dönemde daha fazla yakınlık göstermiştir. Fransa ile İngiltere aynı ticari ayrıcalıklara sahip olunca aralarında bir rekabet oluştu. 1581 yılında Fransızlar Osmanlı Devleti'nden aldıkları kapitülasyonlar için anlaşmayı yeniden imzalamasına rağmen İngiltere Almanya bayrağı altında ticaret yapmayı seçmiştir. Osmanlı Devleti iki devletin yakınlaşmaması amacıyla Fransızlara verdiği ayrıcalıkları Almanya'ya da vermiş böylece Almanya Fransa ve İngiltere rekabetini canlandırmıştır.

Her devlet kurulduğu süreç içerisinde kendinden önceki devletin tavırlarından doğmaktadır. İbn Haldun bu duruma Mukaddime' de yer vermiştir.

Devletler, biri arkasından diğeri kurulmaya devam ettikçe, başkalık ve değişiklik artar, nihayet örf ve âdetler büsbütün değişir. Kavimler ve uruğlar birbiri arkasından devletler kurdukça ve hükümdarlar gelip geçtikçe, örf, âdet ve haller de başkalıklar ve değişiklikler husule gelmekte devam eder." (Haldun, 1996: 68-69)

Osmanlı devleti 13. Yüzyılda kurulduğu vakitlerde çevresindeki devletlerde kapitülasyon sistemi mevcuttu ve bu sistem toplumlar arası bir adet haline gelmişti.

Osmanlı devleti kurulurken Bizans Selçuklu ve Arap Devletleri'nin kültür, ekonomi ve toplumsal idare gibi konularını kendi bünyesinde barındırmıştır. Bizans Devleti iyi bir siyaset sürdürebilmek adına bazı ülkelere kapitülasyonlar vermiştir. Selçuklu Devleti, Arap ülkeleri yabancı devletlere bazı imtiyazlar tanımıştı. Osmanlı Devleti bu bölgelerde egemenliği ele alınca kapitülasyonlar da Osmanlı Devleti'ne sirayet etmiş oldu. (Köprülü, 1931: 165'ten aktaran Nebioğlu, 1986: 10)

Kapitülasyonların verilmesindeki nedenlerden birisi de İslamiyet'in yabancılara karşı hoşgörüsü olarak söylenmektedir. Osmanlı Devleti'nde İslam hukuku geçerlidir ve sadece Müslümanlar üzerinde uygulanabilir. Osmanlı'da bu sebepten dolayı Müslüman olmayan vatandaşlarına yani Hristiyan, Musevi ve diğerlerine kendi dinlerinin kuralları çerçevesinde yargılanması için bu imtiyazları vermiştir. Yani Osmanlı Devleti'nde yaşayan Avrupalı vatandaşlar için bağlı bulunduğu devletin yasalarına uygun olarak davranma şartı verilmiş bu da Osmanlı Devleti'nin İslamiyet'teki hoşgörü esasına dayandırılmıştır.

Ekonomik açıdan bakıldığında Avrupalı tacirlerin Osmanlı Devleti'nden geçirdiği ürünlerden mali kaynak sağlanması amaçlanmıştır. Diğer bir nedeni ise siyasidir. Osmanlı Devleti Avrupa ile siyasi anlamda dost olup Avrupa Hristiyan birliğini engellemeyi amaçlamıştır. Avrupalı devletler üzerinde Papa'nın güçlü bir etkisi bulunmaktaydı. Hristiyan Birliği'nin sağlanması için Osmanlı Devleti sağladığı kapitülasyonlar ile Avrupa'daki Hristiyan birliğini bozmuştur.

Osmanlı'da kapitülasyonlar verilirken, ilk vakitlerde gümrük vergileri konusunda herhangi bir madde ya da oran belirlenmemiştir. Ancak II Mehmet gümrük vergisini %2 den, %5 a çıkarmış. 10. ve 16. yüzyıllarda alınan %5'lik gümrük vergisi malın cinsini ve ithalatçının seviyesine bağlı olarak %9'lara kadar çıkmıştır. Tüm bunlara bakıldığında Osmanlı'nın kuruluşu esnasında kapitülasyonların var oldu söylenebilir. Kapitülasyon sisteminde herhangi bir değişikliğe gidilmeden direkt olarak alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde diğer uyruktan vatandaşların aldığı haklar imtiyaz verilen devletteki Osmanlı vatandaşları için de geçerliydi.

Osmanlı Devleti 15 ve 16. yüzyıllarda günümüz koşullarıyla kıyaslanabilecek dış ticaret faaliyetleri yürütmemekteydi. 15-16 yüzyılın teknolojik açıdan yetersizliği uzak mesafelerle yapılan ticareti baltalıyordu. Osmanlı Devleti o günün koşullarında iyi iaşe politikası uyguluyordu. Bu politika ülkenin içindeki tüm vatandaşların ürünlere bol ve uygun fiyatlarla ulaşmasını sağlayan bir politikaydı. Bu sebeple ihracat özellikle sıkıntıya girmişti. İaşe politikası ile devlet malları ülke içerisinde tutarak kıtlık gibi felaketlerden korunmayı hedefliyordu. İhracatın yanında ithalat daha fazla desteklenmekteydi. Hammadde, gıda ve lüks tüketim malları ülkeye ithalat yoluyla girmekteydi. Bu sıralarda Avrupa'da Merkantilizm politikası yürütülmekteydi, Merkantilizm Osmanlı'nın yürüttüğü politikanın tersine ithalatı sınırlandırmayı, ihracatı arttırmayı amaçlamaktaydı. Osmanlı sadece değerli madenler konusunda Merkantilizme benzer bir politika yürütmüş ve madenlerin ülke hazinesinde kalmasını istemiştir.

İmparatorluk dış ticaretini Doğu Akdeniz ve Ortadoğu yürütmekteydi. Bu bölgeler Osmanlı Devleti'nin siyasi ilişkilerinde de etki edici güce sahip olmuştur. Doğu bölgesindeki ticari ilişkiler İranlılarla olan savaşlardan dolayı zarar görürken Doğu Akdeniz'de Osmanlı'nın Venedik ile girdiği mücadelenin amacı Venedik ticari üstünlüğünü yok etmekti. Bunun için Osmanlı Devleti Venedik'in düşmanı olan Ceneviz ve Floransa'ya ticari imtiyazlar sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı bu ekonomik politikalar aslında bir devletin bağımsız olması adına yürüttüğü politikalar olarak adlandırılabilir. İhracatı kısıtlayıp halkının temel yaşam koşullarına kolayca ulaşmasını sağlaması halkın devlete olan inancını pekiştirmiş asabiyesini güçlendirmiştir.

Osmanlı Devleti, Venedik ile olan karşılaşmasında yanlış bir politika izlemiş Venedik için Ceneviz ve Floransa'ya karşı asabiyesini güçsüz olarak göstermiştir. Osmanlı dış ticarette genişleme politikası izlerken, Akdeniz bölgesinin büyük bir kısmı ile ticaret yapmaya başlamıştır. Bu süreçte ticaretine ambargo koymaya çalışan Rodos ile ciddi bir mücadele içine girmiştir. Rodos'un tacizleri sonucunda Osmanlı Devleti Rodos'un fethini mecburi olarak görmüştür. Osmanlı Devleti toprak fethetmesiyle birlikte birçok ticari üstüne de sahip olmuştur. Buna örnek olarak

Karadeniz'in ticaretinin, İstanbul'un fethi sonrası Avrupalı ülkeler yerine Osmanlı'nın himayesine girmesi ile ticari alanda üstünlüğünü sağlamış ve bir devletin ekonomik olarak üstün olması asabiyesini güçlendirmiştir.

Osmanlı Devleti Avrupalı devletlere birtakım imtiyazlar sağlamıştır. İmtiyazların belirli amaçları vardır ancak en önemlisi Akdeniz Bölgesi'nde ticaretin hareketliliğini sağlamaktadır. Bu kapitülasyonlar sadece ticareti canlandırmak için değil aynı zamanda müttefik arayışından da kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı yanında yardımcı bir güç bulunması adına bu kapitülasyonlara onay vermiştir.

Kapitülasyonların verildiği ilk zamanlara bakacak olursak Orhan Bey zamanına dayanmaktadır. Venediklilerin karşısında durması için Cenevizlilere bu imtiyaz verilmiştir ancak ekonomik ve siyasi alanda asabiyenin zayıfladığı II. Mehmet döneminde görülmektedir. Osmanlı Devleti kendi iç karışıklıklarından dolayı Venedik'in bir saldırı yapmasına engellemek istemiş, bu yüzden %2 gümrük vergisinden af ve İstanbul'da ikamet etme gibi ayrıcalıklar sağlamıştır. Venedik II. Beyazıt döneminde daha fazla ayrıcalık ile ticaret yapmaya başlamıştır. Kefe ve Trabzon'da Venedik'e serbest ticaret hakkı tanınmıştır. Bu ayrıcalıklar Yavuz Sultan Selim zamanında da devam etmiştir.

İlk zamanlarda batılı devlete verilen bu ayrıcalıklar Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruyacak şekildeydi Zaman geçtikçe verilen bu imtiyazlar Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa'ya tanıdığı haklar ile farklı bir şekil aldı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransız ticaret adamları ile Türkler aynı oranda vergi ödeyecek konuma gelmişlerdir. Kanuni'nin verdiği bu kapitülasyon kendinden sonraki tüm padişahlar tarafından kabul edilecektir şeklinde imzalanmıştır. İbn Haldun'a göre asabiyet bir kez sarsılmaya başladığında devamı gelmektedir. İster siyasi ister ekonomik olsun, verilen bir imtiyaz diğer bir imtiyazı doğurmuş ve ekonomik alandaki özgürlük sınırlandırılmıştır. Bir devlet başka bir devlet karşısındaki üstünlüğünü kaybetmesi durumunda asabiyesini tekrar güçlendirmesi çok zor bir durumdur.

Peki neden Osmanlı Devleti gibi güçlü bir devlet kapitülasyon vermekteydi? Bu ayrıcalıkların verilmesi 3 kategori altında verilebilir;

İlk olarak yasaların kişiselliği ilkesi baz alınmış olabilir. Bu ilke baz alındığına her vatandaş kendi devletinin yasaları ile yargılanabilir ve kendi devletinin kanunları uygulanır. Avrupa için bu durum 19. Yüzyılda değişmesine rağmen 14 ve 15. yüzyıllarda kapitülasyonlarını devam ettirebilmek için kendi yurttaşlarına kendi devletlerinin kanunlarını uygulamıştır.

İkinci bir neden ise İslamiyet'i benimsemiş ve bir İslam devleti olmasından kaynaklıdır. İyi bir hükümdar devleti dinin gereklerine göre yöneten bir hükümdardır. İslam dini de yabancılara karşı hoşgörü içerisinde olmayı öğütler. İslam Hukuk'u yalnızca Müslümanlar üzerinde uygulandığı için İslamiyet dini dışındakilere kendi devletlerinin yasaları uygulanmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti bu ayrıcalıklardan kendi halkını hariç tutmuştur. Bu durumda ehl-i kitap olan yabancıların Osmanlı halkından daha fazla ayrıcalığa sahip olması sebebiyle halkın devlete olan güveni sarsılmaya başlayacaktır.

Üçüncü ve aslında Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon vermesindeki en önemli sebep ekonomik ve siyasi amaçtır. Ekonomik amaç Osmanlı Devleti'nin sınırlarından transit geçen yükler ve ihracatı yapılan ürünlerden mali açıdan hazineyi doyurmasıdır. Siyaseten belirledikleri strateji aslında asabiyesini korumaya yöneliktir. Ülkenin sınırlarını korumak ve Avrupa'da olası bir birliğin önüne geçip Osmanlı topraklarına karşı devletlerin ittifak yapmasını engellemektir. Çünkü devletler ekonomik avantajlarını kaybetmemek için birçok emellerinden vazgeçebilirler. Buna örnek olarak Osmanlı Devleti Venedik ile mücadele ederken, diğer taraftan İtalyan olan Cenova ile ittifak kurabilmek adına Orhan Bey döneminde Manisa'daki şap tekilinin işletmesini vermiştir. Şap tekeli Avrupa'nın tekstili için önemli bir hammaddeydi. Burada Osmanlı'nın asabiyesini korumak adına bazı imtiyazlar verirken her zaman savaş ile kazanılmayacağını bazen psikolojik olarak da harekât düzenlenip kazanılabileceğini göstermektedir.

3.2.1.Sınırlı Ayrıcalıklar Verilmesi

Osmanlılarda kapitülasyonlar üç devrede ele alınabilir ancak Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve yükselişi kapsamında ilgilenilecek iki dönem vardır. Bu dönemlerden birincisi ilk defa kapitülasyonların verilmesi yani ilk ekonomik asabiyetin kırılmasıdır. İkinci dönem ise kapitülasyonlara geniş ayrıcalıkların eklendiği dönemdir. Geniş ayrıcalıkların tanınması Osmanlı Devleti'ni cihan imparatorluğu durumuna getiren Kanuni Sultan Süleyman tarafından Fransızlara verilmiştir. Topraklarına toprak katıp, daha sonra bazı yanlış kararlar sonrasında devletin asabiyesinin sarsılması adına temelleri atan kişi de Kanuni'dir. Çünkü yaptığı anlaşma uyarınca Fransızlarla yaptığı bu anlaşmayı kendisinden sonraki hükümdarlarında imzalayacağını taahhüt etmiştir.

Osmanlılarda verilen ilk kapitülasyon Cenevizlilere olmasına rağmen buna ait bir belge yoktur. Belgesi yok olduktan sonra 1387 yılında yeniden kapitülasyonlar tanınması adına anlaşma yapmışlardır. Menteşe Beyliği 1311'li yıllarda Rodos'a birtakım imtiyazlar tanımıştı, daha sonra Osmanlılar tarafından asabiyesi yıkılıp topraklarına katılan bu beyliğin yapmış olduğu anlaşma devam ettirilmiştir. Sonraki süreçlerde İtalyan Devletlerine 1411-1446 yılları arasında çeşitli haklar tanındığı bilinmektedir.

İstanbul'un fethi ile Avrupa'ya karşı gücünü gösteren Fatih Sultan Mehmet Bizans İmparatorluğu'nda daha önceden yaşayan Cenevizli halkın kapitülasyonlarını kaldırmamıştır. Fatihten sonra da II. Bayezid döneminde de ticari ayrıcalıklar devam etmiş Venedik, Napoli, Fransız ve Katalan tüccarlara da ayrıcalık tanınmıştır. Yavuz Sultan Selim'de İtalyanlara karşı Haçlı Birliğini engellemek adına imtiyazlarına devam etmiş ve 1512 yılında Ragasa Cumhuriyeti'ne önceden tanınan hakların tanınmasını sağlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı ele geçirmesi devletin dini ve siyasi açıdan asabiyesini güçlendirirken burada Memlükler'den daha önce ayrıcalık tanınan Fransız tacirlerin haklarını devam ettirerek aslında bir hoşgörü ortamı ile asabiyesini korumaya çalışmıştır. Ekonomik alanda devletleri güçlendirecek imtiyazlar günümüzden bugüne kadar verilmiştir ancak önemli olan bu imtiyazların sınırlarıdır. Sınırlar genişlemeye başladıkça asabiyette kırılmalar meydana gelir ve

daha güçlü ekonomisi olan devlet daha çok askeri daha çok mühimmatı ile daha çok imtiyaz veren devleti boyunduruğu altına almış olur.

Tanınan bu kapitülasyonların ortak özellikleri bulunmaktadır. İmtiyazlar ya bölgesel olarak sınırlıdır ya da verilen ayrıcalıklar sınırlıdır. Verilen bu imtiyazlar ile Osmanlı Devleti henüz Batı devletleri karşısında kötü bir duruma düşmemiştir. Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu dönem denilebilecek zamanlarda neredeyse her devletin ticareti canlandırmak adına birbirine kapitülasyonlar sağladığı bilinmektedir.

3.2.2.Geniş İmtiyazlar Tanınması

Geniş kapsamlı ayrıcalıkların tanıması dönemi Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ile başlamıştır. Bu süreç içerisinde Kanuni'nin yaptığı anlaşma belirleyici rol oynamıştır, anlaşma 1535 yılında İstanbul'da I. François ve Sultan Süleyman arasında imzalanmıştır.

1535 yılında imzalanan bu anlaşmanın arkasında daha farklı sebepler yatmaktadır. Bu dönemde Şarl Ken Avrupa'nın büyük bir kısmına hükmediyordu. İtalya ve İspanya'nın belirli bir kısmı, Fransa'nın Kuzey ve Doğu bölgelerindeki topraklar ve Avusturya'ya hükmediyordu. Fransa bu durumdan Şarl Ken Alman İmparatoru olunca rahatsız olmaya başladı. Sınırlarının korumak her hükümdarın asabiyesini sağlam tutmak için yapması gereken bir yoldur. Ancak tarih sahnesine Fransa ve Avusturya Hanedan Mücadelesi olarak geçen zaman diliminde I. François, Şarl Ken'in eline esir düşmüştür. Zor şartlar altında yaşayan François'e ağır şartlar içeren bir anlaşma imzalatılmıştır. François'in yokluğunda annesi tahta vekil olarak geçmiş ve Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemiştir. Kanuni 1526 yılında Mohaç Meydan Muharebesi ile Şarl Ken'e karşı savaşı kazanmış ve Şarl Ken'i François ile barış anlaşması yapmaya mecbur bırakmıştır. I. François Fransa'ya döner dönmez imzaladığı anlaşmanın yükümlülüklerini üzerinden atmaya çalışmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'a Şarl Ken aralarında ticaret ve dostluk anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma siyasi bir hüküm içermemektedir tamamen ticari bir anlaşmadır. Bu anlaşma Osmanlı'nın güçlü ve kudretli bir devlet olduğunu gözler önüne sermektedir. Asabiyesini kaybetmiş bir devlet/hükümdar asabiyesi güçlü olan

bir devletten yardım istemiştir. Burada Avrupa'nın menfaatleri gereğince siyasi bütünlüğünü korumak adına yeri geldiğinde nasıl bir davranış içerisinde olacağına kanıt olarak gösterilebilir.

Yapılan anlaşma şunu göstermektedir. Osmanlı sınırlarında Fransız tacirler Türkler ile aynı oranda vergi ödeyeceklerdi ve Türkler de Fransız topraklarında aynı haklara sahip olacaktı. Ek olarak Fransızlar temsili mahkemeler kurabilecek ve Osmanlı Devleti bu temsili mahkemelerin verdikleri kararlara uyum sağlayacaktı. Ayrıca Fransızlara dini özgürlük sağlanması da garanti altına alınmıştı. Fransa kendisi için kutsal yerlerin koruyuculuğunu üstlenebilecekti. Böylece Doğu Akdeniz'de Katolikler Fransa'nın dini asabiyesi altına girmiş bulunmaktaydı. Akdeniz'de elde ettikleri bir diğer haklarda ticaret gemileri üzerinedir, güvenlik gereği gemiler Fransız bayrağı çekebilecekti. Anlaşmaya göre Fransızlar ilk defa Osmanlı topraklarında elçi bulundurabilecekti.

Fransa böylelikle İstanbul için en güçlü yabancı devlet konumuna gelmiştir. Ancak bu anlaşmayı ileriki zamanlarda kötüye kullanmış Avrupa devletlerinin Osmanlı devleti üzerinde çıkar sağlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın asabiye sarsıcı kararı anlaşmanın diğer hükümdarlar tarafından da devam ettirilmesi olarak söylenebilir. Bundan sonraki süreçte II. Selim, III. Murat, III. Mehmet ve I. Ahmet bu anlaşmayı yenilemiştir ancak bu anlaşmanın devletin asabiyesine çok fazla sarstığı gerekçesiyle Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa IV. Mehmet döneminde imzalanmasını geciktirmiştir. 1604 yılında imzalanan bu anlaşmayı 1673 yılına kadar geciktirmeyi başarmıştır.

1535 yılında kapitülasyon antlaşması Osmanlı Devleti'ne ileride daha büyük sıkıntılar çıkarabilecek bir anlaşma olmasından dolayı önemlidir. Osmanlı devleti bu süreç içerisinde Fransa'dan başka İngiltere'ye de bazı imtiyazlar tanımıştır.

3.3.Kapitülasyon Düzeni ve Kapsamı Hakkında

Osmanlı Devleti yabancı vatandaşlarına tanıdığı imtiyazlar 3 başlık atında incelenecektir.

3.3.1. Adli Konularda Tanınan Ayrıcalıklar ve Asabiye

1535 yılında geniş şapka kapitülasyonların tanınmasında aynı uyruktan yabancılar ve ayrı uyruktan yabancılar arasında görülen davaların yanı sıra Osmanlı uyruklu vatandaşlar ve yabancılar arasındaki davaların görülmesine göre de farklı durumlar ortaya çıkmaktadır. Aynı uyruktan olan yabancılar arasında davalar görülürken ceza ya da ticaret hakkında davalar olup olmadığına bakılmaksızın tek yetkili mercie bağlı oldukları devletin büyükelçiliği ya da konsolosluğudur. Ayrı uyruktan yabancılar davası görülürken konsolosluk mahkemeleri oluşturulmaktadır, ancak Osmanlı Devleti kendi ülkesinde yaşadıkları amacıyla davada 2 üyesini bulundurmaktaydı. Böylece kendisine karşı oluşabilecek karşı tutumu ve karşı kararları denetleye bilmekteydi. Aynı uyruktan yabancılar kendi aralarında anlaşma yapsalar dahi bu mahkemeler Osmanlı mahkemeleri tarafınca görülemez durumdaydı. Ek olarak davada ceza ya da ticari olarak suçlu bulunan kişi kendi Devleti'nin hapishanesinde ceza çekmesi gerekmekteydi. İşlenen suç ile ilgili Osmanlı Devleti'nin tutuklama yetkisi bulunmamaktaydı. Tutuklama yetkisi bağlı bulunduğu devletin konsolosluğunu aitti ayrı uyruktan yabancılar arasındaki davalara bakılırken iki ayrı devlet davayı kendi konsolosluklarında birinde görebilirdi ancak taraflar anlaşamaz ise Mecelleye göre dava görülürdü. Bu durum şu anlama gelmekteydi; eğer dava bir ceza davası ise suçu işleyenin devletinin mahkemesinde o dava görülürdü fakat hukuk ya da ticaret davası olması durumunda dava eden kişinin konsolosluk mahkemesi yetkili mercii konumundaydı. Hukuk ve ticaret davalarında Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü koyduğu bir nokta bulunmaktaydı. Hukuk ve ticaret davalarında karşılıklı anlaşma bulunması durumunda Osmanlı devleti mahkemelerinde bu davalar görülebilmekteydi.

Uyruğu Osmanlı Devleti'nden olan bir kişiyle yabancı devletten olan bir kişi arasındaki davalar ceza davası olması durumunda kesinlikle Osmanlı mahkemeler

tarafından görülmekteydi. Davanın bir hukuk ya da ticaret davası olması durumunda Osmanlı mahkemelerinin yetkili olması gerekmekteydi. Ancak bu durumun bir istisnası bulunmaktadır; karma mahkemelerin oldu büyük şehirlerde örneğin İstanbul'da ticaret davaları eğer bin kuruşu aşıyor ise davalar karma mahkemeler tarafından görülürdü. Karma mahkemelerde Osmanlı devleti daha üstün konumda olabilmek amacıyla iki yabancı yargıca karşı üç Osmanlı yargıcı bulundurmaktaydı. Eğer davanı konusu bin kuruştan az ise yetkili mercii Osmanlı mahkemesiydi. (Pamir, 2002; 92) Osmanlı devleti kendi asabiyesini ve kendi vatandaşını korumak amacıyla taşınmazlara konu davalarda kendisine tek yetkili mahkeme olarak belirlenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde yabancıların taşınmaz bir mala sahip olma yetkisi yoktu, bu madde 1867 yılından sonra uygulanmaya başlamıştır. Eğer bir yabancı Osmanlı mahkemelerinde suçlu bulunursa aldığı cezayı kendi devletinin hapishanesinde çekecekti.

3.3.2. Ticari Konularda Tanınan Ayrıcalıklar ve Asabiye

Ticari ve mali konulara gelindiğinde müsteminlere yani Osmanlı Devleti'nde güvenliği garanti altına alınarak yaşayan ve tüccar olan kişilere ticaret serbestliği tanınmıştır. Bu konuda Osmanlı vatandaşından ileride olduğu bir konuya, alkollü içecekler konusuna bakılacak olunursa; Osmanlı Devleti'nde kapitülasyon hakkı verilmiş olan vatandaşlar şarap ithal etme ve evlerinde üretme hakkına sahiptir. Ayrıca bu müsteminlerin Osmanlı Devleti'ne giriş çıkışlarında herhangi bir kısıt bulunmamaktaydı, can ve mal güvenliği garanti altına alınmıştı. Müsteminler köle olarak alınıp satılamaz mallarına el koyulamaz ya da ancak yasak madde bulundurulması durumunda soruşturma geçirebilirlerdi. Ayrıca müsteminler kapitülasyonlar gereği denizde de serbest ticaret ilkesinden faydalanmaktaydı. Fakat Müslümanların gemilerine saldırmama koşulları bulunmaktaydı. Burada Osmanlı Devleti'nin hem kendi ticaretini hem de vatandaşların hayatlarını korumak amacıyla kendi asabiyesini sarsmamak adına bir madde koyduğu görülebilir.

Ancak kapitülasyonlar bir süre sonra Osmanlı Devleti'ni zor bir duruma sokmuştur. Müstemin tacirler ticarette serbestliğe sahipti, yasak maddeler haricinde bütün ticareti serbestçe yapabilirdi. Osmanlının sınırları dahilinde balık avlayabilir,

mercan avlayabilirdi. Asıl kötü süreç Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri kazanç ile kendi devletlerinin hazinesini doldurmalarıydı. Kabotaj hakkı Türklere değil, kapitülasyon verilmiş yabancıları aitti. Türkler kendi limanlarında serbest şekilde yolcu ve eşya taşıyamıyorlardı. Kapitülasyonlar artık Osmanlı Devleti tarafından da kontrol edilemez boyutlara ulaşmıştır. Devlet güçleri yabancıların otel, birane ve meyhanelerine konsolosluktan bir temsilci atanmadığı sürece müdahale edemez duruma gelmiştir.

Müsteminlerin kapitülasyon maddelerinde hangi vergilerden muaf tutulacağı belirlenmediği için haraç ve cizye vergileri de alınmamıştır. Bu durum incelendiğinde asabiyenin sarsıldığını gözlemlenmektedir.

İdareleri altında bulunan tebaalarına, değerinden fazla fiyatla mal ve eşya satmanın zararı, yurt ve şehirlerine getirilen mal ve ticaret eşyasını, istendikleri fiyatla, zorla satın almaktan daha zararlı olup, tebaanın yaşayışını altüst eder, ekonomik durumlarını büsbütün bozar. (Haldun, 1997:67)

3.3.3. İdari Konularda Tanınan Ayrıcalıklar ve Asabiye

Yasakçının (hükümet kuvvetinin) bulunmasını zarurî kılan düşmanlık ve tecavüz insanın tabiatından olduğu için, İçtimaî hayat, yasakçı olan devletten başka düzenini muhafaza edemez. Bundan dolayı şeriatın hüküm ve kaidelerine veyahut aklî kanunlara göre cemiyetleri idare eden İçtimaî ve İdarî bir kuvvetin bulunması bir zarurettir. Devletin mânası da işte budur. Devlet ile İçtimaî hayat biribirinden ayrılmıyan bir varlık olduğu için, birinin düzeninin bozulması diğerinin de bozulmasını icabettirdiği gibi, birinin yok olması da diğerinin yok olmasına sebebolur." (Haldun, 1997:308)

Osmanlı devleti müsteminlerin kendi sınırları dahilinde idari açıdan birçok ayrıcalığa sahip olmasını sağlamıştır. Müsteminler bulundukları bölgelerde bir cemiyet oluşturabilir bu cemiyetin başına konsolos ya da emin adını verdikleri bir yönetici atayabilirlerdi. Bu yetkililerin atanmasında padişahın berat yayınlaması gerekmekteydi. Osmanlı Devleti'nin tanıdığı yetkilerin giderek arttığı

gözlemlenmektedir. Konsolos adını verdikleri yönetici cemiyetlerinin içerisindeki yönetsel sorunları çözüme bağlamakla görevliydi. Ayrıca ticaret ile uğraşan kişilerin mal kaydını tutar ve her mal satışında %2,5 bir vergi temin ederdi. Ayrıca bu cemiyet üyelerinin malları gümrük vergisinden muaf tutulmaktaydı. Müsteminlerin yaşadıkları yerler ve ticaret yaptıkları yerler Osmanlı Devleti'nin atadığı yetkililerce direkt aranması yasaktır. Osmanlı Devleti'nin denetleme yapabilmesi için bağlı olduğu konsolosluğu öncelikle haberdar etmesi ve yanına konsolosluk tarafından bir yetkili atanması durumunda denetleme işlemini gerçekleştirebilirdi. Müsteminin iflas etmesi durumunda alacak işlemi konsolosluk tarafından yapılır ve Osmanlı Devleti'nin iflas eden müsteminden alacağı için konsolosluğa başvurmasından sonra alacağı temin edilebilirdi.

Kapitülasyon verilmiş yabancı devletlerin kendi yetkileri altında bulunan kurumların Osmanlı Devleti'nde yavaş yavaş aktif faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu durumun özünde Osmanlı Devleti'nde bir kurum açmak isteyen yabancı bankanın ya da ticari kurumun elde ettikleri kapitülasyonlar sebebiyle resmi ya da hukuki olarak takip edilmediği görülmektedir. Böylece Osmanlı Devleti'nde kapitülasyon verilmiş devletler hiçbir yere beyanda bulunmadan şube açabilme yetkisine sahiptir. Bu kurumlar arasında en dikkat çeken kurum postanelerdir. Osmanlı Devleti'nde ilk posta teşkilatı Avusturya devleti tarafından kurulmuştur.

Kapitülasyonlar Avrupa devletleri tarafından Osmanlı başta olmak üzere Mısır ve Çin gibi ülkelerin üzerinde hakimiyet kurdukları ve bu devletlerin egemenlik haklarını oldukça zarara uğratan imtiyazlar olarak tanımlanabilir. Kapitülasyonlar bilindiği üzere ilk zamanlarda ticari amaçlarla verilmiş ancak kapitülasyonların verildiği ülkelere konsol adı verilen yöneticiler vatandaşlarının yaşadığı ülkelerde yetki alanlarını genişletmişlerdir. Birçok eserde kapitülasyonların uluslararası ilişkileri geliştirmek amacıyla gerekli bir ihtiyaç olarak bahsedilmesinin yanı sıra daha sonraki süreçlerde kapitülasyonların amacının değiştiği ve güçlü devletlerin elinde bir sömürü aracı durumuna geldi gözlemlenmektedir.

Osmanlı devleti asabiyesinin güçlü olduğu vakitlerde İslam Hukukunun bir şartı olarak diğer taraftan da güçlü bir devlet olmanın verdiği kudretlilik ile Avrupa

devletlerine kapitülasyonları bir lütuf olarak vermiştir. Fakat kapitülasyonlar devletin asabiyesinin güçlü olduğu dönemlerde bir lütuf olarak verilebilir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı kırılmalar sonucunda asabiyesinin zayıflamasını fırsat bilen Avrupalılar kendilerine verilen lütufu bir sömürü aracı olarak kullanmıştır Osmanlı Devleti'nin ticari adli ve idari alanlarda köşeye sıkıştığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada İbn Haldun'un devletin kuruluş ve yükseliş aşamasında etkili olan asabiye teorisi üzerinde durulmuştur. İbn Haldun çok yönlü bir insandır. Yaşadığı dönemde ve sonrasında adını en çok sosyoloji ve tarih biliminde duyurmuştu. Ayrıca toplumu bedevi ve hadari olarak tanımlayıp ikiye ayıran ilk düşünürdür. Bedevilerin belirli evrelerden geçtikten sonra yerleşik hayata geçeceğini ve yerleşik cemiyetlerin ya devlet kurulduktan sonra ortaya çıkacağını ya da devletin kuruluşu ile yerleşik hayata geçeceğini benimseyen bir görüşü savunur. Göçebe cemiyetlerde oluşan asabiyet bir süre sonra cemiyeti devlet kurmaya iter. Asabiyeti güçlü olan cemiyetler devleti kurarlar. Asabiyeti güçlü olmayan cemiyetler ise güçlü olanın hakimiyeti altına girer. İbn Haldun Orta Çağ'da yaşamış önemli bir düşünürdür ve Osmanlı Devleti 'de bu dönemde kurulmuştur. İbn Haldun'a göre tarihte yaşananlar devamlılık gösterir. Kurulan her devlet ortaya çıktığı vakitlerde daha önceden var olan gelenek ve görenekleri benimsemeye devam etmiştir. Kurulan her devletin yıkılışına kadar geçirdiği bazı evreler vardır. İbn Haldun bunlara tavırlar nazariyesi adını vermiştir. Devletin bu evrelerden geçmesinin engellemez olduğunu ancak geciktirilebileceğini savunur. Asabiyetin bozulmasında en önemli etken umranlaşmadır.

Osmanlı Devleti ile ilgili birçok teori ortaya koyuldu. Gaza ve gazi ideolojisi en sık tekrarlanan ve benimsenen ideoloji olmasına karşın asabiyet teorisinin de büyük yer kapladığı bir gerçektir. Osmanlı Devleti'nin Selçuklulardan aldığı miras doğrultusunda Anadolu'da bulunan küçük bir beylikten hangi evrelerden geçip cihan imparatorluğuna yükseldiği ile ilgili yeterince çalışma yapılmamış ve bu alan zayıf bırakılmıştır. Osmanlı Devleti ile ilgili her bilgiye vakıf olmak kuruluşunda nasıl bir yol izlendiğini anlayamaya yetmez. Bu yüzden çalışmada İbn Haldun'un umran ilmi ve asabiyet teorisi kullanılarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve yükselişi analiz edilmeye çalışılmıştır. Osman Gazi Dönemi incelendiğinde İbn Haldun'un tavırlar nazariyesinde ilk iki evrenin gerçekleştiği görülür. Osman Gazi'nin devletleşme yolunda ilk adımlarını kendi soyu etrafında atmıştır. Osman Gazi devlet yönetiminde söz sahibidir ve asabiyesini güçlendirmek için savaşlarda yanına adam toplamıştır, bu durum İbn Haldun'u tavırlar nazariyesinin ikinci evresine örnek verilebilir.

Beylikten devlete geçiş sürecinde en aktif dönem I. Murad zamanında yaşanmıştır. İbn Haldun'a göre halka boyun eğdirmek, vergi toplamak, sınırları güven altına almak ve temsilciler göndermek iyi bir hükümdarın özellikleri arasındadır. Delegeleri Rumeli'ye göndermesi sonucunda Kosova'nın topraklara katılması ya da sınırları korumak amacıyla Gülmice'nin fethedilmesi iyi bir hükümdarın özelliklerini taşıdığını kanıtlar niteliktedir.

I. Mehmed dönemi incelendiğinde bu devirin Osmanlı siyasal hayatında kırılma noktasına denk geldiği gözlemlenmektedir. Fetret Döneminin yaşandığı bu dönemde sebep asabiyesinden nesep asabiyesine bir geçiş yaşanmıştır ve I. Mehmet'in tahta çıkışı Fetret Dönemine denk gelmektedir ve tahta çıktığı bu zaman diliminde devletin durumunda gerileme yaşanmış I. Murad zamanına dönülmüştür. I. Mehmet öncelikle iç karışıklıkların düzeltilmesine önem vermiş daha sonra asabiyesini güçlendirmek adına sınırları koruma yoluna gitmiştir. Hem Karamanoğullarına hem Memlüklere elçiler göndermiş, Eflak, Ceneviz, Venedik gibi asabiyeler ile dostluk ve ticaret anlaşmalarının yenilenmesine önem vermiştir. Devletin içinde kuvvet politikası izlerken dış siyasette denge politikası izlemiştir.

II. Murad asabiyesine bakıldığında Çelebi Mehmet zamanında tekrardan ivme kazanan asabiyenin bu dönemde mutlak hale geldiği gözlemlenmektedir. Yaşanan iç karışıklıklar ve taht kavgalarına rağmen asabiyesini güçlü tutmuş Candaroğullarına sefer düzenlemiş, Eflak Vovoydası'nın oğlunu rehin almıştır. Oğlu II. Mehmed' e yaşı küçükken tahtı devretmesi sonucunda asabiye sarsılmış ve iç karışıklıklar meydana gelmiştir. Tüm bu karışıklıkları gidermek adına tekrardan tahta çıkmış ve Balkanlar'daki hâkimiyetini kesinleştirerek oğlu II. Mehmed'e tahtı devretmiştir.

II. Murad Döneminde ise sarsılan bir asabiyenin yeniden sağlamlaştırılma amacı vardı. Osmanlı Devleti'nde sarsılan ve bozulan asabiyenin güçlendirilmesi için II. Murat döneminde harekete geçilmiştir. Hükümdar kendinden önce yaşanan durumlardan ders alarak farklı bir asabiye güçlendirme politikası izlemiştir. Çelebi Mehmet'in vermiş olduğu devletin yeniden güçlendirilmesi çabaları II. Murat döneminde artık kesin hale gelmiştir. Murat Han hükümdarlığa geçtikten sonra ilk

olarak Rumeli'de düzeni sağlamış yaptığı hamleler dile asabiye güçlendirmek için önemli adımlar atmıştır. Düşmanlarına karşı güçlü ve sert bir tutum sergilemiştir. İbn Haldun'a göre birçok asabiye şekli mevcuttur ancak önemli olan asabi ise güçlü olanı tek güç haline gelmesidir. II. Murat'a Balkanlarda seviyesini güçlendirilmiş Sırpları, Eflakları ve Macarları etkisi altına alarak Balkanlar üzerinde hakimiyet kurmuştur.

Devletler yeni kurulduklarında iç karışıklıklara sahip olabilir. Bu iç karışıklıklara tehlikeye sokacak tek şey dindir. Dini kullanılarak yapılan saldırılar sonucunda Osmanlı Devleti'nin üst üste almış olduğu yenilgiler devleti olumsuz yönde etkilemiştir. Balkanlarda kurulan asabiye Karamanoğulları'nın Haçlı Birliğine destek olması sebebiyle sarsılmıştır. Osmanlı Devleti arada kalmıştır, tüm bunlar doğrultusunda Osmanlı Devleti Macar Kralına Barış anlaşması sunmuştur. Savaşlar sadece fiziksel temas ile değil psikolojik olarak da kazanılabilir, bu duruma İbn Haldun "umur-u nefsaniye-i vehmiye" adını vermektedir. Bir savaş için silah ve kişi sayısı ne kadar avantaj olarak görünse de uygulanan psikolojik taktikler de devletleri zaferlere götürebilir birliklere Haçlı Birlikleri üst üste iki galibiyet alsa da bastıran ağır kış şartları yüzünden barış anlaşmasını kabul etmek zorunda kalmıştır.

II Murat'ın asabiye için gerekli olan barış ortamını sağladıktan sonra Haçlı Birliklerine yardımcı olan Karamanoğulları üzerine bir sefer düzenlemiş ve ağır hasar vermiştir. Karamanoğulları'nın Osmanlı Devleti'ne bu şekilde kafa tutma cesaretini Osmanlı Devleti'nin asabiyesinin zayıflamasından dolayı olduğu açıkça görülmektedir. II. Murat döneminde kesin olan şey Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hakimiyetidir. 1448 de Türkleri Balkanlardan atma düşüncesi ve ümitleri son bulmuştur. Yaşanan iç karışıklıklara rağmen Fatih Sultan Mehmet dönemine asabiyete güçlü bir devlet bırakılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in miras almış oldu asabiyesi güçlü bir devletten sonra amacı bir cihan imparatorluğu kurmaktı. Fatih Sultan Mehmet yerli ve yabancı kaynaklarda meraklı, araştırmacı, adaletli ve cesaret sahibi olarak tanımlanmıştır. Savaş dönemlerinde sefer yapacağı yerleri en yakınlarına bile anlatmaz böylece düşmanlarına farklı taktikler uygulayarak bozguna uğratırdı. İbn Haldun'un hükümdarlık vasıflarını taşıyan Fatih Sultan Mehmet cesurdu. Belgrad Savaşı'nda

ordusunun yenileneceğini anlayan padişah her türlü tehlikeyi göze alarak kılıcını çekmiş ve ordunun önüne geçerek savaşta bir zafer kazanılmasını sağlamıştır. Devleti imparatorluk haline getirmek için Osmanlı Devleti'nde din özgürlüğüne hoşgörü ile yaklaşmış, böylece birçok farklı kültüre ve dine sahip vatandaşını Osmanlı Devleti'ne bağlı bir hale getirmiştir. Bir devletin iç kaşıkların olmaması asabiyesinin güçlü olması dışarıdan gelecek her türlü saldırıya karşı birlik olması devletler için önemli bir husustur. Fatih Sultan Mehmet ileri görüşlülüğü ile kültürel ve dini farklılıklara hoşgörü ile yaklaşmış, böylece Osmanlı Devleti'nin asabiyesini güçlendirmiştir.

II Beyazıt dönemi Osmanlı Devleti için kardeş kavgasının ileri boyutlara vardığı bir dönem olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in vefatından sonra Çelebi Cem ve Beyazıt arasında bir taht mücadelesi yaşanmıştır. Fatih Sultan Mehmet merkezi yapıyı güçlendirmeye çalışırken siyasi kurumlarda çalışanları değiştirmiştir. Tüm bu yaşananlar sonucunda eski gücünü kaybeden aileler iktidar hırsına sahip kişiler aracılığıyla gizli bir muhalefet oluşturmuş ve Beyazıt ile Cem arasındaki taht kavgasında etkili bir rol izlemiştir. II Beyazıt'ın tahta çıkması ile Cem Sultan mücadelesinden vazgeçmemiş Osmanlı Devleti'ne uzun soluklu sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Karamanoğulları yeniden iç karışıklıklar yaratmak için Cem Sultan'ın desteklemiş ve Cem Sultan adına hutbe okutarak adına sikke bastırmıştır. Hutbe okutmak ve sikke bastırmak İbn Haldun'un devlet görüşüne göre hükümdarlık alametidir. Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu ikilik iç karışıklıklara sebep olmuş, Cem Sultan Memlük Devleti'nin desteğini alarak Beyazıt üzerine sefere çıkmıştır. Ancak başarısız olmuştur. Düzenlediği bu sefer ile başarısız olan Cem Sultan Rodos şövalyelerine sığınmış, böylece Osmanlı Devleti'nin asabiyetin sarsan olaylar silsilesi tarih sahnesinde boy göstermiştir. Osmanlı Devleti Cem Sultan'ın alınması için tavizler vermek durumunda kalmış ve her sene 40.000 duka ödeyeceğini, ayrıca Rodos'a topraklarında serbest ticaret yapabileceğinin garantisini vermiştir. Daha sonra Cem Sultan Fransa'ya götürülmüş böylece Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki siyaseti olumsuz bir yönde ilerlemeye başlamıştır. Papa Cem Sultan'ın Roma'ya getirmiş ancak Roma'dan kısa bir süreliğine ayrılan Cem Sultan vefat etmiştir. Cem Sultan'ın bu olayı İstanbul tekrar almak isteyen Avrupa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin barışçıl bir politika izlemesine sebep olmuş ve kardeş kavgasının sonucu olarak

İtalya'da Otranto kaybedilmiştir. İtalya ile serbest ticaret anlaşması imzalanmış ve ekonomik olarak Osmanlı asabiyesi zayıflamıştır.

II. Beyazıt Devri genel olarak barış içerisinde geçmiştir. Ancak ekonomik olarak İstanbul ileri bir seviyeye geçmiş, hazinede dolmuş, asker gücü arttırılmış, donanma kuvvetlendirilmiş, yeniçeri sayısı arttırılmıştır. Ayrıca Akdeniz'de daha önce rastlanmamış büyüklükte gemilerinin olması İslam devletleri içerisinde en büyük devlet olarak sayılmasına sebep olmuştur.

II Beyazıt döneminde ne kadar barış yanlısı politikalar izlense de bazı dönemlerde asabiye sarsılmış, bazı dönemlerde güçlenmiştir. Ancak gerekli altyapı sağlanmış, Yavuz Sultan Selim'e harekete geçmesi için devlet hazır bir durumda bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yazılı olmayan bir kural vardı. Şehzadelerin sancağa en yakın olanı padişah olarak tayin edilirdi ancak en yakın sancağa tayin edilmesi her zaman padişah olacağı anlamına gelmezdi. Merkeze en yakın şehzade padişah olmaya hak kazanırdı. Yavuz Sultan Selim şehzade iken padişahın yaşlanması sonucunda işleri veziriazamlar ara devretmesi sonucu devlet işleyişinde aksaklıkların olduğunu gözlemlemiş ve padişahları boyunca devlet işlerine kendisi yürütmüştür.

Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı Kızılbaş ayaklanması ile aynı döneme denk gelmekteydi. II Beyazıt yeniçerilerin gözünde hasta yaşlı bir adam olarak tasvir edilmekteydi. Yeniçerilerin desteğini alan Yavuz Sultan Selim taht için kardeşler ile rekabet haline girmiş ve babasını tahttan indirerek yerine geçmiştir. 1512 yılında gerçekleşen Kızılbaş ayaklanması sonucunda 2 yıl kardeşler arası taht kavgası ile geçmiş, kardeşlerini bertaraf eden Selim Doğu'ya Şah İsmail üzerine sefere çıkmıştır. Büyük İskender gibi doğunun ve batının hakim olacağını söylemiş Avrupa'daki komşularıyla Şah İsmail'e karşı birlik olmak için görüşmeler düzenlemiştir. Sistematik ve planlı ilerleyen Selim öncelikle Anadolu'da güvenliği sağlamış. Şah İsmail'in tarafları olabilecek kişileri tespit ettirmiş, Anadolu'da güvenliği sağlamıştır. Padişahlığı boyunca Anadolu tarihi için önemli bir savaş olan Çaldıran Savaşı'nda Doğu Anadolu'yu topraklarımız içerisinde katmış, Türkmen ve

Kürt aşiretleri Yavuz Sultan Selim'e sadakatlerini sunmuştur. Doğu Anadolu'nun bu kadar önemli olmasının sebebi ise stratejik konumumdan kaynaklanmaktadır. Doğudan gelebilecek bütün baskınlara karşı Anadolu Kürt ve Türkmen aşiretlerinin desteğiyle güvence altına alınmıştır. Padişahlığı boyunca Anadolu, İran, Mezopotamya, Halep gibi ticaretin yoğun olduğu İpek Yolu'nu sınırlara katması hazinede büyük bir artışa sebep olmuş, ekonomik olarak da asabiyesini güçlendirmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde halifelik Osmanlı Devleti'ne geçmiş, Osmanlı padişahı İslam aleminin halifesi olarak kabul görmüştür burada önemli olan nokta halifeliğin Osmanlı Devleti'ne getirisiydi Yavuz Sultan Selim tüm İslam alemi üzerinde halifelik ile hakimiyet kurarak Hristiyanlara karşı asabiyesini güçlendirmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman batıda yaptığı savaşlar sebebiyle tarihçiler tarafından Muhteşem Süleyman olarak anılmış ve 46 yıl tahta hüküm sürmüştür. Doğunun ve Batının bütün hükümdarları Kanuni Sultan Süleyman'ın asabiyesinin gölgesi altında kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman denince akla ilk adalet duygusu gelmektedir. Yavuz Sultan Selim'in İran'la ticareti yasaklanması üzerine İran'dan gelen Ve İran'a giden ne kadar ürün varsa el koyulan bu dönemde Kanuni Sultan Süleyman adalet duygusu ile babasının kararını devam ettirmemiştir, İran'la Ticaret yatağına devam edilmiş ancak tüccarların bu el koyma durumu ile kahredilemeyeceğini savunmuş ve tüccarların zararlarını tazmin ettirerek ambarda var olan malları ile birlikte iade ettirmiştir. Sultan Süleyman yapılan zulümlere karşı nefretini idam cezası ile tüm halka göstermiş birçok masumun kanını boş yere döktüğüne inandığı kişileri ve hile ile anne ve babaların evlerinden kaçırılan çocukları esir pazarlarında sattıran kişileri tespit ettirip idam kararı vermiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın bu tutumu üzerine mağdur olan kişilerin mutluluktan ağladığı ve ettikleri dualar sayesinde ömrünün uzun ve iki cihanda da mutlu olacağına dair kimsenin şüphesinin olmadığının altı çizilmiştir. Ayrıca Mısır'ın fethedilmesinden sonra Hadım Süleyman 800.000 duka altını Osmanlı Devleti'ne iletmişti daha sonraki süreçte Hüsrev Paşa Mısır valisi tayin edilmiş ve yıl 1.200.000 duka Osmanlı Devleti'ne vergi olarak iletilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman hazinenin dolmasını önemsememiş ve Hüsrev Paşa hakkında soruşturma açılmasını sağlamış 400.000 altının vergi fazlalığının olmasının altında halka zulmettiği gerçeğini fark etmiştir.

Doğuda ve batıda büyük seferler yapmış yaptığı seferlerde halkın can mal ve namusunu korumuş yağmalamaya asla izin vermemiş bir padişahtı. Yaşanan entrikalar sonucunda Osmanlı Devleti'ndeki son taht savaşı iki şehzade olan Selim ve Beyazıt tarafından gerçekleşmiştir. Her iki oğlu da hükümdardan beklenmeyecek özelliklere sahiptir hırçınlık, kavgacılık, asabiyet ve adalet duygusundan yoksunluk bu iki Şehzade de bulunmaktaydı.

Ancak Kanuni Sultan Süleyman adaleti ile tanınan bir padişahtı yaptığı seferlerle İslam dinini batıya tanınmış adaleti ve yaptığı iyilikler ile Osmanlı Devleti'ni yobaz algısından kurtarmıştır. Hükümdarlık özelliklerini üzerinde doğuştan taşıyan Kanuni Sultan Süleyman bazı zamanlarda devletin ekonomik olarak sarsılmasına rağmen idari alanda sarsılmasına neden olacak kararlar vermiştir. Pargalı İbrahim Paşa'nın idamı, Şehzade Mustafa'nın katledilmesine kadar verdiği kararlar Osmanlı Devleti'nin asabiyesinde sarsıcı sonuçlara neden olmuştur. Halk için gelecekteki adaletli padişah Şehzade Mustafa'ydı. Ancak karşılaştığı entrikalar sonucunda tuzağa düşmüş ve babası tarafından boğularak öldürülmüştür. Kardeş kavgasının sonucunda tahta geçen padişah Selim'dir. Her ne kadar yükselme dönemi padişahları arasında yer alsa da Kanuni Sultan Süleyman'ın attığı temeller üzerine devletin sağlam inşa edilmesinden kaynaklı olduğu söylenebilir.

Kanuni Sultan Süleyman on üç büyük sefer ile savaş meydanında saltanat yılları sona erdirmiştir ve Osmanlı Devleti'nin en parlak zamanı Kanuni Sultan Süleyman zamanı olduğu görülmektedir. Tarihçiler tarafından Altın çağ olarak adlandırılmaktadır. Askeri ve siyasi faaliyetleri sonucunda Osmanlı Devleti artık bir 'Cihan İmparatorluğu'dur.

İbn Haldun'un yaşadığı döneme denk gelen kuruluş yılları en ünlü eseri olan Mukaddime' de devlet ve hükümdar hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bundan dolayı İbn Haldun'un kavramları kullanılarak Osmanlı Devleti'ni anlamaya çalışmak önemlidir. Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad, Çelebi Mehmed, II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, II. Beyazid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman dönemleri İbn Haldun'un kavramlarını ile yeniden yorumlanarak olay ile kavram

arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma hem sosyoloji hem tarih hem de siyaset açısından asabiyeyi ve Osmanlı Devleti'ni anlamak için önemlidir.

Ayrıca bu dönemde verilen imtiyazlara da değinildiğinde ekonomik ve idari anlamda güçlü konumda olan Osmanlı Devleti'nin yabancılara bir lütuf olarak verdiği kapitülasyonların daha sonraki yıllarda asabiyesini sarsıcı etkiler doğurduğu ve yapısının bozulmaya başladığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde kuruluşuna etki eden bazı etkenler bulunmaktadır. Asabiyenin kuruluşu ve yapısı incelendiğinde tarihte en önem verilmiş konulardan birinin devlet olduğu görülmektedir. Bir devletin siyasi ve idari yapısının sağlam olması asabiyesinin güçlü olmasına buna bağlı olarak da devamlılığını sürdürmesine işarettir. Türki devletlerin en önemli özelliği teşkilatçı bir şekilde örgütle ne bilmelidir. Türkiye devletler genellikle tebaa ile iç içe yaşamış burjuvazi bir bakış açısı izlememiştir.

İbn-i Haldun sosyolojinin kurucusu olarak devletlerin kuruluş, yükseliş ve çöküşlerini incelemiştir ve bu kavramları insan yapısına dayandırmaya çalışmıştır. İbn Haldun devletleri aynı bir insan vücuduna benzetir. Devletlerde doğar gelişir ve daha sonra ölürler. İbn Haldun hükümdarlara devletin devamlılığını sağlama açısından özel bir yer verir. Hükümdarın yaşadığı süre içerisinde gerçekleşen toplumsal değişmeler hükümdarın hüküm sürdüğü yüzyılın değişim ve gelişimini yansıtmaktadır. Cemiyetler için sosyal yaşam zorunludur ve insanların topluluklar halinde bir arada yaşaması için yasakçı bir hükümdara ihtiyacı vardır. İbn Haldun'a göre hükümdar Allah'ın emirlerini uygulayarak devleti yönetir ancak hükümdar akli siyaseti de kullanarak insan haklı ile koyulan kanunlar ile de devleti yönetebilir. Ancak bir hükümdar halkına eziyet eder ise görevini kötüye kullanırsa devletin ümranı çöküşe geçer.

İbn-i Haldun asabiyeyi açıklamak için özel bir çaba sarf etmemiştir. Asabiyeyi günümüzde de açıklamak bir kelime anlamı bulmak çok zordur. Kapalı bir anlamı vardır. Asabiye devletin ruhu olarak tanımlanabilir ancak bu ruh bir kavme ait olamaz. Bir hükümdara ve ona bağlı bir kavme ait olabilir.

Tüm bunlar dikkate alındığında Osmanlı Devleti'nin de Türki devletlerin ruhlarından yani asabiyelerinden doğduğu söylenebilir. İbn Haldun bu konuda devletlerin birinin arkasından diğerinin kurulmaya devam ettikçe hükümdarlar gelip geçtikçe yeni kurulan devletlerin de eski devletlerden bazı gelenek ve görenekleri devam ettirmesi haricinde kendi örf ve adetlerini oluşturduğuna Mukaddime'de değinmektedir. (Haldun, 1996:68-69)

13. yüzyılda Osmanlı Devleti kurulduğu zamanlarda kendinden önceki Bizans, Selçuklu ve Arap devletlerinde de kapitülasyon sistemi mevcuttu. Dünya üzerinde birçok devlet iyi bir siyaset sürdürebilmek adına ve iyi ilişkiler geliştirebilmek adına bazı devletlere imtiyazlar vermişlerdir. Kapitülasyonların verilmesi birçok nedene dayandırılmaktadır. Ancak bunları üç başlık altında kategorize edebilir. Nedeni İslam dininin hoşgörüsüne dayandırılabilir. Osmanlı Devleti'nin hukuk düzeni İslam Hukukuna göre şekillendirilmiştir ve bu hukuk sadece Müslümanlar üzerinde uygulanabilir. Ancak Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahiptir aynı zamanda dini çeşitlilikte mevcuttur. Hristiyan, Musevi, Yahudi ve benzeri dinlere sahip olan kişilere eşit şartlar altında yargılanması açısından birtakım imtiyazların verilmesinde hoşgörülü davranmıştır.

İkinci nedeni ekonomik olarak gösterilebilir. Mali açıdan bakıldığında Osmanlı toprakları üzerinden transit geçen yüklerin ve ihracat yüklerin yoğunluğunu arttırmak amacıyla kapitülasyonlar verilmiştir ve ticari fayda amaçlanmıştır. Ancak bu ekonomik imtiyazlarını devrilmesinin ardından Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin bir Hristiyan birliği oluşturup kendisine saldırmasını engellemeyi amaçlamıştır. Osmanlı'da kapitülasyonların ilk verildiği dönemlerde gümrük vergileri için herhangi bir madde belirlenmemiştir. Tüm bu süreç ele alındığında Osmanlı Devleti kurulurken aslında kapitülasyonların da devletin kuruluşunda kabul ettiği söylenebilir.

Kapitülasyonlar ilk olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş vakti olan Orhan Bey zamanına kadar dayanmaktadır. Venedik'le yaşanan sorunlar karşısında ilk olarak Cenevizlilere bazı imtiyazlar vermiş ancak daha sonra II. Beyazıt döneminde

Venedik'in Osmanlı iç karışıklıklarından faydalanmaması ve bozulan asabiyeden faydalanmaması için Venedik'e gümrük vergisinden %2 af ve İstanbul'da ikamet ayrıcalıkları verilmiştir. Bu ayrıcalıklar Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu vakitlerde verilen ayrıcalıklardır ve diğer devletlere bir lütuf amacıyla verilmiştir. Ancak asabiyenin sarsılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde yaşanan kırılmalar bu imtiyazları bir lütuftan çıkarıp bir tehdit haline getirmiştir.

Sınırlı ayrıcalıklar dönemini ekonomik olarak asabiyenin ilk kırıldığı dönem, geniş ayrıcalıklar dönemi de devleti bir cihan imparatorluğu haline getiren Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransızlara verdiği kapitülasyonlar ile asabinin sarsılmasını temellerini attığı dönem olarak görülebilir.

Tarih sahnesinde ekonomik ayrıcalık ilk Cenevizlilere tanınmasına rağmen bunu ait herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Belgenin kaybolmasından sonra 1387 yılında Cenevizlilerle tekrardan bir imtiyaz antlaşması yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethetmiş ve Avrupa'ya asabiyesinin ve devletinin ne kadar güçlü olduğunu kanıtlamıştır. İstanbul'a vurulan bu darbe ile aynı zamanda Avrupa'nın hem ekonomik hem de dini açıdan çok önemli olan şehri Konstantinopolis'i topraklarına katmıştır. Ancak Konstantinopolis önceden Bizans İmparatorluğu'na aitti. Fatih Sultan Mehmet'te Bizans İmparatorluğu'nun Ceneviz ile halka vermiş olduğu kapitülasyonları kaldırmamıştır.

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra II. Bayezid döneminden Venedik, Napoli, Fransa ve Katalonlara verilen ekonomik imtiyazlar devam etmiş, Yavuz Sultan Selim'de bir Haçlı Birliği oluşturmasını engellemek için kapitülasyonların devam etmesini sağlamıştır. Yavuz Sultan Selim Mısır'ı ele geçirdikten sonra hem halifeliğin Osmanlı Devleti'ne geçirmiş hem de hazinenin dolması ile birlikte Doğu Akdeniz'de önemli bir konumu topraklarına katmıştır. Doğu Akdeniz'de ticaretin canlılığını devam ettirebilmek adına Fransız tüccarlarla Memlük Devleti'nin vermiş olduğu kapitülasyonları devam ettirmiş, bir hoşgörü ortamında asabiyesini sarsmadan ekonomik alanda iki devletinde kazançlı çıkmasın amaçlamıştır. Verilen bu kapitülasyonlar bölgesel olarak sınırlıdır ve Osmanlı Devleti sınırlı imtiyazların verildiği dönemlerde Avrupa karşısında kötü bir konuma düşmemiştir. Güçlü

asabiyesi sebebiyle imtiyaz vermekten çekilmemiş, ticareti canlandırmak amacıyla kapitülasyonları hoşgörü ile diğer devletlere sağlamıştır.

Geniş imtiyazların verildiği dönem Kanuni Sultan Süleyman dönemi ile hayata geçmiştir. 1535 yılında İstanbul'da Kanuni Sultan Süleyman ve bir François arasında ilk geniş kapsamlı kapitülasyonlar imzalanmıştır. 1535 yılında imzalanan bu anlaşmanın arkasında Şarl Ken'in Avrupa'nın büyük bir kısmına hükmetmesi ve gücü elinde tutmasından kaynaklanmaktadır. Fransa Kralı François Şarl Ken'in eline esir düşmüştü ve François'in annesi Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemiştir.

Mohaç Meydan Muharebesi ile Osmanlı devleti Şarl Ken'i yenilgiye uğratmış, François'i serbest bırakmıştır. Siyasi bir hüküm içermeyen ancak ticari maddeler bulunan anlaşma François ve Kanuni arasında imzalanmıştır. Kanuni'nin buradaki amacı Avrupa'da bir Hristiyan Birliği'nin oluşmasını engellemektir. Ancak Fransa'ya verilen bu ayrıcalıklar daha sonra ek maddeler ile zenginleştirilmiştir. Fransızlar ancak Osmanlı sınırlarında mahkemeler kurabilecek ve Osmanlı devleti de bünyesinde yaşayan Fransızların ve Katolikleri bu mahkemelerde yargılanmasını onaylayacaktı. Böylelikle Fransa Osmanlı Devleti için en güçlü yabancı devlet konumuna yükselmiştir. Ancak önemli olan nokta Kanuni Sultan Süleyman'ın imzaladığı bu anlaşma kendinden sonraki diğer padişahlar tarafından da imzalanmasını içermekteydi.

1535 yılında tanınan bu ayrıcalıklar ile anlaşma sadece ticari olmaktan çıkmış, ek maddeler ile adli ticari ve idari konularda da maddeler içermekteydi. Adli konularda aynı uyruktan yabancılar ile Osmanlı uyruklu vatandaşlar ile görülen davalar arasında farklı şartlar vardır. Aynı uyruktan olan kişiler ceza ya da ticaret davası olup olmadığına bakılmadan yetkili mercii konsolosluk olarak belirlemişlerdir. Ancak bu davalarda Osmanlı Devleti denetimi elden bırakmamış ve iki üyesini daimî olarak davalarda bulundurulmuştur. Böylece kendisine karşı oluşabilecek tehditleri tutumu engellemeyi amaçlamıştır. Aynı uyruktan olan yabancılar konsolosluk mahkemeleri tarafından yargılanırken Osmanlı mahkemeleri tarafından kesinlikle yargılanamazlardı. Ayrıca kendi devletlerinin hapishanelerinde cezalarını çekmek zorundadırlar. Hukuk ve ticaret davalarında karşılıklı anlaşma

bulunması durumunda mahkemeler Osmanlı mahkemelerince görülebilirdi. Ancak uyruğu Osmanlı Devleti'nden olan bir kişiyle yabancı uyruktan bir kişi arasında olan ceza davalarında tek yetkili mercii Osmanlı mahkemeleriydi. Ticaret davası olması durumunda Osmanlı mahkemeleri bin kuruşu aşıyor ise bu davalarla ilgileniyordu. Mahkemelerin adaletli olabilmesi adına iki yabancı yargıç ve üç Osmanlı yargıcı bulunmaktaydı.

Ticari konular hakkında tanınan ayrıcalıklara denildiğinde müsteminler adlı bir kavram ile karşılaşılmaktadır. Müstemin Osmanlı Devleti'nde güvenliği garanti altına alınarak ticari faaliyet gösteren tüccar anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'ne giriş çıkışına herhangi bir kısıtı bulunmadığı gibi bazı konularda Osmanlı vatandaşlarından daha üstün konumda bulunmaktaydı. Örneğin Osmanlı Devleti'nde Müslüman halk içki ithal edemez ve evlerinde üretemezken müsteminler şarap ithal edebiliyor ve evlerinde üretebiliyordu. Müsteminler denizlerde serbest ticaretten faydalanabiliyor ancak Müslümanların gemilerine saldıramıyorlardı. Kapitülasyonların genişlemeye başlaması ile verilen ek imtiyazlar ile müsteminler bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin ticaretini zor bir duruma sokmuştur. Yasaklı maddeler haricinde bütün ticareti ellerinde tutabiliyorlardı. Osmanlı içerisinde elde ettikleri kazançlar ile kendi devletlerinin hazinelerini doldurabiliyorlardı. İdari açıdan kazançları ise kendi cemiyetlerini oluşturup bunların kurallarına göre yaşayabilir ve kendi seçtikleri bir yöneticilere yani konsolosları olabilirdi.

Bu tezde Ibn Haldun'un Mukaddime eseri temel alınarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselişindeki temel etkenler incelenmiştir. Haldun'un görüşleri insan, umran ve devlet ilişkilendirmesi ile Osmanlı Devleti ve yapısı hakkında nitel literatür taraması yapılmıştır.

İnsanın bedevilikten hadarete ve daha sonra devlet düzenine geçişi belirli bir çizgi doğrultusunda ilerlemiştir. Ancak bu ilerleyiş diyalektik olarak ilerleyince umranın kurucusu insan aynı zamanda umranın yok edicisi konumuna yükselmiştir. Haldun'un medeniyetlerin kurulması ve yıkılması teorisi günümüzde "medeniyetler çatışması teorisi" adı verilen teori ile benzerlik göstermektedir. Medeniyetler çatışmasında her medeniyet diğer bir medeniyet için tehdit konumundadır yani bir

tez-anti tez ilişkisi vardır. Güçlü medeniyetler fırsat bulduklarında zayıf olan medeniyetlere tahakküm kurar ancak bu tahakküm sebep sonuç ilişkisi diyalektik olarak açıklanmış salt mekanik determinizme yer verilmemiştir. Haldun cemiyetler arasındaki çatışmayı amaç olarak görmemiş toplumsal hayatın diyalektik yapısının sirayet etmesini sebep göstermiştir.

Haldun'a göre insan ve medeniyetler dinamizmi benimsemiştir bu da insan ve medeniyetin yapısının dinamik bir sürece tabii olmasını sağlamıştır.

Bu tez ile Haldun'un insan-medeniyet kavramının daha iyi anlaşılması ve Osmanlı Devleti'ni Haldun'un düşünce yapısı üzerinden aktarmak hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arslan, Ahmet, 1997, İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası, Ankara, Vadi Yay.

Aşık Paşazade, 2007, Tevarih-i Al-i Osman, Haz.: Kemal Yavuz ve M.A Yekta Saraç, İstanbul, Gökkubbe Yayınları,

Çetin, Altan- Galip Çağ, 2015, İbn Haldun Umranında Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, İstanbul, Lotus Yayınevi,

Gibbons, Herbert A., 1998, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Haz. Mustafa Everdi, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları

Hassan, Ümit, 1982, İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi, Ankara, Sevinç Matbaası

İbn Haldun, 1996, Mukaddime, C:I, (Çev: Zakir Kadiri Ugan), 2.bas, İstanbul M.E.B Yay

İbn Haldun, 1997, Mukaddime, C:II, (Çev: Zakir Kadiri Ugan), 2.bas, İstanbul, M.E.B Yay.

İbn Haldun, 2004, Mukaddime, (Ter. Süleyman Uludağ), İstanbul, Dergah Yayınları

İnalcık, Halil, 2008, Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg, Belleten, CLXXI, No.261, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,

İnalcık, Halil, 2017, Seçme Eserleri II Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar -1 Klasik Dönem(1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

İnalcık, Halil, 2018, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları,

K. Kızıltoprak, 2003, Fatih Sultan Mehmet Han'ın Liderlik Sırları, İstanbul, Okumuş Adam Yayıncılık

Koçu, Reşad, 1934, Osmanlı Muahedeleri Ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi,

Koçu, Reşad, 2015, Osmanlı Padişahları, İstanbul, Doğan Kitapevi

Köprülü, Fuad, 1991, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara, TTK

Meriç, Cemil, 1979, Umrandan Uygarlığa, 3. Baskı, İstanbul, Ötüken Yayınları,

Meriç, Cemil, 1983, Işık Doğudan Gelir, İstanbul, Pınar Yay.,

Nebioğlu, Osman,1986, Kapitülasyonlar, Ankara İş Bankası Yayınları.

Oruç Beğ, 2008, Oruç. Beğ Tarihi, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın

Özel Oktay, Mehmet Öz, 2015, Söğütten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, İstanbul, İmge Kitapevi,

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, 1988, Osmanlı Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları

Yardım, Aslıhan, Abdulvahap Akıncı, İbn Haldun'un Umranının İzinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Bir Değerlendirme, 2018, Ankara, Akademisyen Kitapevi,

Makaleler

Abdülkadir Özcan, 1981-1982, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", Tarih Dergisi Sayı 33, s. 46

Albayrak, Ahmet, 2000, Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 9

Çağatay Uluçay, 1954, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 9 Sayfa :53-90

Gürkan, Ceyhun, 2013, Modern Maliye Teorisinin Klasik Kökenleri: İbn Haldun'dan "Post- Kameralizm" e Mali Düşünce, Maliye Dergisi, Sayı:164

Hassan, Ümit, 1973, İbn Haldun Mukaddeme'si Metninin Yaygınlık Kazanması Üzerine Notlar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:28 Sayı:3

İnan, Kenan, 2002, II. Bayezid Dönemi, Türkler, Cilt 9, Sayfa:383-392

Kara, Uğur, 2014, Göçebelikten Devletleşmeye Geçişi Üzerine Bir Tahlil: Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Işığında Osmanlı Devletleşmesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 69, No. 4, Syf. 713-737

Karaçavuş, Ahmet, 2015, Temeddünden Medeniyete Osmanlı'nın İnsan Toplum ve Devlet Anlayışının Değişimi Üzerine Bir Deneme, Otam, 37/Bahar, syf.87-180

Kayapınar, Akif, 2006, İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı:15, syf. 83-114

Kılıçbay, Mehmet Ali, 1999, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 1 Syf. 92-97

Kodoman, Bayram, 2007, Osmanlı Devletinin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bir Bakış, SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:16, ss. 1-24.

Kuşat, Ali, 2003, Fatih Sultan Mehmet'in Kişiliği ve Fetihteki Rolü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 14 Sayfa:131-148

Okumuş, Ejder, 1999, İbn Haldun ve Osmanlı'da Çöküş Tartışmaları, Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, Sayfa 183-209

Pamir, Aybars, 2002, Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 51, Sayı:2, S.79-119

Söylemez, Faruk, 2012, Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 33 Sayfa 63-86

Şakiroğlu, Mahmut, 1993, "Cem Sultan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 7, s.284

Türkmen, Zekeriya, 1995, Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:6 s. 325-341

Yavuz, Sefer, 2013, İlm-i Umran'ın Konusu ve Yöntemi Üzerine Bir Literatür Analizi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 40, Sayfa: 319-347

Yılmaz, Hakan, 2016, Mehmed Fuad Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İle İlgili Tezlerine İlişkin Yeni Bir Değerlendirme, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi Cilt: II, Sayı: 4, syf. 19-60

Yumuk, Recep, 1978, İbn Haldun'da Devlet Görüşü, İşletme Dergisi, Cilt 3, Sayı:1-2, Sayfa :229-278

ÖZ GEÇMİŞ

Yazar 1993 yılında Kocaeli'de doğmuştur. İlkokul eğitimini Atatürk İlköğretim Okulunda, lise eğitimini ise Karamürsel Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. 2017 yılında Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuştur. 2019 yılında Evyapport Deniz İşletmeciliğinde işe başlamıştır ve iş hayatına devam etmektedir.